

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**SALÂHADDİN UŞŞÂKÎ'NİN MİRÂTÜ'L-ESMÂ
İSİMLİ ESERİNİN METİN İNCELEMESİ VE ESER
BAĞLAMINDA BALIKESİR VE TRAKYA BÖLGESİ
UŞŞÂKİLERİNİN ETVÂR-I SEB'A UYGULAMALARI**

İbrahim PAKSOY

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Esma ÖZTÜRK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

KASIM 2024

**SALÂHADDÎN UŞŞÂKÎ'NİN *MİRÂTÜ'L-ESMÂ* İSİMLİ ESERİNİN
METİN İNCELEMESİ VE ESER BAĞLAMINDA BALIKESİR VE
TRAKYA BÖLGESİ UŞŞÂKİLERİNİN ETVÂR-I SEB'A
UYGULAMALARI**

İbrahim PAKSOY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

KASIM 2024

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İbrahim PAKSOY

08.11.2024

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Programı öğrencisi İbrahim PAKSOY tarafından hazırlanan “Salâhaddîn Uşşâkî’nin Mirâtü’l-Esmâ Eseri Bağlamında Balıkesir ve Tekirdağ Uşşâkilerinin Etvâr-ı Seb’a Uygulamaları” Başlıklı tez çalışması 08/11/2024 tarih ve saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak **KABUL** edilmiştir.

Başkan (Prof. Dr. Hamdi KIZILER):

Kabul

☒

Ret

☐

Danışman (Doç. Dr. Esmâ ÖZTÜRK):

☒☐

Üye (Doç. Dr. Muhammet Ali ASAR):

☒☐

SALÂHADDİN UŞŞÂKÎ’NİN MİR’ÂTÜ’L-ESMÂ İSİMLİ ESERİNİN METİN
İNCELEMESİ VE ESER BAĞLAMINDA BALIKESİR VE TEKİRDAĞ BÖLGESİ
UŞŞÂKÎLERİNİN ETVÂR-I SEB’A UYGULAMALARI

(Yüksek Lisans Tezi)

İbrahim PAKSOY

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Kasım 2024

ÖZET

Tasavvuf, nefis terbiyesini ve kalp tasfiyesini amaçlamaktadır. Tasavvuf yoluna giren sâliklerin manevî ilerleyişini kontrol etmek için “etvâr-ı seb’a” uygulaması geliştirilmiştir. “Etvâr-ı seb’a” uygulaması ile sâlikler hem zahiri hareketlerine dikkat etmekte hem de manevî olarak ilerlemektedir. Yapılan bu tez çalışmasında Uşşâkî Tarikatı’nın seçilmesinin sebebi etvâr-ı seb’a uygulamasını devam ettirmeleri ve günümüzde de faaliyet göstermeleridir. Bu tarikatın temsilcilerinden olan Abdullah Salâhaddîn Uşşâkî’nin *Mir’âtü’l-Esmâ* isimli eseri etvâr-ı seb’a uygulamasını merhale merhale aktarmasından dolayı çalışmaya konu olmuştur. Fakat Uşşâkî Tarikatı büyük ve yaygın olması sebebiyle tarikatın bütün kolları değil sadece Balıkesir ve Tekirdağ kolları incelenmiştir. Bu iki kolun silsilelerinde kopukluk olmaması ve etvâr-ı seb’a uygulamasını Uşşâkî geleneğine bağlı kalarak günümüze taşınmış olmaları sebebiyle seçilmiştir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Salâhî Efendi’nin hayatı, tarikatı, eserleri, ikinci bölümde *Mir’âtü’l-Esmâ* eserinin transkripsiyonu, nüsha tavsifi, şeceresi incelenmiştir. Eserin nüshaları kütüphane taramalarından ve çevrimiçi ortamlardan araştırmalar sonucu elde edilmiştir. Üçüncü bölümde ise tasavvufta rüya ile etvâr-ı seb’a uygulamaları ve Uşşâkî Tarikatı’nın Balıkesir kolu ile Tekirdağ kolu hakkında bilgi verilmiş, iki kolun kıyaslanmasından doğan farklar tespit edilerek *Mir’âtü’l-Esmâ* eseri özelinde değerlendirilmiştir. Tasavvufta etvâr-ı seb’a uygulamaları kısmı mümkün mertebe klasik kaynakların ışığında ve süreç içerisinde yazılan tasavvufî eserler doğrultusunda aktarılacak istenilmiştir. Balıkesir ve Tekirdağ kolları ile ilgili araştırmalar ise bu kollarda müridlik yapmış kişilerin eserlerinden çıkarılmaya çalışılmıştır. *Mir’âtü’l-Esmâ* eserinin tahliliyle söz konusu eserin mutasavvıflar tarafından önemsenen rüya ile etvâr-ı seb’a öğretisi hakkında bilgiler verdiği ve bu öğretinin günümüzdeki Uşşâkî Tarikatı temsilcileri tarafından uygulandığı görülmüştür.

Bilim Kodu	: 60407 İlahiyat, Temel İslam Bilimleri, Tasavvuf
Anahtar Kelimeler	: Tasavvuf, Salâhî Efendi, Etvâr-ı Seb’a, <i>Mir’âtü’l-Esmâ</i> , Rüya.
Sayfa Adedi	: 115
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Esma ÖZTÜRK

TEXT REVIEW OF SALÂHADDÎN UŞŞÂKÎ'S WORK NAMED MİRÂTÜ'L-ESMÂ AND
THE APPLICATIONS OF BALIKESİR AND TEKİRDAĞ REGION UŞŞÂKÎS TO
ETVÂR-I SEB IN THE CONTEXT OF THE WORK

(Master's Thesis)

İbrahim PAKSOY

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

November 2024

ABSTRACT

Sufism aims to discipline the soul and purify the heart. The practice of "etvâr-ı seb'a" was developed to control the spiritual progress of devotees who entered the path of Sufism. With the practice of "Etvâr-ı seb'a", devotees both pay attention to their outward actions and progress spiritually. The reason why the Uşşâkî Sect was chosen in this thesis is that they continue the practice of etvâr-ı seb'a and are still active today. The work named Mir'âtü'l-Esmâ by Abdullah Salahaddîn Uşşâkî, one of the representatives of this sect, was the subject of the study because it conveys the practice of etvâr-ı seb'a step by step. However, since the Uşşâkî Sect is large and widespread, only the Balıkesir and Tekirdağ branches were examined, not all branches of the sect. These two branches were chosen because there is no break in their lines and they have carried the practice of etvâr-ı seb'a to the present day by adhering to the Uşşâkî tradition. The study consists of three parts. In the first part, Salâhî Efendi's life, sect and works were examined, and in the second part, the transcription, copy description and genealogy of Mir'âtü'l-Esmâ were examined. Copies of the work were obtained as a result of library searches and online research. In the third chapter, information is given about dream and etvâr-ı seb'a practices in Sufism and the Balıkesir branch and Tekirdağ branch of the Uşşâkî Sect, and the differences arising from the comparison of the two branches are determined and evaluated specifically in the context of the work Mir'âtü'l-Esmâ. The section on etvâr-ı seb'a practices in Sufism is intended to be conveyed as much as possible in the light of classical sources and in line with the Sufi works written during the process. Research on the Balıkesir and Tekirdağ branches has attempted to extract the works of people who served as spiritual guides in these branches. The analytical study of the work *Mir'âtü'l-Esmâ* reveals that this piece provides insights into the concept of dreams, which hold significant importance among Sufis, as well as the doctrine of *etvâr-ı seb'a* (the seven stages of the self). It has also been observed that this doctrine is practiced by contemporary representatives of the Uşşâkî Order.

Science Code	: 60407 Theology, Basic Islamic Sciences, Sufism
Key Words	: Sufism, Salâhî Efendi, Etvâr-ı Seb'a, <i>Mir'âtü'l-Esmâ</i> , Dream.
Page Number	: 115
Supervisor	: Doç. Dr. Esma ÖZTÜRK

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xiii
1. GİRİŞ	1
2. ABDULLAH SALÂHADDÎN-İ UŞŞÂKÎ’NİN HAYATI, TARİKATI ve ESERLERİ.....	5
2.1. Hayatı	5
2.1.1. Doğumu ve İsmi	5
2.1.2. İlmî Hayatı.....	6
2.1.3. Evliliği ve Çocukları	7
2.2. Tarikatı	7
2.2.1. Tarikattaki Seyr ü Sülûkü ve Şeyh Olması	9
2.2.2. Silsilesi	10
2.2.3. Halifeleri.....	13
2.2.4. Vefatı	14
2.3. Eserleri.....	14
2.3.1. Te’lif Ettiği Eserleri	15
2.3.1.1. Mir’âtü’l-Esmâ	15
2.3.1.2. Tuhfetü’l-‘Uşşâkiyye.....	15
2.3.1.3. Usûl-i Evrâd-ı Uşşâkiyye	16
2.3.1.4. Gül-i Sad-Berg-i Evrâd Berâ-yı Tuhfe-i Ubdâd.....	16
2.3.1.5. Mir’âtü’l-a’lâm ve Mişkâtü’l-ahlâm.....	16
2.3.1.6. Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet	16

2.3.1.7. Medâr-ı Mebde' ve Meâd.....	16
2.3.1.8. Mecnâ-ı Fenn-i Zerâfet.....	17
2.3.1.9. İzhâr-ı Esrâr-ı Nihân ez Envâr-ı Hatm-i Hâcegân.....	17
2.3.1.10. Regâibiyye.....	17
2.3.1.11. Hilye-i Haseneyni'l-Ahseneyn.....	17
2.3.1.12. Etvâr-ı Seb'a.....	17
2.3.1.13. Divân-ı Nuût-ı Salâhî	18
2.3.1.14. Divân	18
2.3.1.15. Esâmi-i Hulefâ.....	18
2.3.1.16. Mevlid.....	18
2.3.1.17. Teshîlü'l-Mübtedî.....	18
2.3.1.18. 'Ulûmu'l-Maznûn.....	19
2.3.1.19. Tevfîku'l-Avni fî Hakkı'l-Îman	19
2.3.1.20. Mustalahât-ı Sûfiyye	19
2.3.1.21. Mektubât ve İnşâ Risâleleri.....	19
2.3.1.22. Harîda-i Nasîhat.....	19
2.3.1.23. Risâle-i Menâzil-i Kamer	19
2.3.1.24. Tefsir-i İnnâ Arazna	19
2.3.1.25. Bazı Ayetlerin Tefsirleri.....	20
2.3.1.26. Mektupları	20
2.3.2. Tercüme Ettiği Eserler	20
2.3.2.1. Havzu'l-Hayat	20
2.3.2.2. Usûl-i Hadîs.....	20
2.3.2.3. Tercüme-i Risâle-i Ğavsiyye lî Salâhî Efendi.....	20
2.3.2.4. Risâle-i Vücûd.....	21
2.3.2.5. 'Arûz-ı Tebrîzî.....	21
2.3.2.6. Risâle-i Ehâdiye.....	21

2.3.2.7. Mir'âtu'l-Muhakkıkîn Tercümesi.....	21
2.3.2.8. Bazı Kasidelerin Tercümeleri.....	21
2.3.2.9. Mesnevî Tercümesi	21
2.3.2.10. Faysalü't-Tefrika Beyne'l-İslâm ve'z-Zendeka	22
2.3.2.11. Gülşen-i Tevhid	22
2.3.2.12. Esrârü's-Sülûk	22
2.3.2.13. Vâhibü'l-Mevâhib	22
2.3.2.14. Terceme-i Lisânü'l-Âşıkîn	22
2.3.3. Şerh Ettiği Eserler	22
2.3.3.1. Makâmât-ı Hamîdiyye Şerhi	22
2.3.3.2. Mevâkîu'n-Nücûm Şerhi	23
2.3.3.3. Risâle-i Miftâhi'l-Vücûd	23
2.3.3.4. Zeylû'l-Kitâb bi-Ahseni'l-Hitâb.....	23
2.3.3.5. Risâle-i Kudsiyye Şerhi ve Tercümesi	23
2.3.3.6. Muhtasaru'l-Menâr Şerhi ve Tercümesi.....	23
2.3.3.7. Elli Dört Farz Şerhi	23
2.3.3.8. Şâfiye Şerhi ve Tercümesi.....	24
2.3.3.9. Şerh-i Risâle-i Mes'ele-i 'Acz fî-Ma'rifetillâh.....	24
2.3.3.10. Muzhır-ı Kavâid-i İ'râb	24
2.3.3.11. Tercümetü'l-'Aşk	24
2.3.3.12. Rubâiyye-i Ebû Saîd.....	24
2.3.3.13. Gazel Şerhleri	24
3. MİR'ÂTÜ'L-ESMÂ'NIN METİN İNCELEMESİ	25
3.1. Mir'âtu'l-Esmâ Hakkında Genel Değerlendirme	25
3.2. Mir'âtu'l-Esmâ'nın Nüshaları	26
3.2.1. Yurt İçi Nüshaları.....	26

3.2.1.1. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Odası, Nr. Oe_Yz_001501/03 (A Nüshası)	26
3.2.1.2. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Odası, Nr. Oe_Yz_000368/04 (B Nüshası)	27
3.2.1.3. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Odası, Nr. Oe_Yz_000788/01 (C Nüshası)	28
3.2.1.4. İlam Kütüphanesi, Tar. U. , Nr. 297.7895 (D Nüshası)	29
3.2.1.5. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Odası, Nr. Oe_Yz_000349/02 (E Nüshası).....	29
3.2.1.6. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Odası, Nr. Oe_Yz_001785/03 (F Nüshası).....	30
3.2.1.7. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Odası Nr. Oe_Yz_000832/04 (G Nüshası)	31
3.2.1.8. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Odası, Nr. Oe_Yz_000887/03 (H Nüshası)	32
3.2.1.9. Süleymaniye Kütüphanesi, Uşşâkî Tekkesi Nr. 00300-011 (J Nüshası) 33	
3.2.1.10. Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Kütüphanesi, Muzaffer Ozak Nr. II/7 (K Nüshası).....	33
3.3. Yurtdışı Nüshaları	34
3.3.1. Almanya Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, Nr. Ms.Or.Quart.1520 (I Nüshası)	34
3.4. Nüshaların Birbirleriyle Olan İlişkisi	35
3.5. <i>Mirâtü'l-Esmâ</i> Transkripsiyon Metin	38
4. TASAVVUF GELENEĞİNDE RÜYANIN ÖNEMİ ve ETVÂR-ı SEB'A ANLAYIŞI.....	53
4.1. Rüya.....	53
4.1.1. Rüya'yı Mürşidle Paylaşmanın Önemi.....	58
4.2. Tasavvuf Geleneğinde Etvâr-I Seb'a Anlayışı.....	61
4.3. Nefsin Tavırları	63
4.3.1. Nefs-i Emmâre	63
4.3.2. Nefs-i Levvâme	65

4.3.3. Nefs-i Mülhime (Mülheme)	66
4.3.4. Nefs-i Mutmainne	68
4.3.5. Nefs-i Râziye	69
4.3.6. Nefs-i Marziye	71
4.3.7. Nefs-i Kâmile (Safiye)	72
4.4. Balıkesir ve Tekirdağ Bölgesi Uşşâkîlerinin Etvâr-I Seb’a Uygulamaları ...	74
4.4.1. Balıkesir Kolu	75
4.4.1.1. Nefs-i Emmâre	76
4.4.1.2. Nefs-i Levvâme	77
4.4.1.3. Nefs-i Mülhime	78
4.4.1.4. Nefs-i Mutmainne	79
4.4.1.5. Nefs-i Râziye	80
4.4.1.6. Nefs-i Marziye	81
4.4.1.7. Nefs-i Safiye	82
4.4.2. Tekirdağ Kolu	83
4.4.2.1. Nefs-i Emmâre	84
4.4.2.2. Nefs-i Levvâme	85
4.4.2.3. Nefs-i Mülhime	86
4.4.2.4. Nefs-i Mutmainne	87
4.4.2.5. Nefs-i Râziye	87
4.4.2.6. Nefs-i Marziye	88
4.4.2.7. Nefs-i Safiye	89
4.4.3. Balıkesir ve Tekirdağ Kollarının Karşılaştırılması	89
5. SONUÇ	93
KAYNAKLAR	99
EKLER	105

Ek 1. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Odası, Nr. Oe_Yz_001501/03 (A Nüshası).....	105
ÖZGEÇMİŞ	115

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. Silsile	13
Şekil 3.1. Şecere.....	38

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: bin
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çevirmen
ed.	: Editör
hz.	: Hazreti
ö.	: Ölüm
sad.	: Sadeleştiren
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
yay.	: Yayınları

1. GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Bu çalışmanın temel amacı Osmanlı Devleti'nin gerileme döneminde yaşamış olan Abdullah Salâhaddîn Uşşâkî'nin yazmış olduğu *Mir'âtü'l-Esmâ* isimli eseri bağlamında günümüzde faaliyetlerini sürdüren Uşşâkî Kolları'nın etvâr-ı seb'a uygulamalarını incelemektir.

Araştırma üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde Salâhî Efendi'nin hayatından ve eserlerinden bahsedilmiştir. Hayatı hakkında daha önce yapılan çalışmalarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Balıkesir'de mi yoksa Kesriye'de mi doğduğu, doğumunun hangi tarihte olduğu, babasının adı ve mesleğinin ne olduğu, hangi şeyhlerden terbiye gördüğü gibi ihtilaf edilen konulara değinilmiştir. İkinci bölüm ise, eserin transkripsiyonu yapıldıktan sonra tüm nüshaları araştırılmış, tespit edilen nüshalardan elde edilen veriler ışığında nüsha şeceresi çıkartılarak nüshaların birbirleriyle olan akrabalık bağları belirlenmiştir.

Üçüncü bölüm ise, tasavvufta rüyanın önemi ve etvâr-ı seb'a uygulamalarının tanıtımı ile başlamıştır. Günümüzde faaliyetlerini devam ettiren Uşşâkî Tarikatı'nın Balıkesir ve Tekirdağ kollarının etvâr-ı seb'a uygulamalarından bahsedilip, iki kol arasındaki farklar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Mutasavvıflar, etvâr-ı seb'a öğretisi aracılığıyla kalp tasfiyesi ve nefis tezkiyesini amaçlamışlardır. Bu süreçte sâliklerin çektikleri günlük evrâd ve ezkâr, mânevî gelişimlerine katkıda bulunurken, rüyaları da mürşid tarafından bizzat tahlil edilerek, bireysel terakkîleri yakından izlenmiştir. Nihâi hedef ise, her sâlikin insan-ı kâmil mertebesine ulaşmasıdır.

Bu araştırmanın amacı, tasavvufta önemli bir yere sahip olan etvâr-ı seb'a öğretisini Uşşâkî Tarikatı ve günümüzdeki temsilcileri özelinde incelemektir. Uşşâkî Tarikatı ve Salâhî Efendi üzerinden yürütülen bu çalışmanın nedeni, etvâr-ı seb'a konusunda Halvetiyye Tarikatı'nda risâle yazma geleneğinin bulunmasıdır. Uşşâkî Tarikatı da Halvetiyye'nin orta kolu olarak bu geleneği devam ettirmiş ve Salâhî Efendi'nin *Mir'âtü'l-Esmâ* adlı eseri, nefsin tavırlarına dair yazılmış bir risâle olarak bu öğretinin önemli örneklerinden biri olmuştur.

Bu çalışmada Balıkesir ve Tekirdağ kollarının seçilmesinin nedeni, her iki kolda da silsilenin kesintisiz devam etmesi, şeyhlerinin hayatta olup eserler kaleme almalarıdır. Diğer bazı kollarla kıyaslandığında bu iki kolun mensup sayısının ve bilinirliğinin fazla olması da araştırmada bu kolların tercih edilme nedenlerindendir.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıklar

Tezin amacı doğrultusunda, günümüzde faaliyet gösteren Uşşâkî kolları dışındaki tasavvufî kurumlar ayrıntılı olarak ele alınmamış; yalnızca çalışma ile doğrudan ilişkili olan kaynaklara odaklanılmıştır.

Tezde amacın dışına çıkmamak ve konuyu derinlemesine incelemek adına yalnızca çalışma ile doğrudan ilişkili tasavvufî kaynaklar incelenmiştir. Bu kaynaklar; Ayvansarâyî'nin *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, Muizzüddin Celvetî'nin *Hüdayî'nin Vakıat-ı Üftade Tercümesi*, Mehmed Cemâleddin Uşşâkî'nin *Etvâr-ı Seb'a* eseri, Cemâlettin Hulvî'nin *Lemezât-ı Hulviyye / el-Lemeat-ı Ulviyye*, *Halvetî Şabânî Yolunun Adâbı*, Mısırî'nin *Şerh-i Esmâ'ü'l-Hüsnâ* eseri, Vicdânî'nin *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden Halvetiyye* eseri, Hüseyin Vassâf'ın *Sefîne-i Evliyâ* eseri ve Rahmi Serin'in *İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler* adlı eseridir. Aynı şekilde Uşşâkî Tarikatı'nın da kollarının ve faaliyet alanının fazla olması sebebiyle bu tarikatın tüm kaynaklarına değil sadece çalışmanın konusuna ışık tutacak eserler esas alınmıştır. Bu eserler; Abdurrahmân Sâmi-i Uşşâkî'nin *Tuhfetü'l-Uşşâkiyye* eseri, Mehmet Akkuş'un *Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî (Sâlâhî)'nin Hayatı ve Eserleri* eseri, Necdet Ardic'ın *İrfan Mektebi* eseri, Semih Ceyhan'ın *Abdullah Sâlâhî'nin Vücûd Risâleleri* eseri, Hüsâmettin Çelebi Kır'ın *Necdet Ardic ve Necm Suresi* eseri, Mehmet Albayrak'ın *Halvetî-Uşşâkî Yolunda Manevi Eğitim (Balıkesirli Sıddık Naci Eren Örneği)* eseri, Mustafa Özdamar'ın *Hüsâmeddin Uşşâkî ve Uşşâkîler* eseri, Serkan Denkçi'nin *Uşşâkî Kültürünün Günümüze Yansıması "Necdet Ardic Örneği"* eseri, İhsan Soysaldı'nın *Salâhaddin-i Uşşâkî'nin Tasavvuf Felsefesi* eseri, Fatma Şengül'ün *Uşşâkîlerde Etvar-ı Seb'a* eseri ve Sıddık Naci Eren'in *Allah ve Resullah'ı Sevenlerin Yolu, Allah'a ve Resulüne En Yakın Yol, Cennet Yolu, Müslümanlıkta İbadet, Ahlak ve Âdâb, Pir Seyyid Hasan Hüsâmeddin Uşşâkî, Sırlar Hazinesi, Tarikatların İç Yüzü, Tarik-i Uşşâkide Usul ve Âdâb* ıdır.

Uşşâkî Tarikatı'nın günümüzdeki temsilcileri konusunda ise Balıkesir ve Tekirdağ Kolları'ndan bahseden eserler ile yetinilmiştir. Zira kendisini Uşşâkî

Tarikatı'na nispet eden ve bu tarikat hakkında eser yazanların sayısı oldukça fazladır. Ayrıca eser yazılmamış ya da sadece şiirler ile yetinilmiş grupların olduğu da bilinmektedir.

Araştırmanın Yöntemi ve Literatürün Değerlendirilmesi

Çalışma Salâhî Efendi'nin hayatı, tarikatı ve eserleri hakkında bilgi sunarak başlamakta; ardından tasavvufta etvâr-ı seb'a ve rüyanın önemini incelemektedir. İlk bölümlerdeki bilgiler kaynak taramasıyla elde edilmiş olup ilgili kitap, makale ve tezlerin yanı sıra dijital kaynaklardan yararlanılarak derlenmiştir. *Mir'âtü'l-Esmâ* isimli eserin nüshaları, yurt içi ve yurt dışındaki kütüphane kataloglarından taranarak tespit edilmiştir. Transkripsiyon sürecinde ise İslâm Araştırmaları Merkezi'nin (İSAM) *Tenkitli Neşir Kılavuzu*'ndan faydalanılmıştır. Balıkesir ve Tekirdağ kollarının etvâr-ı seb'a konusundaki görüşleri, Sıddık Naci Eren ve Necdet Ardıç'ın eserlerinden çıkarılmıştır.

Salâhî Efendi üzerine yapılan çalışmalardan biri Mehmet Akkuş'un *Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî (Sâlâhî) 'nin Hayatı ve Eserleri* adlı eseridir. 1985'te yayımlanan bu eser, Salâhî Efendi'nin hayatını ve eserlerini derinlemesine ele almış, kendisinden sonraki çalışmalara olduğu gibi bizim araştırmamıza da rehberlik etmiştir. Öte yandan bu eserle birlikte, ilk kez Salâhî Efendi'nin *Divân*'ı da yine Mehmet Akkuş tarafından transkribe edilmiştir.

Süleyman Deliktaş'ın *Salahaddin-i Uşşâkî ve Kaside-i Hamriye Şerhi* isimli yüksek lisans tezi, Salâhî Efendi'nin İbnü'l-Fârız'ın *Hamriye Kasidesi* eserine yazdığı şerhi ele almaktadır. Beş bölümden oluşan çalışmanın ilk iki bölümünde Salâhî Efendi ve *Hamriye Kasidesi Şerhi* hakkında bilgi verilirken, üçüncü bölümde aşk, ilâhî aşk ve tasavvufî terimlere yer verilmiştir. Şerhte geçen aşk ile ilgili ayetler, hadisler ve aşkı ifade eden bazı sıfatlar ele alınmıştır. Dördüncü ve beşinci bölümlerde ise şerhin tam metni ile transkripsiyonu yer almaktadır.

Son dönemde yapılan bir başka çalışma ise, Semih Ceyhan'ın *Abdullah Sâlâhî'nin Vücûd Risâleleri* adlı yüksek lisans tezidir. Eser, Salâhî Efendi'nin *Miftâhu'l-vücûd*, *Zeylû'l-kitâb*, *Risâle-i Merâtib-i vücûd* ve *Tercüme-i Risâle-i vücûd* eserlerini ele alır. Salâhî Efendi'nin varlık anlayışı üzerine yoğunlaşan çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Salâhî Efendi'nin hayatı hakkında bilgi sunulurken, ikinci bölümde risâlelerin analizi, üçüncü bölümde risâlelerin tercüme,

edisyon ve kritiği yer almakta; son bölümde ise eserlerin haşiyeleri ve Arapça metinleri verilmektedir.

İhsan Soysaldı'nın *Salâhaddin-i Uşşâkî'nin Tasavvuf Felsefesi* isimli doktora tezi de son dönemde yapılmış önemli çalışmalardan biridir. İki bölümden oluşan bu eser, Salâhî Efendi'nin *Mir'atü'l-Âlâm*, *Mişkâtü'l-Ahlâm* ve *Rıyazü'l-kavâid Hiyâzü'l-fevâid* eserleri çerçevesinde tasavvufi düşüncelerini ele almaktadır. İlk bölümde hayatına dair bilgi verilmiş, ikinci bölümde ise tahalluk, tahakkuk, seyr u sülûk ve varlık sorunları başlıkları altında Salâhî Efendi'nin varlık anlayışı detaylandırılmıştır.

Fatma Nur Yoldaş'ın *Abdullah Salâhî'nin Mir'at-ı Esmâ Risâlesi* adlı çalışması, 2024 Temmuz'da yayınlanmıştır. 2023 yılında transkripsiyonunu yaptığımız fakat tez sürecinin devam etmesi nedeniyle yayınlamadığımız çalışmamızdan sonra yayınlandığı için bu eserden faydalanılmamıştır.

Çalışmamızın son dönemlerinde, sadeleştirilmiş bir *Mir'atü'l-Esmâ* nüshasına daha ulaşılmıştır. Uşşâkî şeyhi Abdurrahman Kutlu'nun bir müridi tarafından çoğaltılan bu matbu olmayan nüshada, bazı pasajların atlanmış veya sadeleştirilmiş olduğu gözlemlenmiştir.

Diğer önemli çalışmalar arasında; Yaşar Aydemir'in *Salâhî'nin Üsküdarlı Nasûhî Efendi'nin Bir Gazelini Şerhi*, Gürol Pehlivan'ın *Mizaha Vahdet-i Vücut Penceresinden Bakmak: Salâhî'nin Şerh-i Nutk-ı Nasreddin Efendi Adlı Risalesi*, Muhammed Mekkî Arvasi'nin *Salahi Abdullah Uşşaki'nin Risale-i Kudsiyye Tercümesi'nin Transkripsiyonu ve Tahlili*, Resul Arıcı'nın *Salâhî'nin Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Zahide Lale Çiçek'in *Salâhî Abdullah Uşşâkî'nin Tahmîs-i Kasîdetü'l-Bürde Edisyon-kritik eseri*, Fatih Bakırcı'nın *Salâhî Gül ü Bülbül*, Ömer Dilmen'in *Mir'atü'l-a'lâm ve Mişkâtü'l-ahlâm: Abdullah Salâhî Uşşâkî*, ve Davut Erdem'in *Salâhî'nin Dîvân'ı ve Nuhbetü'l-Emsâl'i* adlı eserler bulunmaktadır.

2. ABDULLAH SALÂHADDÎN-İ UŞŞÂKÎ'NİN HAYATI, TARİKATI ve ESERLERİ

2.1. Hayatı

2.1.1. Doğumu ve İsmi

Abdullah Salâhaddîn Uşşâkî'nin doğum tarihi konusunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda 1130/1717¹ bazılarında ise 1117/1705² tarihinde dünyaya geldiği kaydedilmektedir. Doğum yeri ile ilgili rivayetlerde de bir ittifak bulunmamaktadır. Bir kısım kaynaklarda Balıkesirli³ olduğu yazılmışsa da genel kabul Yunanistan'ın Kesriyye şehrinden olduğu yönündedir.⁴ Doğum yeri ile alakalı farklı görüşlerin ortaya çıkmasının temel sebeplerinin Kesriye ile Karesi (Balıkesir'in eski adı) kelimelerinin yakın oluşu ve Salâhî Efendi'nin bağlı bulunduğu Uşşâkî Tarikatı'nın Balıkesir ve çevresinde yoğun faaliyet göstermesi olduğu düşünülmektedir.⁵

Salâhî Efendi hakkında yazılan eserlerde kendisinden farklı isimlerle bahsedilmektedir. Kullanılan isimleri şöyledir: Salâhaddîn-i Abdî⁶ Abdullâh Salâhaddîn, Abdullâh Salâhî, Salâhî Dede, Salâhaddîn, Salâhî Abdî Efendi ve Abdî Efendi.⁷ Başka kaynaklarda Salâhaddîn-i Uşşâkî, Rûmî⁸ gibi isimlerle de anılmıştır. Şiirlerinde genelde “Salâhî” nisbesini kullanması sebebiyle tez boyunca kendisinden bu isimle bahsedilecektir.

Salâhî Efendi hakkında yazılmış eserlerde ailesi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Sadece Hüseyin Vassâf'ın (ö. 1929) yazmış olduğu *Risâle-i*

¹ Ebû Rıdvân M. Sadık Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden Halvetiyye* (İstanbul: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1338), 109.

² Osmanzade Hüseyin Vassâf, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, 2320, 2b-3a, Vassâf, *Sefîne-i Evliya* (İstanbul: Kitapyurdu Kitabevi, 2015), 4/312.

³ Mehmed Tahir Efendi Bursalı, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Meral Yayınevi, 1972), 1/196; Mehmet Akkuş, *Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî (Salâhî)'nin Hayatı ve Eserleri* (Ankara: M.E.B. Yayınları, 1998), 13.

⁴ Sadullah Enverî, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, 067/1, vr.179; Hafız Hüseyin Ayyansarâyî, *Vefeyât-ı Ayyansarâyî*, ed. Ramazan Ekinci (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017), 85; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani - Osmanlı Ünlüleri*, ed. Nuri Akbayan, çev. Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurtları, 1996), 1/83; Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, 4/312.

⁵ Semih Ceyhan, *Abdullah Salâhî'nin Vücûd Risâleleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998), 15.

⁶ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, 4/312.

⁷ Akkuş, *Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî (Salâhî)'nin Hayatı ve Eserleri*, 12.

⁸ Mahir İz, *Tasavvuf* (İstanbul: Rahle Yayınları, 1969), 264.

Salâhiyye eserinde babası hakkında birtakım bilgiler bulunmaktadır. Buna göre babasının ismi Bosna'lı Muhammed Abdülaziz'dir (ö. ?) ve kâtiplik mesleğini icra etmektedir.⁹ Vassâf bir diğer eserinde ise babasının adının Hacı Muhammed olduğunu ve Saraybosnalı olduğunu zikretmektedir.¹⁰

2.1.2. İlmî Hayatı

Salâhî Efendi'nin hangi medreselerde eğitim gördüğü ve hangi hocalardan ders aldığına dair yeterli bilgi bulunmamaktadır. Fakat bazı kaynaklarda 20'li yaşlarında iken İstanbul'a geldiği, burada sarf ve nahiv ilimlerini okuduğu, yaklaşık olarak 26-27 yaşında iken devlet büyüklerinin ferman ve beratlarını düzenlemek için 40 gün kadar Tahvil Kalemî görevinde bulunduğu yazmaktadır.¹¹

Salâhî Efendi ilimde akranlarını geride bırakarak Hekimoğlu Ali Paşa'nın (ö. 1171/1758) Divan Efendiliği'ne tayin olduğu zikredilmektedir.¹² Ali Paşa ile birlikte birden fazla sefere katıldığı ve bu seferler esnasında da Arapça ve Farsça dillerine vukûfiyet kazandığı belirtilmektedir. Seferler esnasında Mısır'a da gittiği ve orada iken birçok âlim ve meşâyih ile¹³ görüştüğü, bu zatlardan zahirî ve manevî ilimler öğrendiği anlaşılmaktadır.¹⁴ Kaynaklarda Mısır'dan sonra Ali Paşa ile birlikte İstanbul'a geldiği, Eyüp yakınlarında bir evde oturduğu ve daha öncesinde Edirne'de tanıştığı Şeyh Cemâleddin¹⁵ Uşşâkî'nin¹⁶ (ö.1164/1751) sohbetlerine devam ederek devlet görevinden istifa edip bu zata intisap ettiği yazmaktadır.¹⁷ Tâbi olduğu şeyhinin dergâhında 7 sene inzivaya çekildiği ve inziva esnasında rüyasında Muhyiddin İbnü'l-

⁹ Vassâf, *Risâle-i Salâhiyye* (Yazma Bağışlar Bölümü, 2320), 2b.

¹⁰ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 4/312.

¹¹ Enverî, *Târîh-i Enverî* (Ali Emîrî, 067/1), 176b; Süreyya, *Sicill-i Osmani - Osmanlı Ünlüleri*, 1/83; Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 4/312.

¹² Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/197.

¹³ Burada görüştüğü zatların kimler olduğu konusunda bir ittifak yoktur. Fakat bazı kaynaklarda Şemseddin Muhammed el-Hıfînî (ö. 1181/1767) ve Hasan-ı Demenhûrî (ö.?) ile görüştüğünü zikredilmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Sadık Vîcdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden Halvetiyye*, 109.

¹⁴ Vîcdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden Halvetiyye*, 109; Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 4/312.

¹⁵ Kaynaklarda bu zat ile daha önce nerede ve ne zaman tanıştığı ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.

¹⁶ Edirne'de doğmuştur. Asıl adı Mehmed Cemâleddin'dir. Halvetiyye'nin alt kolu olan Uşşâkiye'nin unutulmaya yüz tutmasına engel olması sebebiyle kendisine Uşşâkî tarikatında "Pîr-i sâni" denilir. Halvetiyye'nin diğer kollarından farklı olarak Uşşâkî'lerde olan "Hazret-i hamse" uygulamasını da yine Cemâleddin Uşşâkî getirmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 4/212.

¹⁷ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 4/312.

Arabî'yi (ö. 638/1240) gördüğü, bu olaydan sonra eser yazmaya başladığı kaydedilmektedir.¹⁸

Salâhî Efendi, ilimden muradın yakîni elde etmek olduğunu aşağıdaki dizeler ile dile getirmiştir:

'İlm-i Sarf u Nahv u Mantık, Fenn-i Hey'et, Hendese

Ekserinin maksadı 'âlemde mansıb medrese

'İlm-i Necm ü Remel ü Hikmet itmede vaktin telef

Hâsılı irmez yakine cüzz ü zann u vesvese

İrmese 'ayne'l-yakîne, bâr olur, yâr olamaz

Tumturak-ı cerbeze hiç nâfi' olmaz bir kese¹⁹

2.1.3. Evliliği ve Çocukları

Salâhî Efendi şeyhinin kızı ile evlenmiştir. Evlendikleri yer ve zaman hakkında iki farklı rivayet bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Mısır'da evlendiği yönündedir²⁰ fakat bu rivayet kabul görmemiştir. Diğer rivayet ise kırklı yaşlarda İstanbul'da evlendikleri²¹ şeklindedir. İkinci rivayet kabul edildiği takdirde evlendikleri tarihi 1154/1744'e rastlamaktadır.

Salâhî Efendi'nin bu evlilikten Muhyiddin (ö. ?) ve Muhammed Ziyaeddin (ö. ?) isminde iki erkek çocuğu olduğu bilinmektedir.²² Muhyiddin ismindeki oğlunun erken vefat ettiği, Salâhî Efendi'nin soyunun diğer oğlunun oğlu olan Muhammed Tevfik'ten (ö. ?) devam ettiği zikredilmektedir.²³

2.2. Tarikatı

Salâhî Efendi, Sirâcüddin Ömer el-Halvetî'ye²⁴ (ö. 800/1397) nispet edilen Halvetiyye tarikatının orta kolu olarak isimlendirilen ve Ahmed Şemseddin

¹⁸ Süreyya, *Sicill-i Osmani - Osmanlı Ünlüleri*, 1/83; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/197; Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 4/313.

¹⁹ Akkuş, *Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî (Salâhî) 'nin Hayatı ve Eserleri*, 19.

²⁰ Süreyya, *Sicill-i Osmani- Osmanlı Ünlüleri*, 1/83.

²¹ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 4/313.

²² Akkuş, *Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî (Salâhî) 'nin Hayatı ve Eserleri*, 22.

²³ Vassâf, *Risâle-i Salâhiyye* (Yazma Bağışlar Bölümü, 2320), vr.25b.

²⁴ Ömer el-Halvetî, İran'ın Lâhicân beldesinde doğmuştur. Ömer el-Halvetî küçük yaşlardan itibaren askerliğe özenmiş ve İlhanlı ordusuna katılmıştır. İlhanlı-Emîr Çoban Savaşı'nda esir düşmüş ve esaret esnasında rüyasında kendisine askerliği bırakması, tasavvuf yoluna intisap etmesi emredilmiştir. Rüyadan uyandıktan sonra amcası Şeyh Muhammed el-Hârizmî (ö.780/1378) intisap

Yiğitbaşı'na²⁵ (ö. 910/1504) atfedilen Ahmediye'nin Uşşâkîyye²⁶ şubesinde. Bazı kaynaklar Salâhî Efendi'nin kendisine ait ayrı bir kolu olduğunu ve bu kolun isminin “Salâhîyye” olduğunu söylese de²⁷ Salâhî Efendi'nin ana akım Uşşâkîlerden ayrı bir usûl benimsemediği görülmektedir. Başka bir kaynakta ise Salâhî Efendi, Uşşâkiyye'nin Cemâliyye koluna ait olduğu zikredilmektedir.²⁸ Fakat Cemâleddin Uşşâkî'nin de ana akım Uşşâkîliğe ayrı bir usûl getirmediği bilinmektedir. Cemâleddin Uşşâkî'nin kendi yazmış olduğu eserlerde ve onun hakkında yazılan eserlerde bu

etmiştir. Amcasının vefatından sonra onun yerine posta oturmuş ve Hoy şehrinde irşad görevini yerine getirmiştir.

Ömer el-Halvetî halveti çok sevmesinden dolayı kendisine Halvetî denilmiştir. Halvet esnasında esmâ-ı seb'a (Kelime-i tevhid, Allah, Hû, Hakk, Hayy, Kayyûm ve Kâhâr) zikretmiş ve tarikatların genel kabulü olan etvâr-ı seb'a uygulamasının da buradan geldiği söylenmiştir. Kırk defa erbain çıkardığı ve sonuncu erbainde Hz. Peygamberin gelerek kendisine kırk dilimli dâl harfli bir tâc vermesi üzerine rüyada gördüğü tâca benzer bir tâc yaptırıp kırk terekeli Halvetî tâcı giydiği kaydedilmektedir.

Ömer el-Halvetî'nin türbesi Azerbaycan'nın Şamahı şehrinde olan Pîr Ömer Sultan ziyaretgâhındadır.

Ömer el-Halvetî'nin bilinen bir eseri yoktur. Detaylı bilgi için bkz: Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 3/89.

²⁵ Şemseddin Yiğitbaşı; Akhisar'da doğmuştur. Uşak'ta Halvetî şeyhi olan Alaeddin Uşşâkî'ye intisap etmiş ve icâzet aldıktan sonra Manisa'ya gitmiştir. Manisa'da mürid yetiştirmeye başlamıştır. Bir aralık İstanbul'daki tekkeler arasında ihtilaf çıkınca Şemseddin Yiğitbaşı İstanbul'a gitmiş ve ihtilafları ortadan kaldırmıştır. Bu sebeple kendisine “Ebû'l-Fityân” denilmiştir. Halvetiyye usulünde bazı içtihadî değişiklikler yapması sebebiyle Şemseddin Yiğitbaşı ayrı bir kol olarak kabul edilmiş ve Halvetiyye-Ahmediyye kolunun pîri sayılmıştır. Türbesi Manisa Seyyid Hoca Mahallesi'nde bulunan tekkesinin yanındadır. Şemseddin Yiğitbaşı'nın eserleri; *Risâle-i Tevhîd*, *Câmiu'l-esrâr*, *Ravzatü'l-vâsılîn*, *Keşfü'l-esrâr*, *Etvâr-ı seb'a*, *Kenzü'l-hakâyık*, *Hurde-i Tarikat*, *Risâletü'l-hüda*, *İrfânü'l-maârif*, *Tabakâtü'l-evliyâ ve Mukadimetü's-sâliha*. Detaylı bilgi için bkz: Süleyman Uludağ, “Ahmed Şemsettin Yiğitbaşı”, (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1988) 29-33.

²⁶ Hüsâmeddin Uşşâkî (ö. 1001/1593) Buhara'da doğmuştur. Babası ile birlikte ticaretle meşgul olduğu, babasının vefatından sonra görmüş olduğu bir rüya vesilesiyle ticareti bırakıp Anadolu'ya geldiği ve burada Şeyh Emîr Ahmed-i Semerkandî'ye (ö. ?) intisap ettiği bilinmektedir. Şeyhi ile birlikte Uşak'a yerleşen Hüsâmeddin Uşşâkî şeyhinin vefatından sonra irşad görevine başlamıştır. İrşad görevini yaparken namı duyulmuş ve müridleri artmıştır.

3. Murad Manisa'da şehzade iken kendisine mektup göndermiş ve ne zaman padişah olacağını sormuş, Hüsâmeddin Uşşâkî ise daha mektup açılmadan padişah olması için İstanbul'a gitmesi gerektiğini söylemiş ve böylece 3. Murad ile muhabbeti oluşmuştur. Daha sonraları 3. Murad, Hüsâmeddin Uşşâkî için İstanbul'da bir tekke inşa ettirmiştir. Bu tekkede irşad görevini yürüten Hüsâmeddin Uşşâkî'nin çok sayıda halifesi ve müridi olduğu rivayet edilmekteyse de bununla ilgili elimizde kaynak bulunmamaktadır.

1593 senesinde Hac ibadetini yerine getiren Hüsâmeddin Uşşâkî Konya'da vefat etmiştir. Fakat müritlerinin İstanbul'da olması ve kendi vasiyeti üzere cenazesi İstanbul'daki tekkesinin haziyesini getirilmiştir.

Hüsâmeddin Uşşâkî'ye ait herhangi bir eser olup olmadığı ihtilaf konusu ise de Halvetiyye'de Pîr-i Sâni olarak kabul edilen Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'ye (ö. 870/1466) atfedilen *Vird-i Settâr* isimli esere ilave yaptığı söylenmektedir. Mustafa Özdamar, *Hüsameddin Uşşâkî ve Uşşâkîler* (İstanbul: Kırkkandil Yayınları, 2001), 9-125.

²⁷ Bu tabir ilk defa Harîrîzâde'nin (ö. 1850/1882) *Tibyânu Vesâilî'l-Hakâik* isimli eserinde geçmektedir. Daha sonraki kaynakların ise mezkûr eserden atıf ile bu tabiri kullandıkları düşünülmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Akkuş, *Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî (Salâhî) 'nin Hayatı ve Eserleri*, 42; Semih Ceyhan, “Salâhî Efendi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2009).

²⁸ Ceyhan, *Abdullah Salâhî 'nin Vücûd Risâleleri*, 24, İhsan Soysaldı, *Salâhaddîn-i Uşşâkî 'nin Tasavvuf Felsefesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 37.

durum gözlemlenmektedir.²⁹ Kanaatimizce hem Cemâleddin Uşşâkî'nin hem de Salâhî Efendi'nin kolbaşı olarak zikredilmesinin sebebi; Uşşâkiyye Tarikatı'nın İstanbul'da unutulmasının önüne geçmeleri ve yaptıkları çalışmalarla tarikatı yeniden ihya etmeleriyledir. Bu sebeple Salâhî Efendi'yi, Uşşâkî şeyhleri arasında zikretmek ve silsilesini buna göre yazmanın daha doğru olacağını düşünmekteyiz.

2.2.1. Tarikattaki Seyr ü Sülûkü ve Şeyh Olması

Salâhî Efendi'nin sadece Uşşâkiyye tarikatına intisap etmediği bunun yanında Bayramiyye'nin Celvetî koluna, Bektâşiyye'ye, Sa'diyye'ye, Kadiriyye'ye, Nakşibendiyye'ye, Mevleviyye'ye ve Halvetiyye'nin Şa'bâniyye ve Gülşeniyye koluna da müntesip olduğu belirtilmektedir.³⁰ Bu tarikatlardan Celvetiyye ve Bektâşiyye'ye intisabı Üsküdar'da irşad görevi yapan Bandırmalı Tekkesi şeyhi Hâşim Efendi³¹ (ö. 1197/1783) vesilesiyle olmuştur. Mevleviyye'ye intisabında aracı olan zat Galata Mevlevîhânesi şeyhi Nâyî Osman Dede³² (ö. 1142/1729)'dir. Gülşeniyye'ye intisabı Hasan Sezâî³³ (ö. 1151/1738) vesilesiyle, Şa'baniyye'ye intisabı Üsküdar'lı Nâsûhizâde Şeyh Alâeddîn Efendi³⁴ (ö. 1130/1718) vesilesiyle³⁵ Nakşibendiyye'ye olan intisabı ise Şeyh Emin Efendi³⁶ (ö. 1140/1727) vesilesiyle

²⁹ Detaylı bilgi için bkz: Mehmed Cemâleddin Uşşâkî, *Etvâr-ı Seb'a* (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2713), 1-7vr; Mahmud Erol Kılıç, "Cemâleddin Uşşâkî" (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1993).

³⁰ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 4/313; Akkuş, *Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî (Salâhî) 'nin Hayatı ve Eserleri*, 29.

³¹ Hâşim Efendi, Üsküdar'da Celvetî Âsitanesi'nde dünyaya gelmiş ve burada ömrünü yarısını geçirdiği kaynaklarda geçmektedir. Daha sonra Bektâşîliğe meyletmış ve orada "Dedebabalık" ünvanını kazanmıştır. Bu olaydan sonra Celvetî'ler tarafından dışlanmış ve cenazesi merkez âsitaneyle alınmamıştır. Vefatından sonra sevenleri "Celvetî-Hâşimî" olarak kendilerini adlandırmış ve bu isimle faaliyetlerine devam etmişlerdir. Detaylı bilgi için bkz: Hasan Kâmil Yılmaz, "Hâşim Baba" (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1997) 406-407.

³² İstanbul'da Vefa semtinde doğmuştur. Mevlevîhâne'ye gelen bir misafirin ney dinlemek istemesi ve bu esnada dergâhta kimsenin bulunmaması sebebiyle ney üflemeye başlamış bundan sonra da ney üfleme konusunda çok ileri bir seviyeye ulaşmıştır. "Kutbu'n-nâyî" olarak da bilinmektedir. Kaynaklarda en önemli eseri "Mi'râciyye" olarak geçmektedir. Detaylı bilgi için: Süleyman Erguner, "Osman Dede Nâyî" (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2007) 461-462.

³³ Hasan Sezâî Efendi Mora Yarımadası'nda doğmuştur. Venediklilerin Mora'yı işgalinden sonra İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a giderken tanıştığı Halvetiyye şeyhinden etkenerek tasavvufa yönelmiş ve Mehmed Sırrî Efendi'ye intisap etmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Himmet Konur, "Sezâî-yi Gülşenî" (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2009) 79-81.

³⁴ Asıl adı Mehmed Nâsûhî'dir. Şeyhi Karabâş-ı Velî'dir. Şeyhinin vefatından sonra şeyhlik makamına geçmiş ve İstanbul'da irşad faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Ünlü Mevlevî şeyhi Nâyî Osman Dede'nin "Mi'râciyye" eserinin yazılmasına da vesile olmuştur. Detaylı bilgi için bkz: Kerim Kara, "Mehmed Nasûhî" (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 2003), 28/500-502.

³⁵ Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, 4/313.

³⁶ Kaynaklarda ismi konusundan ihtilaf olması sebebiyle bu zatın kim olduğu konusu tartışmaya açıktır fakat Mehmed Emin Kerkükî'nin doğum tarihi ile Salâhî Efendi'nin yaşadığı dönemin aynı olması sebebiyle burada işaret edilen zatın Mehmed Emin Kerkükî olma ihtimaline kuvvetlendirmektedir.

olmuştur.³⁷ Salâhî Efendi'nin seyr ü sulûkü hakkında detaylı bilgi bulunmamakla birlikte 7 sene inziva hayatının olduğu ve bu esnada saçının sakalının uzayıp sohbetten dahi kesildiği rivayet edilmektedir.³⁸

Her ne kadar Salâhî Efendi câmiu't-turuk bir zat olsa da irşad faaliyetlerini şeyhi Cemâleddin Uşşâkî'nin usûlü sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Şeyhinin vefatıyla birlikte Eğrikapı'da bulunan tekkede irşad postuna oturduğu, burada kendisine intisap edenlere sohbet ve vaaz ederek tarikatı hizmetlerini yürüttüğü bilinmektedir.

Tâhir Ağa Tekkesi'ne şeyh olması ile ilgili teklifi dergâhın bânisi Tâhir Ağa'nın (ö. 1202/1788) yaptığı, tayinini ise o zamanın padişahı 3. Mustafa (ö. 1717/1774) tarafından onaylandığı kaynaklarda geçmektedir.³⁹ Tâhir Ağa Tekkesi'ne tayini çıkan Salâhî Efendi'nin Eğrikapı'da bulunan tekkeden neden ayrıldığıyla alakalı detaylı bilgi olmasa da olayla ilgili bir rivayet bulunmaktadır. Bu rivayete göre; Salâhî Efendi bir gece rüyasında şeyhini görür ve şeyhi ona ailesi ile birlikte şehrin içine girmesini söyler. Salâhî Efendi uyandıktan sonra şehre gider. Fatih semti Âşık Paşa Mahallesi yakınlarına geldiğinde Tâhir Ağa ile karşılaşır. Biraz sohbet ettikten sonra Tâhir Ağa bu zatın kemâl ehli olduğunu anlar ve münhal durumda olan tekkesine şeyh olmasını teklif eder. Salâhî Efendi bu teklifi kabul eder ve Nakşibendiyye usulünü icrâ eden Tâhir Ağa Tekkesi'ne şeyh olarak atanır.⁴⁰

2.2.2. Silsilesi

Salâhî Efendi yazmış olduğu *Divan*'ında kendi silsilesinden bahsetmektedir.⁴¹ Fakat bu silsile Hüsâmeddin Uşşâkî'ye kadar olan şeyhleri kapsamaktadır. Çalışmamızda ise Halvetiyye'nin asıl kaynakları arasında gösterilen *Lemezât-ı Hulviyye* ve *Sefine-i Evliya* isimli eserler doğrultusunda silsilenin tam hali yazılmıştır. Salâhî Efendi'ye kadar olan silsile aşağıdaki gibidir;

1. Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) (ö. 10/632)

2. Hz. Ali b. Ebî Tâlib (r.a.) (ö. 41/661)

Detaylı bilgi için bkz: Hasan Basri Öcalan, "Mehmed Emin Kerkükî ve Eminiyeye Dergâhı Vakfiyesi", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/34 (2018), 215-231.

³⁷ Enverî, *Târîh-i Enverî* (Ali Emîrî, 067/1), vr.177a.

³⁸ Vassâf, *Risâle-i Salâhiyye* (Yazma Bağışlar Bölümü, 2320), 4a-4b.

³⁹ Akkuş, *Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî (Salâhî) 'nin Hayatı ve Eserleri*, 35.

⁴⁰ Vassâf, *Risâle-i Salâhiyye* (Yazma Bağışlar Bölümü, 2320), 5b-6a.

⁴¹ Akkuş, *Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî (Salâhî) 'nin Hayatı ve Eserleri*, 43.

3. Hasan-ı Basrî (ö. 110/728)
4. Habîb-i Acemî (ö. 150/767)
5. Ebû Süleyman Dâvûd et-Tâî (ö. 165/781)
6. Ma'rûf-i Kerhî (ö. 200/815-16)
7. Serî es-Sakatî (ö. 251/865)
8. Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909)
9. Mîmşâd-ı Dineverî (ö. 299/911)
10. Abdullah Muhammed-i Dineverî (ö. 370/980)
11. Muhammed Umdetu'l-Bekrî (ö. 487/1094)
12. Ömer Vecîhüddin-i Bekrî (ö. 503/1109)
13. Sühreverdî Ziyâeddîn (Abdulkâhir) (ö. 563/1168)
14. Kutbuddîn-i Ebherî (ö. 573/1177)
15. Muhammed Rukneddîn-i Necâsî (Nuhasî) (ö. ?)
16. Şehâbeddin Muhammed Şîrâzî (ö. ?)
17. Muhammed Cemâleddîn-i Şîrâzî (ö. ?)
18. İbrâhim Zâhid-i Geylânî (ö. 700/1301)
19. Ahi Muhammed Nûr-ı Halvetî (ö. ?)⁴²
20. Pîr Ebû Abdillâh Sirâcüddin Ömer b. Şeyh Ekmelüddîn el-Gilânî el Halvetî (ö. 800/1397)
21. Ahi Emre Muhammed (Mirîm) Halvetî (ö. 812/1409)
22. Şeyh İzzeddîn-i Halvetî (ö. 838/1434)
23. Sadreddîn-i (Hıyâmî) Hıyâvî (ö. 860/1455)
24. Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî (ö. 870/1466)

⁴² Bazı kaynaklarda Muhammed Nûr-ı Halvetî'den önce Sadeddîn-i Fergânî (ö. ?) isminde bir zattan bahsedilmektedir. Fakat bu zat ne *Lemezât-ı Hulviyye*'de ne de *Sefine-i Evliyâ*'da geçmektedir. Fergânî'yi silsileye alan kaynaklar için bkz: Akkuş, *Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî (Salâhî)'nin Hayatı ve Eserleri*, 47, Ceyhan, *Abdullah Salâhî'nin Vücûd Risâleleri*, 25, Soysaldı, *Salâhaddin-i Uşşâkî'nin Tasavvuf Felsefesi*, 38.

25. Muhammed Bahâeddin Erzincânî (ö. 879/1474)
26. İbrâhim Taceddin Kayserî (ö. 883/1478)
27. Alâeddin Uşşâkî (ö. 890/1485)
28. Ahmed Şemseddin Yiğitbaşı (ö. 910/1504)
29. Şeyh Hacı İzzeddîn-i Karamânî (ö. ?)
30. Ümmî Sinan Halvetî (ö. 976/1568)
31. Emîr Ahmed-i Semerkandî (ö. ?)
32. Pîr Seyyid Hasan Hüsâmeddin Uşşâkî (ö. 1001/1593)
33. Memî Cân-ı Saruhânî (ö. 1008/1599-1600)
34. Ömer Kârîbî (Gelibolevî) (ö. ?)
35. Âlim Sinan Keşânî (ö. ?)
36. Muhammed-i Keşânî (ö. ?)
37. Halîl-i Gümülcinevî (ö. ?)
38. Abdülkerîm-i Gümülcinevî (ö. ?)
39. Osman Sıdkî Gümülcinevî (ö. ?)
40. Muhammed Hamdi Bağdâdî (ö. ?)
41. Cemâleddin Uşşâkî (ö. 1164/1751)
42. Salâhaddîn Uşşâkî (ö. 1197/1783)⁴³

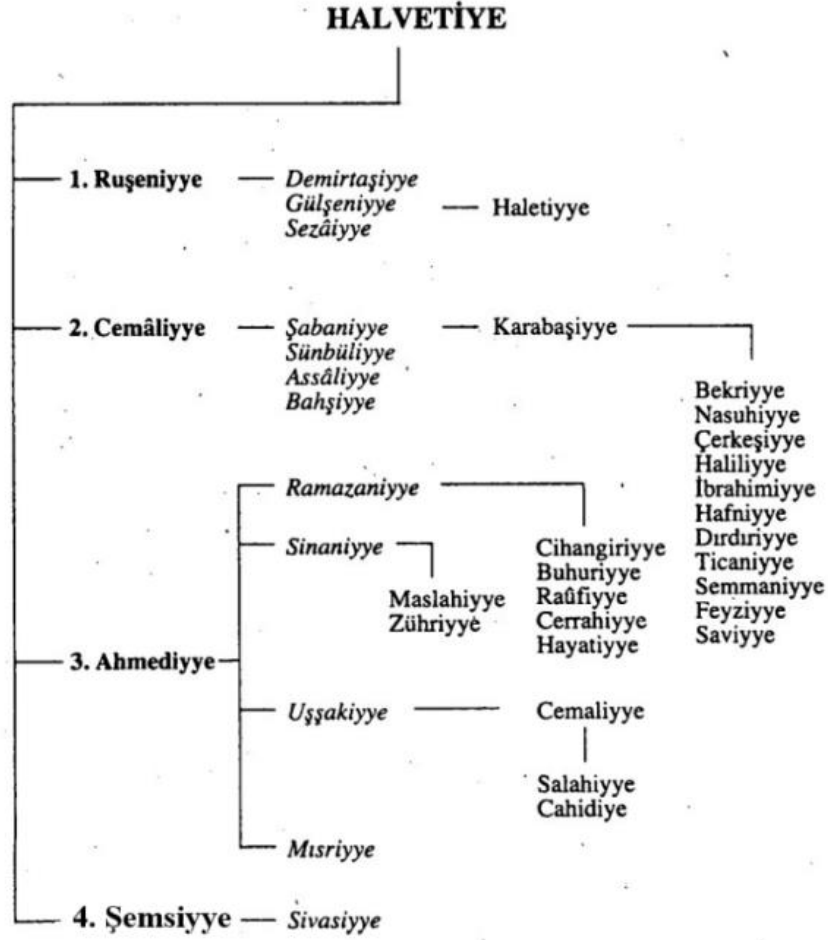
Salâhî Efendi'nin silsilesi burada bitmektedir. Kendisinden sonra silsile dört kuşak daha tek koldan ilerlemiş⁴⁴ daha sonra ise ayrı kollardan devam etmiştir. Tek koldan devam eden silsile şu şekilde devam etmektedir;

1. Muhammed Zühdi (ö. 1222/1807)
2. Ali Gâlib-i Vasfi (ö. 1266/1850)
3. Şeyh Muhammed Tefvîk Efendi (ö. ?)

⁴³ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, 4/312.

⁴⁴ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 4/338.

4. Şeyh Ömer Hulûsî Efendi (ö. 1285/1868)

Şekil 2.1. Silsile

Salâhî Efendi'nin silsilesi buradan sonra ayrı kollara ayrılarak günümüze kadar ulaşmaktadır.

2.2.3. Halifeleri

Salâhî Efendi'nin kaynaklarda belirtilen halifeleri çok azdır. Bunlardan en meşhuru, günümüze kadar ulaşan silsilelerin kendisinde birleştiği zat olan ve eskiden Nazilli müftülüğü yapan Muhammed Zühdi Efendi (ö. 1220/1806)'dir.⁴⁵ Muhammed Zühdi Efendi'den başka İzmir'de bir halifesi daha olduğu el yazması eserlerin müstensih notlarından anlaşılmaktadır.⁴⁶ Bu iki halifesi haricinde de Muhammed Sâdık (ö. ?) isminde bir halifesi olduğu fakat bu zatın irşad görevinde sadece üç yıl

⁴⁵ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 4/325.

⁴⁶ Salâhaddin Uşşâkî, *Muhammed Zühdi-i Nazilliye Mektub* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Uşşâkî Tekkesi, 84), 64b-65a.

kaldığı daha sonra irşad postunu Sa'diyye tarikatından Seyyid Muhammed Emin Efendi'ye (ö. ?) bıraktığı kaynaklarda geçmektedir.⁴⁷ Bilinen diğer halifesi ise oğlu Muhammed Ziyaeddin'dir. Muhammed Ziyaeddin Efendi'yi postnişin olduğu Tâhir Ağa Tekkesi'ne halife olarak bırakması sebebiyle Salâhî Efendi'ye ait Nakşibendî usulünün devam ettiği kaydedilmektedir.⁴⁸

Salâhî Efendi'nin yolunu devam ettiren Muhammed Zühdi Efendi'nin de iki halifesi olduğu fakat bunlardan Şeyh Ali Gâlib Vasfî'den (ö. 1266/1850) silsilenin devam ettiği belirtilmiştir.⁴⁹

2.2.4. Vefatı

Salâhî Efendi, Tâhir Ağa Tekkesi'nde irşad görevine devam ederken büyük bir yangın çıkmış bu yangında tekkenin yanması üzerine Salâhî Efendi Eğrikapı'daki tekkeye dönmek zorunda kalmıştır. Olayın olduğu sıralarda yaşının bir hayli ilerlemiş olması ve kalp rahatsızlığının⁵⁰ bulunması da kaynaklarda ele alınmıştır.

Vefat tarihi ile ilgili kaynaklarda ittifak bulunmamaktadır. Bazı kaynaklarda 1196/1781⁵¹ bazılarında ise 1197/1782⁵² tarihleri yer almaktadır. Fakat kaynaklar vefat gününün 29 Muharrem/ 27 Aralık Cuma Günü olduğu konusunda ortak görüş bildirmişlerdir.

2.3. Eserleri

Salâhî Efendi'nin 210 adet eserinin olduğu belirtilmiş⁵³ fakat bunlardan 100 kadarına ulaşılabilmektedir.⁵⁴ Eserleri te'lifleri, tercümeleri ve şerhleri olmak üzere üç başlıkta ele alınmıştır.

⁴⁷ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 4/325.

⁴⁸ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 4/325.

⁴⁹ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 4/329.

⁵⁰ Akkuş, *Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî (Salâhî)'nin Hayatı ve Eserleri*, 37.

⁵¹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/197.

⁵² Enverî, *Târîh-i Enverî* (Ali Emîrî, 067/1), vr.176b; Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, 86; Süreyya, *Sicill-i Osmani - Osmanlı Ünlüleri*, 1/84.

⁵³ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 4/320.

⁵⁴ Vassâf, *Risâle-i Salâhiyye* (Yazma Bağışlar Bölümü, 2320), 25b-26a.

2.3.1. Te'lif Ettiği Eserleri

2.3.1.1. Mir'âtü'l-Esmâ

Salâhî Efendi bu eserinde seyr ü sülûk esnasında değişen nefsin hallerini Kurân-ı Kerim, Hadîs-i Şerifler ve mutasavvıfların sözleriyle anlatmaktadır. Nefsin mertebelerini Emmâre, Levvâme, Mülheme, Mutmainne, Râziye, Marziye, Safiye ve Furûât-ı evvel, Furûât-ı sâni, Furûât-ı sâlis, Furûât-ı erbâ ve Furûât-ı hâmis olarak vasfetmektedir. Son kısmında ise seyr ü sülûkunu tamamlayan sâlikte bulunması gereken vasıflardan bahsetmektedir. Hilafet makamına eren kimselerin dahi istenilen manada kemâle eremediklerinden de söz etmektedir.

Bu risâlede Salâhî Efendi, Halvetiyye'de olan etvâr-ı seb'a yazma geleneğini devam ettirmiş ve şeyhinin yazmış olduğu risaleye ilave bilgiler vermiştir.⁵⁵

2.3.1.2. Tuhfetü'l-Uşşâkiyye

Uşşâkî tarikatı sâliklerinin istifadesi için yazmış olduğu Arapça bir eserdir. Eserin içinde farz ve nafile namazlardan sonra okunacak virdler, gece tesbihatta okunacak virdler, rüya anlatma adabı, şeyhe teslimiyet gibi konular yer almaktadır. Abdurrahman Sâmî Saruhânî (ö. 1879/1934) tarafından tercüme edilmiştir. Tercüme edilen eser 1924 tarihinde basılmıştır. Daha sonra günümüz yazarlarından Mahmut Erol Kılıç tarafından da düzenlenerek tekrar basılmıştır.⁵⁶

⁵⁵ Eserin tespit edilebilen nüshaları şöyledir: Süleymaniye Kütüphanesi, Uşşâkî Tekkesi, No. 30011, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Odası, No.887/3, istinsah tarihi: Şaban 1290, müstensihî belli değildir.

Almanya Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, No. 1520, istinsah tarihi:1290, müstensih ismi: Muhammed Emîn Tevfik b. Ali (ö. ?).

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Odası, No. 132/4, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Odası, No. 1785/3, istinsah tarihi belli değildir ama müstensih ismi: İsmâil Rüşdî Efendi (ö. ?).

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Odası, No. 349/2, istinsah tarihi belli değildir ama müstensih ismi İsmâil Rüşdî Efendi.

İlam Kütüphanesi, Tarikatı Uşşâkî, No. 7895, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Odası, No.788/1, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Odası, No. 368/4, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Odası, No. 1501/1, istinsah tarihi: 1290, müstensih ismi: İsmâil Rüşdî Efendi.

D.T.C.F. Kütüphanesi, Muzaffer Ozak Bölümü, No. II/7, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

⁵⁶ Abdurrahmân Sâmî-yi Uşşâkî, *Tuhfetü'l-Uşşâkiyye*, thk. Mahmud Erol Kılıç (İstanbul: Sufî Kitap, 2016).

2.3.1.3. Usûl-i Evrâd-ı Uşşâkiyye

Uşşâkî tarikatı adabları ile ilgili yazmış olduğu Türkçe eseridir. Eserde vakit namazlarının arkasından yapılması gereken ibadetler ve okunması gereken virdlerden bahsetmektedir. Uşşâkî Tarikatına mensup olan sâliklerin uyması gereken adâb ve erkân konusunda da bilgi vermektedir.⁵⁷

2.3.1.4. Gül-i Sad-Berg-i Evrâd Berâ-yı Tuhfe-i Ubdâd

Eserin içinde hem Türkçe hem Arapça ifadeler yer almaktadır. Salâhî Efendi bu eserde Allah'ın ve Hz. Peygamberin güzel isimlerini konu edinmektedir.⁵⁸

2.3.1.5. Mir'âtu'l-a'lâm ve Mişkâtu'l-ahlâm

Eserde “abâdile” konusunun ebced alfabesindeki değerleri ve tasavvufi açıklamaları ile ebced harflerinin batınî anlamlarını anlatmaktadır.⁵⁹

2.3.1.6. Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet

Bu eser tarikat adabı ve sûfilerin giydikleri kıyafetlerle ilgilidir.⁶⁰ Tâc, hırka, kemer, asa gibi sûfilerin kullanmış olduğu eşyaların sembolik anlamları açıklanmaktadır. Metaforik anlamlardan sonra bunların sadece surette olduğunu asıl olanın mana olduğuna vurgu yapmaktadır.

Salâhî Efendi'nin bu kıyafet ve eşyaları kullanmadığı, bunları belirli makamlara geldikten sonra kullanılması gerektiği düşüncesine sahip olduğu da yazılı kaynaklarda geçmektedir.⁶¹

2.3.1.7. Medâr-ı Mebde' ve Meâd

Zıt kelimelerin anlamları hakkında yazmış olduğu eseridir. Salâhî Efendi risâleyi yazma sebebini şu şekilde açıklamaktadır; Salâhî Efendi'nin risâleyi yazma sebebi rüyasında şeyhinin kendisine bilmeceye benzer bir soru sorması ve onun da sorulan soruya cevap verememesidir. Bu rüya sonrasında eserini yazdığını söylemektedir.⁶²

⁵⁷ D.T.C.F. Kütüphanesi, Muzaffer Ozak Bölümü, No. II/7, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

⁵⁸ D.T.C.F. Kütüphanesi, Muzaffer Ozak Bölümü, No. II/7, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

⁵⁹ İ.Ü. Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, No. 3983, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

⁶⁰ Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Koleksiyonu, No. 633, istinsah tarihi belli değildir ama müstensih ismi: Muhammed Esad (ö. ?).

⁶¹ Ceyhan, *Abdullah Salâhî'nin Vücûd Risâleleri*, 43.

⁶² İstanbul Üniversitesi, Merkez Kütüphanesi, Nadir Eserler, No.6423, istinsah tarihi:1259, müstensih ismi: Hüseyin Hafız Balatî (ö. ?)

2.3.1.8. Mecnâ-ı Fenn-i Zerâfet

Arapça dil kuralları ile yazmış olduğu eseridir. Eser içinde Farsça beyitlerde bulunmaktadır.⁶³

2.3.1.9. İzhâr-ı Esrâr-ı Nihân ez Envâr-ı Hatm-i Hâcegân

Nakşibendî tarikatının zikir usulüne dair yazmış olduğu eseridir. Burada, hatme denmesinin sebebini, hatme esnasında yedi defa Fatihâ suresinin okunmasının hikmetini, salavâtın yüz defa okunmasının sebebini, İnşirâh suresinin 79 defa okunmasının sırrını açıklamaktadır.⁶⁴

2.3.1.10. Regâibiyye

Hiz. Pegamberin mucizelerinin özellikle Mi'rac mucizesini anlattığı eserdir. Salâhî Efendi bu eserini üç ayrı dilde yazmıştır ve hepsine farklı isimler vermiştir. Arapça olarak yazdığı esere “*Rakîmetü'l-‘acâib fî Leyleti'r-Regâib*” ismini vermiştir. Farsça olarak yazmış olduğu esere ise “*Destânçe-i ‘Acâib der Leyle-i Regâib*” ismini vermiştir.⁶⁵

Eserin 218 beyitten oluştuğu ve Nâlizâde (?) isimli bir zat tarafından bestelendiği fakat hakettiği şöhrete kavuşamadığı kaynaklar arasında zikredilmektedir.⁶⁶

2.3.1.11. Hilye-i Haseneyni'l-Ahseneyn

Hiz. Hasan ve Hüseyin'in özelliklerinden bahsetmektedir. Salâhî Efendi'nin mesnevî tarzında yazdığı bir eseridir.⁶⁷

2.3.1.12. Etvâr-ı Seb'a

Nefsin mertebelerini manzum bir şekilde yazdığı eseridir. 63 beyitten oluşmaktadır.⁶⁸

⁶³ Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, No. 3721, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

⁶⁴ Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Koleksiyonu, No. 633, istinsah tarihi belli değildir ama müstensih ismi: Muhammed Esad. (ö. ?)

⁶⁵ D.T.C.F. Kütüphanesi, Muzaffer Ozak Bölümü, No. II/7, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

⁶⁶ Eserin nüshasına ulaşamadı fakat Hüseyin Vassâf *Risâle-i Salâhiyye* isimli eserinde 9b sayfasında bu eserden bahsetmektedir.

⁶⁷ D.T.C.F. Kütüphanesi, Muzaffer Ozak Bölümü, No. I/116, istinsah tarihi: 1185, müstensihî belli değildir.

⁶⁸ D.T.C.F. Kütüphanesi, Muzaffer Ozak Bölümü, No. II/7, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

2.3.1.13. Divân-ı Nuût-ı Salâhî

Hiz. Peygamberi övmek amacıyla yazılmış na'atlardan oluşmaktadır. Bu divanda Türkçe, Arapça ve Farsça toplam 207 beyit vardır. Kendi asrına göre daha sade bir dil ile yazılmıştır.⁶⁹

2.3.1.14. Divân

Burada ise gazellerin yanı sıra bazı mutasavvıflar için yazmış olduğu kasideler bulunmaktadır.⁷⁰

2.3.1.15. Esâmi-i Hulefâ

Hiz. Peygamberden kendi zamanına kadar gelmiş halifelerin isimlerini manzum bir şekilde anlattığı eseridir.⁷¹

2.3.1.16. Mevlid

Bu eserde, edebiyat tarihimizde olan mevlid geleneğinin aksine sadece veladet ve mi'rac bölümleri bulunmaktadır fakat girişte Besmele ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Mi'rac bölümünün uzun tutulması sebebiyle “*Mevlid*” eserinin içinde *Mi'raciyye* diye ayrı bir eser olarak 1330 yılında Ceride-i Sûfiyye’de basılmıştır.⁷²

2.3.1.17. Teshîlü'l-Mübtedî

Eserin nüshasına ulaşılammıştır fakat Hüseyin Vassaf *Risâle-i Salâhiyye* isimli eserinde bu kitabın Şeyh Behcet Efendi’nin (ö. ?) hususi kütüphanesinde bulunduğunu ve Salâhî Efendi’nin belki de son eseri olduğunu, 1192 senesinde eserin bittiğini, Salâhî Efendi’in kendi hayat hikâyesini anlattığını yazmaktadır.⁷³

⁶⁹ Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, No. 2650, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

⁷⁰ Süleymaniye Kütüphanesi, Uşşâkî Tekkesi Koleksiyonu, No. 106, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

⁷¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Uşşâkî Tekkesi Koleksiyonu, No. 84, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

⁷² Ceyhan, *Abdullah Salâhî’nin Vücûd Risâleleri*, 49.

⁷³ Eserin nüshasına ulaşılammadı fakat Hüseyin Vassâf *Risâle-i Salâhiyye* isimli eserinde 28a sayfasında bu eserden bahsetmektedir.

2.3.1.18. ‘Ulûmu’l-Maznûn

Eserin nüsha bilgisine ulaşamadı fakat Hüseyin Vassâf Efendi, Salâhî Efendi’nin eserlerini yazmış olduğu “*Risâle-i Salâhiyye*” kitabında bu eserden bahsetmektedir.⁷⁴

2.3.1.19. Tevfîku’l-Avni fî Hakkı’l-Îman

2.3.1.20. Mustalahât-ı Sûfiyye

2.3.1.21. Mektubât ve İnşâ Risâleleri

2.3.1.22. Harîda-i Nasîhat

2.3.1.23. Risâle-i Menâzil-i Kamer⁷⁵

2.3.1.24. Tefsir-i İnnâ Arazna⁷⁶

Ahzab suresinin 72.ayetini tefsir ettiği, hacim bakımından çok büyük olmayan eseridir. Salâhî Efendi bu eserde sadece bu ayeti tefsir etmekle birlikte başkaca ayetlere de yer vermesi ve tefsir ederken tasavvufî manalar vermesi eseri önemli hale getirmektedir. Örnek olması açısından ayetin Arapça metni ve Salâhî Efendi’nin ayete verdiği meal aşağıda verilmiştir.

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ “كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا”

Salâhî Efendi’nin verdiği meal: Bütün esmâ ve sıfatımızla esmâ-i ilâhiyyemizin hepsine kabiliyet ve ma’rifetten ibaret olan hilafet emanetini gök ve yer ehline sunduk. Kabiliyetleri olmadığı için emaneti almaktan korktular, kabiliyeti olan insan ise emaneti yüklendi. İnsan fazlasıyla zalim ve cahil oldu.⁷⁷ Salâhî Efendi burada emanetin “hilafet” olduğunu söylemektedir. Hâlbuki müfessirler bu ayete başak manalar vermişken müellif tasavvufî bir mana vererek eseri özgün kılmıştır.

⁷⁴ Eserin nüshasına ulaşamadı fakat Hüseyin Vassâf *Risâle-i Salâhiyye* isimli eserinde 27b sayfasında bu eserden bahsetmektedir.

⁷⁵ 3.19-3.23 başlıkları arasındaki eserler, Hüseyin Vassâf tarafından *Risâle-i Salâhiyye* eserinin 28a sayfasında Salâhî Efendi’nin eserleri arasında zikredilmektedir fakat nüshalarına ulaşamadı.

⁷⁶ İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Depo Bölümü, No. 321/2, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

⁷⁷ Abdullah Salahaddin Uşşâkî, *Tefsir-i İnnâ Araznâ* (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Depo, 321/2), 5b.

2.3.1.25. Bazı Ayetlerin Tefsirleri

a.) *Rûm Suresi 1-5. Ayetlerin Tefsiri*

b.) *Kamer Suresi 1,2,8,45. Ayetlerin Tefsiri*⁷⁸

Salâhî Efendi burada tefsirden ziyade kendi zamanında olan hadiseleri izah etmek istemiştir. Bazı remz ve işaretlerle de izahını kuvvetlendirmeye çalışmıştır.⁷⁹

2.3.1.26. Mektupları

Salâhî Efendi'nin bilinen iki adet mektubu bulunmaktadır. Mektubun birini Muhammed Zühdi Efendi'ye diğerini ise ismini vermediği İzmir'deki halifesine göndermiştir.⁸⁰

2.3.2. Tercüme Ettiği Eserler

2.3.2.1. Havzu'l-Hayat

Eserin müellifi kaynaklarda farklı şekillerde gösterilmiştir. Fakat eserin asıl dili Arapça'dır. Salâhî Efendi eserin Hint bölgesinde tanınan, itibar edilen bir kitap olduğunu ve bazı inanç konularından bahsettiğini söylemektedir.⁸¹

2.3.2.2. Usûl-i Hadîs

Celâlüddin es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *en-Nikâye* isimli eserinden Hadis usulü ile ilgili kısmın tercümesidir.⁸²

2.3.2.3. Tercüme-i Risâle-i Ğavsîyye li Salâhî Efendi

Bu eserin⁸³ müellifi hakkında bilgi verilmediği için kaynaklarda farklı görüşler belirtilmiştir. Eserin başlığını esas alan görüşe göre Salâhî Efendi'ye ait olduğu söylenmiştir.⁸⁴ Fakat Hüseyin Vassâf eserin İmam Gazzâlî'ye ait olduğunu söylemektedir.⁸⁵

⁷⁸ Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Koleksiyonu, No. 633, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

⁷⁹ Akkuş, *Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî (Salâhî)'nin Hayatı ve Eserleri*, 166.

⁸⁰ Süleymaniye Kütüphanesi, Uşşâkî Tekkesi Koleksiyonu, No. 84, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

⁸¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi Koleksiyonu, No. 333, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

⁸² İ.Ü. Merkez Kütüphanesi, .No.83 c. I-II-III, istinsah tarihi:1264, müstensihî belli değildir.

⁸³ Milli Kütüphane, A Bölümü, No. 392. İstinsah tarihi: 1225. Müstensih: Derviş Ali (ö. ?)

⁸⁴ Akkuş, *Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî (Salâhî)'nin Hayatı ve Eserleri*, 138.

⁸⁵ Vassâf, *Risâle-i Salâhiyye* (Yazma Bağışlar Bölümü, 2320), 27b.

2.3.2.4. Risâle-i Vücûd

Muhammed Pârsâ'nın Farsça yazmış olduğu *Risâle-i Vücûd* eserinin tercümesidir.⁸⁶

2.3.2.5. 'Arûz-ı Tebrîzî

İranlı edebiyatçı Vahid-i Tebrîzî'nin (ö. 1080/1669) "*İlm-i 'Arûz ve Kâfiye*" isimli Farsça eserinin tercümesidir. Ayrıca Salâhî Efendi eserin sonuna muhtasar eklemiştir.⁸⁷

2.3.2.6. Risâle-i Ehâdiye

İbnü'l-Arabî'nin *Risâle-i Ehâdiye* isimli eserinin tercümesidir. Bu eserde, tasavvufî kaynaklarda üstünde durulan makamlardan "Ehâdiyet" makamı üzerinde durulur. "Ehâdiyet" makamı ile Arapça alfabesinde bulunan "ı" Elif harfinin ilişkisi irdelenmiştir.⁸⁸

2.3.2.7. Mir'âtu'l-Muhakkıkîn Tercümesi

İran asıllı sûfî Şebüsterî'nin (ö. 720/1320) yazdığı *Gülşen-i Râz* eserinin tercümesidir. Eserde tasavvufun ana konuları ele alınmaktadır. Matbu olan bu eser 1281 yılında basımı yapılmıştır.⁸⁹

2.3.2.8. Bazı Kasidelerin Tercümeleri

El-Bûsîrî'nin (ö. 695/1296) meşhur kasidesi *Kasîdetü'l-Bürde*'nin, Hassan bin Sâbit'in (ö. 60/680) kasidesini ve İbnü'n-Nahfî'nin (ö. 513/1119) *Kasîde-i Münferice* isimli kasidelerini tercüme etmiştir.

2.3.2.9. Mesnevî Tercümesi

Mesnevî'yi tercüme ettiği kaynaklarda⁹⁰ belirtilmiş ise de nüshası bulunamamıştır.⁹¹

⁸⁶ Eserin nüshasına ulaşılamadı fakat Semih Ceyhan doktora tezinin 39.sayfasında eserden bahsetmektedir.

⁸⁷ İ.Ü. Merkez Kütüphanesi, No.83 c. I-II-III, istinsah tarihi:1264, müstensihî belli değildir.

⁸⁸ İ.Ü. Merkez Kütüphanesi, No. 2309. İstinsah tarihi: 1317, müstensihî belli değildir.

⁸⁹ Eserin nüshasına ulaşılamadı fakat Hüseyin Vassâf *Risâle-i Salâhiyye* isimli eserinde 28a sayfasında bu eserden bahsetmektedir.

⁹⁰ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 197.

⁹¹ Akkuş, *Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî (Salâhî)'nin Hayatı ve Eserleri*, 186.

2.3.2.10. Faysalü't-Tefrika Beyne'l-İslâm ve'z-Zendeka

İmam Gazzâlî'nin eserinin tercümesidir. Eser kaynaklarda geçmişse de kütüphanelerde eserin nüshasına ulaşılamamıştır.⁹²

2.3.2.11. Gülşen-i Tevhid

Davûd-ı Halvetî'nin (ö. 915/1509) mesnevi usulü ile yazmış olduğu manzum eserin tercümesi olma ihtimali vardır. Aynı dönemler yaşamış olan İbrâhim Şâhidî'nin yazmış olduğu manzum eserin tercümesi olma ihtimali de vardır.⁹³

2.3.2.12. Esrârü's-Sülûk

Ebu'l-Hasen el-Harakânî'nin (ö. 419/1028) eserinin tercümesidir.⁹⁴

2.3.2.13. Vâhibü'l-Mevâhib

Bu eser Ebu'l-Hasan Muhammed el-Bekrî'nin (ö. 952/1545) eserinin tercümesi olabilir.⁹⁵

2.3.2.14. Terceme-i Lisânü'l-Âşıkîn

Bu eser hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Eserde geçen “Muhibbî” mahlasından dolayı müstensih eserin Kanuni Sultan Süleyman'a (ö. 1566) ait olduğunu yazmış olsa da daha sonraki zamanlarda yapılan araştırmalarda eserin başka bir şaire ait olma ihtimali üzerinde durulmuştur.⁹⁶

2.3.3. Şerh Ettiği Eserler

2.3.3.1. Makâmât-ı Hamîdiyye Şerhi

Salâhî Efendi'nin en hacimli eserlerinden biridir. Dili Arapçadır ve esas metinden birkaç kat daha büyüktür.⁹⁷

⁹² Ceyhan, *Abdullah Salâhî'nin Vücûd Risâleleri*, 50.

⁹³ Eserin nüshasına ulaşılamadı fakat Hüseyin Vassâf *Risâle-i Salâhiyye* isimli eserinde 27b sayfasında bu eserden bahsetmektedir.

⁹⁴ Eserin nüshasına ulaşılamadı fakat Hüseyin Vassâf *Risâle-i Salâhiyye* isimli eserinde 27b sayfasında bu eserden bahsetmektedir.

⁹⁵ Eserin nüshasına ulaşılamadı fakat Hüseyin Vassâf *Risâle-i Salâhiyye* isimli eserinde 28a sayfasında bu eserden bahsetmektedir.

⁹⁶ Detaylı bilgi için bkz:Nusret Gedik, “Salâhî'nin Bilinmeyen Bir Eseri: Terceme-i Lisânü'l-Âşıkîn”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2022).

⁹⁷ İ.Ü. Merkez Kütüphanesi, No.83 c. I-II-III, istinsah tarihi:1264, müstensihi belli değildir.

2.3.3.2. Mevâkîu'n-Nücûm Şerhi

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Mevâkîu'n-Nücûm* adlı eserinin şerhidir. Dili Arapça'dır. Salâhî Efendi, İbnü'l-Arabî'nin başka eserlerini de şerh etmiştir fakat en hacimli olanı bu eserdir.⁹⁸

2.3.3.3. Risâle-i Miftâhi'l-Vücûd

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin bir sözünü (سبحان من اوجد الاشياء وهو عينها) şerh ettiği Arapça eseridir.⁹⁹ Salâhî Efendi, İbnü'l-Arabî'nin bir takım sözlerinin anlaşılmasının zor olduğundan bahsetmektedir. Zorluğu gidermek için bu şerhi yazdığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁰

2.3.3.4. Zeylû'l-Kitâb bi-Ahseni'l-Hitâb

Miftâhi'l-Vücûd isimli eserine yazmış olduğu zeylidir. Eserin dili Arapça'dır.¹⁰¹

2.3.3.5. Risâle-i Kudsiyye Şerhi ve Tercümesi

Muhammed Pârsâ'nın (ö. 822/1420) Farsça eseri olan *Risâle-i Kudsiyye* 'yi şerh ve tercüme ettiği eseridir.¹⁰²

2.3.3.6. Muhtasaru'l-Menâr Şerhi ve Tercümesi

Ebu'l-Berekât en-Nesefî'nin (ö. 710/1310) Usûl-i Fıkıh üzerine yazdığı *Menâru'l-Envâr* isimli eserinin şerhi ve Türkçe tercümesidir.¹⁰³

2.3.3.7. Elli Dört Farz Şerhi

Hasan-ı Basrî'ye (ö. 110/728) atfedilen eserin şerhidir. Mezkûr eser matbu olup, birkaç defa basımı yapılmıştır. En son 1884 yılında Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye'de basılmıştır. Matbu haliyle 56 sayfadır.¹⁰⁴

⁹⁸ İ.Ü. Merkez Kütüphanesi, No: 3344, istinsah tarihi: 1224, müstensih ismi: Mustafa Kabûlî el-Gazzâlî (ö. ?)

⁹⁹ Eserin nüshasına ulaşamadı fakat Arapkirli Hazmî'nin (ö. 1864/1954) yaptığı tercüme Osman Türer ve Cengiz Gündoğdu tarafından yayınlanmıştır.

¹⁰⁰ Akkuş, *Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî (Salâhî) 'nin Hayatı ve Eserleri*, 109.

¹⁰¹ Eserin nüshasına ulaşamadı fakat Arapkirli Hazmî'nin (ö. 1864/1954) yaptığı tercüme Osman Türer ve Cengiz Gündoğdu tarafından yayınlanmıştır. Detaylı bilgi için bkz: Osman Türer - Cengiz Gündoğdu, "Salahaddin-i Uşşâkî'nin Vahdet-i Vücud'la Alakalı İki Risalesi", *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 2 (2009), 601-639.

¹⁰² Süleymaniye Kütüphanesi, Tahir Ağa Koleksiyonu, No. 479. İstinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

¹⁰³ Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Koleksiyonu, No. 443. Bu nüsha müellif nüshasıdır.

¹⁰⁴ Süleymaniye Kütüphanesi, Tahir Ağa Koleksiyonu, No. 405, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

2.3.3.8. Şâfiye Şerhi ve Tercümesi

İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) Arapça dil yapısı ile ilgili yazmış olduğu eserinin şerhi ve tercümesidir.¹⁰⁵

2.3.3.9. Şerh-i Risâle-i Mes'ele-i 'Acz fî-Ma'rifetillâh

İmam Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) eserlerinden birinin bir bölümünün şerhidir¹⁰⁶ fakat hangi eseri olduğu belirtilmemiştir.¹⁰⁷

2.3.3.10. Muzhır-ı Kavâid-i İ'râb

İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) Arapça dil yapısı ile ilgili yazdığı *el-İ'râb 'an Kavâ'id-i l-i'râb* eserinin tercüme ve şerhidir.¹⁰⁸

2.3.3.11. Tercümetü'l-'Aşk

İbnü'l-Fârız'ın (ö. 632/1235) *Kaside-i Hamriyye* eserinin şerhidir. Mutasavvıflar arasında şöhret bulan bu kasidenin birçok şerhi ve tercümesi bulunmaktadır.¹⁰⁹

2.3.3.12. Rubâiyye-i Ebû Saîd

İranlı şair olan Ebû Saîd-i ebü'l-Hayr'ın (ö. 440/1049) bir rubaisinin şerhidir.¹¹⁰

2.3.3.13. Gazel Şerhleri

Salâhî Efendi, bazı mutasavvıfların ve Hz. Ali r.a. (ö. 559/661) gazellerini de şerhetmiştir. Bu zatlar; Mevlânâ (ö. 672/1273), Eşrefoğlu Rûmî (ö. 874/1469), Niyâzî-i Mısrî (ö.1105/1694), Âşık Ömer (ö. 1119/1707), Nâsûhî (ö.1130/1717) ve İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725)'dir.¹¹¹

¹⁰⁵ Süleymaniye Kütüphanesi, Yahya Efendi Koleksiyonu, No. 1701, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

¹⁰⁶ Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Koleksiyonu, No. 630, , istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

¹⁰⁷ Akkuş, *Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî (Salâhî)'nin Hayatı ve Eserleri*, 117.

¹⁰⁸ Eserin nüshasına ulaşamadı fakat Semih Ceyhan doktora tezinin 31. Sayfasında eser hakkında bilgi vermektedir.

¹⁰⁹ Süleymaniye Kütüphanesi, Tahir Efendi Koleksiyonu, No. 536, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

¹¹⁰ İ.Ü. Merkez Kütüphanesi, No. 2330, istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

¹¹¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Tahir Ağa Koleksiyonu, No. 503.

3. MİR'ÂTÜ'L-ESMÂ'NIN METİN İNCELEMESİ

3.1. Mir'âtü'l-Esmâ Hakkında Genel Değerlendirme

Salâhî Efendi'nin *Mir'âtü'l-Esmâ* isimli eseri ile ilgili yapılan geniş çaplı araştırmalar neticesinde 11 tane nüshası bulunduğu tespit edilmiştir. Bunlardan 10 tanesi yurt içi kütüphanelerinde 1 tanesi ise Almanya Millet Kütüphanesi'nde bulunmuştur. Bazı kütüphanelerde *Mir'âtü'l-Esmâ* ismiyle kaydedilen eserler bulunsa da bunların mezkûr müellif tarafından yazılmadığı ya da katalogdaki eserin çalışmaya konu edinilen eser olmadığı anlaşılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda müellif nüshasına ya da müellife okunan bir nüshaya rastlanılmamıştır. Ayrıca müellife ulaşan bir istinsah silsilesine de ulaşılammıştır. Nüshalarda bulunan kayıtlara göre sadece 3 nüshada istinsah tarihi bulunmaktadır. Bu tarihler dikkate alındığında hepsinin 1290 senesinde yazıldığı ortaya çıkmaktadır.

Mir'âtü'l-Esmâ isimli eserin dili Türkçe'dir. Sade olmasa da anlaşılabilir bir üslup kullanılmıştır. Eserin ilk kısmında hemen nefsin birinci merhalesi olan “nefs-i emmâreden” bahsedilmektedir. “Nefs-i emmâre” tanıtıldıktan sonra diğer nefis mertebelerinden bahsedilmektedir. Nefis bahsi bittikten sonra “hazerât-ı hamse” olarak adlandırılan beş makamdan daha bahsedilmektedir ki Salâhî Efendi bu makamlara “furûât” ismini vermektedir. Eserde nefis mertebelerinin ve beş makamın tanıtımı yapılırken ayet, hadis ve başka mutasavvıfların sözlerine yer verilerek konu detaylandırılmıştır. Sonuç kısmında ise “insân-ı kâmil” ve “halîfe” olacak kimselerin sıfatlarından bahsedilerek eser tamamlanmıştır.

Bu bölümde, *Mir'âtü'l-Esmâ* olarak kataloglara kaydedilen nüshaların tamamı tanıtılacaktır. Fakat hataen kayıtlara *Mir'âtü'l-Esmâ* olarak kaydedilen nüshalara yer verilmeyecektir. Tanıtımlarda varsa istinsah tarihi, müstensih adı, istinsah yapıldığı yer, varak sayıları ve yazı şekilleri (hat) belirtilecektir. Nüshalarda eksik olan kısımlar tespit edilecek, her nüshanın ilk ve son satırlarına yer verilecektir.

Salâhî Efendi'nin *Mir'âtü'l-Esmâ* isimli eserine ulaşmak için çeşitli kütüphane katalogları ve internet sitelerine başvurulmuştur. Bu kaynakların bazıları şunlardır:

1. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı (Yazma Eserler Kataloğu)
2. İslam Araştırmaları Merkezi İSAM (Yazma Eserler Kataloğu)
3. İBB Atatürk Kitaplığı (Nadir Eserler Odası)

4. Süleymaniye Kütüphanesi (Uşşâkî Tekkesi Bölümü)

5. Eberhard Karls Tübingen Üniversitesi Üniversite Kütüphanesi İnternet Adresi (<https://uni-tuebingen.de/einrichtungen/universitaetsbibliothek/suchen-ausleihen/kataloge/katalog-plus/>)

6. Almanya Millet Kütüphanesi İnternet Adresi (<https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/>)

7. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi

8. İlmî Araştırmalar Merkezi İLAM (Tarikat-ı Uşşâkî Değerleri)

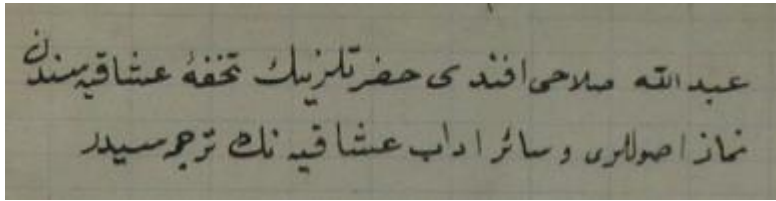
3.2. Mir'âtü'l-Esmâ'nın Nüshaları

3.2.1. Yurt İçi Nüshaları

3.2.1.1. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Odası, Nr. Oe_Yz_001501/03 (A Nüshası)

Nüsha katalogda “*Mir'at el-esmâ*” ismiyle kaydedilmiştir. Nüshanın başlangıcında başlık yoktur. Nüsha 205x130, 170x100 mm. sayfa ölçülerine sahiptir. Sayfalar kırık beyaz rengindedir. Bu nüsha toplam 33 varaktan oluşmakta olup *Mir'âtü'l-Esmâ* 13a-22a varakları arasında bulunmaktadır. 1290 senesinde İsmail Rüşdî Efendi (ö. ?)¹¹² tarafından istinsah edilmiştir. Bu nüsha eksik sayfası olmaksızın ilgili katalogda bulunmaktadır. Nüsha içerisinde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Metin Rik'a yazı stili ile yazılmış olup okunaklıdır. Nüsha harekesizdir.

Nüsha şu ifadelerle başlamaktadır:

¹¹² Bu zat hakkında nüshalarda bilgi bulunmamaktadır. Fakat Harîrîzâde *Tibyânu Vesâili'l-Hakâik* isimli eserinde Salâhiyye Tarikatı'ndan icazeti İsmâil Rüşdî b. Muhammed isminde ki bir zattan aldığını ifade etmiştir. Eserin yazıldığı tarih, İsmail Rüşdî Efendi'nin Uşşâkî tarikatına ait bir eseri istinsah etmesi ve istinsah ettiği eserin Salâhî Efendi'ye ait olması Rüşdî Efendi'nin de Uşşâkî Tarikatı'na müntesip bir şeyh olması ihtimalini artırmaktadır. Harîrîzâde'nin eseri için bkz: Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin b. Abdurrahman el-Harîrî el-İstanbulî, *Tibyânu Vesâili'l-Hakâ'ik fî Beyâni Selâsili't-Tarâ'ik* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi), 2/234b.

“sallallâhu ‘aleyhi ve sellem hazretlerinin kadem-i iksir-tev’emlerinde bulunmağla isticlâb-ı rızâ-yı sa‘âdet-iktizâlarına muvaffak eyleye. Âmin.”

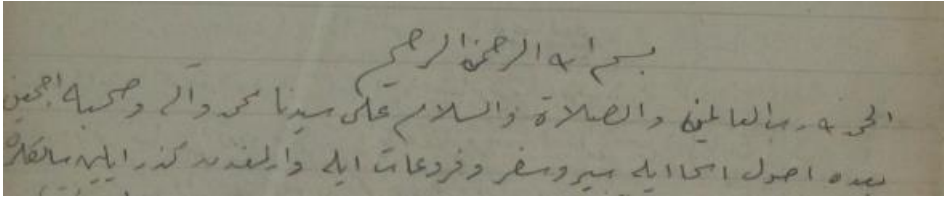
Ferağ kaydında ise şu ifadeler yer almaktadır:

“Temmet *Mir’âtü’l-Esmâ* lî Seyyidinâ Abdullâh Salâhaddîn Uşşâkî kuddise sırruhu’l-bâkî.”

3.2.1.3. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Odası, Nr. Oe_Yz_000788/01 (C Nüshası)

Nüsha katalogda “*Mir’at el-esmâ*” ismiyle kaydedilmiştir. Nüshanın başlangıcında başlık yoktur. Nüsha 205x155, 160x140 mm. sayfa ölçülerine sahiptir. Bu nüsha toplam 98 varaktan oluşmakta olup *Mir’âtü’l-Esmâ* eseri 1b-20b varakları arasındadır. Nüshanın kapağı koyu kahverengi olup üzerinde Latin harfleri ile “Papeterie Kanaat 328” yazmaktadır. Sayfaları ise beyaz renkli ve çizgilidir. Varak sayıları düzenli olarak belirtilmiş ve katalogda eksiksiz bir şekilde bulunmaktadır. Müstensihî ve istinsah tarihi belli olmayan metin Rik’a yazı stili ile yazılmıştır. Nüsha harekesizdir. Nüşhada ferağ kaydı bulunmamaktadır.

Nüsha şu ifadeler le başlamaktadır:

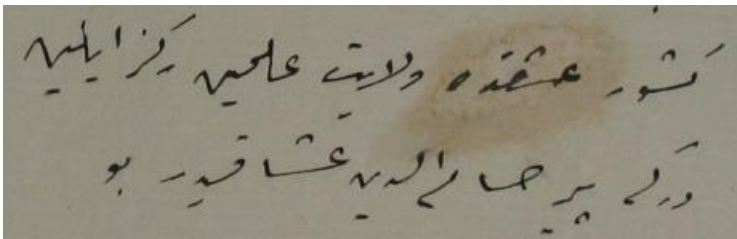

“Bismillâhirrahmânirrahîm.

Elhamdülillâhi rabbi’l-‘âlemîn. Ve’s-salâtu ve’s-selâmu ‘alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ecmâ‘n. Ba‘dehu.

Usûl-i esmâ ile seyr ü sefer ve furû‘ât ile varlığından güzer eyleyen sâliklere.”

Nüsha şu ifadelerle bitmektedir:

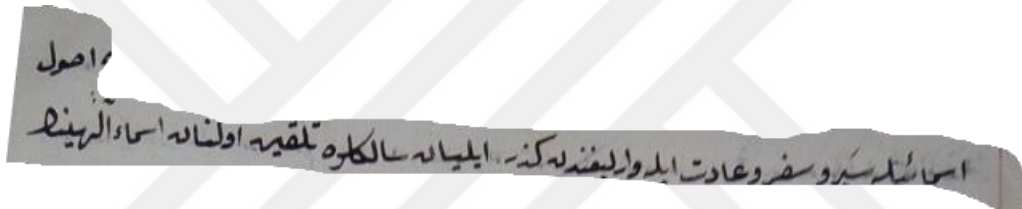

“Kişver-i ‘aşkda velâyet ‘ilmin zikr eyleyen dergâh-ı pîr Salihüddîn ‘Uşşâkî’dir bu.”

3.2.1.4. İlam Kütüphanesi, Tar. U. , Nr. 297.7895 (D Nüshası)

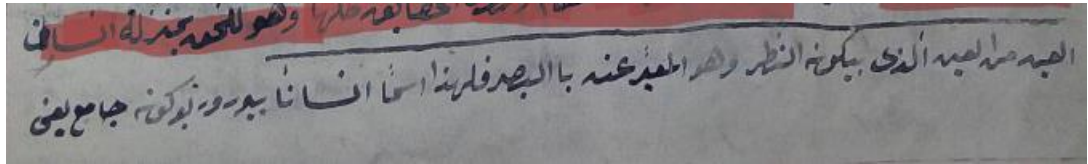
Nüsha katalogda “*Tarikat-ı Uşşâkiyye silsilelerinden b‘azılarının dîvânı, tasavvufî şiirleri*” ismiyle kaydedilmiştir. Nüshanın sayfa ölçüleri belirtilmemiştir. Sayfaları beyaz renkli ve etrafı kırmızı renk ile çerçevelenmiş durumdadır. Bu nüsha toplam 18 varaktan oluşmakta olup *Mir‘âtü’l-Esmâ* eseri 1-14 sayfaları arasındadır. Varak sayıları düzenli olarak belirtilmiş fakat nüsha tam değildir. Son dört buçuk sayfa eksiktir. Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Rik’a yazı stili ile yazılmış olup kısmen okunaklıdır. Nüsha harekesizdir. Nüshada ferağ kaydı bulunmamaktadır.

Nüsha şu ifadelerle başlamaktadır:

“Usûl-i esmâ ile seyr ü sefer ve furû‘ât ile varlığından güzer eyleyen sâliklere telkîn olunan esmâ-i ilâhiyyenin.”

Nüsha şu ifadelerle bitmektedir:

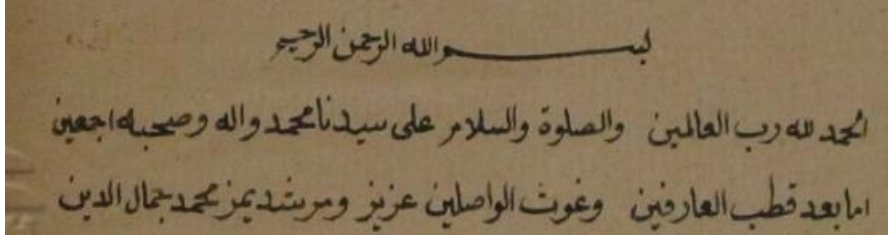
“el-‘ayni mine’l-‘ayni ellezî bih. Bikevni’n-nazari ve hüve’l-‘ayn ‘anhu bi’l-basari fe lihâza summiye insânen.” buyurur. Bu gûne câmi‘ ya’nî.”

3.2.1.5. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Odası, Nr. Oe_Yz_000349/02 (E Nüshası)

Nüsha katalogda “*Mir‘at el-esmâ*” ismiyle kaydedilmiştir. Nüshanın başlangıcında başlık yoktur. Nüsha 225x160, 150x100 mm. sayfa ölçülerine sahiptir. Bu nüsha toplam 39 varaktan ibaret olup *Mir‘âtü’l-Esmâ* eseri 14b-33a varakları arasında bulunmaktadır. Nüshanın kapağında pembe zemin üzerine kahverengi yamuk şekiller bulunmaktadır. Sayfaları ise açık kahverengidir. Varak sayıları düzgün bir

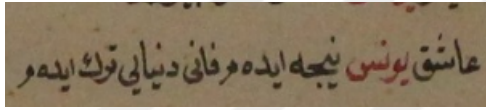
şekilde belirtilmiş ve nüsha tam olarak katalogda bulunmaktadır. Müstensihî İsmail Rüşdî Efendî'dir fakat istinsah tarihi belli değildir. Rikâa (Hatt-ı icâze) yazı stili ile yazılmıştır. Metin harekesizdir ama okunaklı yazılmıştır. Nüshada bâb başlıkları kırmızı renk ile belirtilmiştir.

Nüsha şu ifadelerle başlamaktadır:

“Elhamdülillâhi rabbi'l-‘âlemîn. Ve's-salâtu ve's-selâmu ‘alâ seyyidînâ Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ecmâ‘n. Emmâ ba‘dehu kutbü'l-‘ârifîn şeyh ğavsu'l-vâsılîn ‘azîz mürşidimiz Muhammed Cemâleddin.”

Nüsha şu ifadelerle bitmektedir:

“Âşık Yûnus nice idem fâni dünyayı terk idem.”

Ferağ kaydında ise şu ifadeler bulunmaktadır:

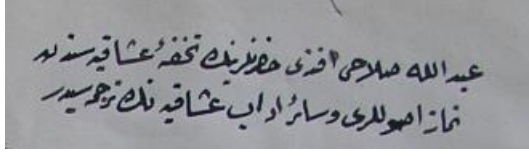
“Min tercemehu el-fakîr İsmail Rüşdî sellemehullâhu Teâ'lâ temmet.”

3.2.1.6. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Odası, Nr. Oe_Yz_001785/03 (F Nüshası)

Nüsha katalogda “*Mir'at el-esmâ*” ismiyle kaydedilmiştir. Nüshanın başlangıcında başlık yoktur. Nüsha 215x170, 170x130 mm. sayfa ölçülerine sahiptir. Bu nüsha toplam 50 varaktan ibaret olup *Mir'âtü'l-Esmâ* eseri 25a-43a varakları arasındadır. Nüshanın kapağında sarı, yeşil, beyaz, kırmızı ve gri renklerde çizgisel şekiller bulunmaktadır. Sayfaları beyaz renktir. Varak sayıları düzgün bir şekilde yazılmış ve nüsha tam olarak katalogda bulunmaktadır. Müstensih ismi *Mir'âtü'l-Esmâ* eserinde değil ama nüshanın 50. Vараğında “Mütercimü'l-âsâr İsmail Rüşdî sellemehullâh” künyesi yer almaktadır. İstinsah tarihi ise nüsha içerisinde

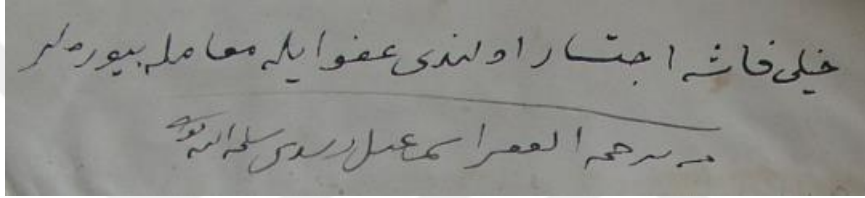
belirtilmemiştir. Nüsha harekesiz olarak ta'lik yazı stili ile yazılmıştır. Nüshada ferağ kaydı bulunmamaktadır.

Nüsha şu ifadelerle başlamaktadır:

“Abdullâh Salâhî Efendi Hazretleri’nin *Tuhfe-i ‘Uşşâkiyesinden* ve namaz usulleri ve sâir âdâb-ı Uşşâkiye’nin tercümesidir.”

Nüsha şu ifadelerle sona ermektedir:

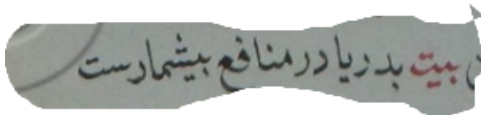

“haylî fâş ictisâr olundı afv ile mu‘âmele buyuralar. Mütercimü’l-âsâr İsmail Rüşdî sellemehullâhu Te‘âlâ.”

3.2.1.7. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Odası Nr. Oe_Yz_000832/04 (G Nüshası)

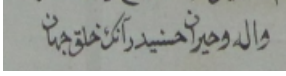
Nüsha katalogda “*Mir’at-ı esmâ*” ismiyle kaydedilmiştir. Nüsha “Nutm-ı Eşrefzâde şerhi Salâhî Abdullah Efendi kuddise esrarehümâ” başlığı ile başlamaktadır. Nüsha 210x150, 150x90 mm. sayfa ölçülerine sahiptir. Bu nüsha toplam 134 varaktan oluşmakta olup *Mir’âtü’l-Esmâ* eseri 23a-45a varakları arasında bulunmaktadır. Nüshanın kapağı yeşil renkli ve sert bir mukavvadan oluşmaktadır. Sayfaları beyaz renklidir. Varak sayıları düzgün bir şekilde belirtilmiş ve nüsha tam olarak katalogda bulunmaktadır. Müstensih ismi ve istinsah tarihi belli değildir. Nüsha harekesiz olarak Ta’lik yazı stili ile yazılmıştır. Nüshada ferağ kaydı bulunmamaktadır. Nüshada bâb başlıkları kırmızı renk ile belirtilmiştir.

Nüsha şu ifadeler ile başlamaktadır:

“Beyt: bedriyâdır menâfi‘u bî şümârest.”

Nüsha şu ifadeler ile bitmektedir:

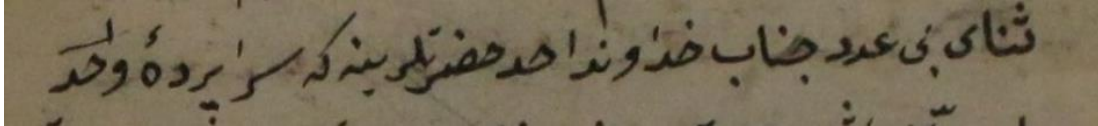

“Ve ilâhî u hayrân hüsnidir anın halk-ı cihân.”

3.2.1.8. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Odası, Nr. Oe_Yz_000887/03 (H Nüshası)

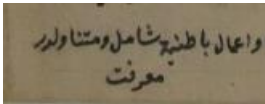
Nüsha katalogda “*Mir’at el-esmâ*” ismiyle kaydedilmiştir. Nüshanın başlangıcında başlık yoktur. Nüsha 195x130, 175x100 mm. sayfa ölçülerine sahiptir. Bu nüsha toplam 53 varaktan ibaret olup *Mir’âtü’l-Esmâ* 35a-45b varakları arasında bulunmaktadır. Nüshanın kapağı bordo renkli olup üzerinde “Şeyh Salâhaddîn ‘Uşşâkî kuddise sırruhu Cemâli Efendi gazeli şerhi” yazmaktadır. Nüsha “*Miftâhu’r-Rumûz ve’l-Esrâri’l-Künûz* lî Salâhî ‘Abdihi Efendi” başlığı ile başlamaktadır. Sayfaları açık kahverengidir. Varak sayıları düzenli olarak belirtilmiş ve nüsha tam olarak katalogda bulunmaktadır. Müstensihi belli değildir. İstinsah tarihi olarak 1290 senesi Şaban ayı olarak kaydedilmiştir. Nüsha harekesiz bir şekilde Rik’a yazı stili ile yazılmıştır.

Nüsha şu ifadeler ile başlamaktadır:

“Senâ-ı bî ‘adedi Cenâb-ı Hüdâvende Ehad hazretlerine ki serperde-i vâhid.”

Nüsha şu ifadeler ile bitmektedir:

“Ve a‘mâl-i bâtinîyyeye şâmil ü mütenâvildir ma‘rifet.”

Ferağ kaydında ise şu ifadeler yer almaktadır:

“Kutbu’l-‘arifîn şeyh Abdullâh Salâhî kuddise sırruhunun *Miftâhu’r-Rumûz ve’l-Esrâri’l-Künûz* risâleleri pîrim efendim e’ş-Şeyh Abdullâh ve bende-i pîr Salâhî efendim Hüsâmeddîn ‘Uşşâkî kuddise sırruhu’l-bâkî”

3.2.1.9. Süleymaniye Kütüphanesi, Uşşâkî Tekkesi Nr. 00300-011 (J Nüshası)

Nüsha katalogda “*Mir'âtü'l-Esmâ*” ismiyle kaydedilmiştir. Sayfaları beyaz renklidir fakat sayfa ölçüleri belirtilmemiştir. Bu nüsha toplam 9 sayfadır. İçerisinde sadece *Mir'âtü'l-Esmâ* eseri bulunmaktadır. Sayfa numaraları düzenli olarak belirtilmiş ve nüsha eksiksiz olarak katalogda bulunmaktadır. Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Nüsha harekesiz olarak Rik’a yazı stili ile yazılmıştır.

Nüsha şu ifadeler ile başlamaktadır:

و محبة اجمعين بحمد اصول اسماءيله سير وسفر وقروحاته ايلك
وار لغدن كذر ايلين ساككره تلقين اولدين اسماءالهيته

“Usûl-i esmâ ile seyr ü sefer ve furû’ât ile varlığından güzer eyleyen sâliklere telkîn olunan esmâ-i ilâhiyyenin.”

Nüsha şu ifadeler ile bitmektedir:

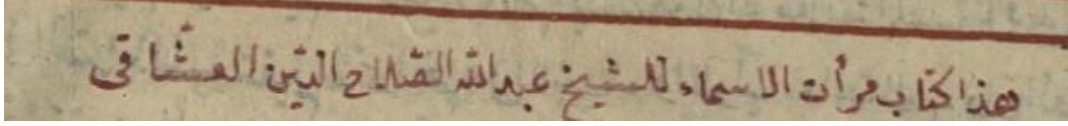
استجاب رضا سعادت
اقتضال ربه روق
ايلاهين
تمت
١١١١

“İsticlâb-ı rızayı seâ’det iktizâlarına muvaffak eyleye. Âmîn. Temmet.”

3.2.1.10. Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Kütüphanesi, Muzaffer Ozak Nr. II/7 (K Nüshası)

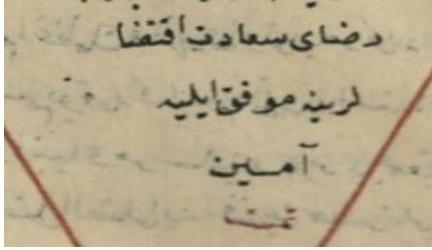
Nüsha katalogda “*Mir'âtü'l-Esmâ*” ismiyle kaydedilmiştir. Sayfaları krem renklidir fakat sayfa ölçüleri belirtilmemiştir. Bu nüsha toplam dokuz sayfadır. İçerisinde sadece *Mir'âtü'l-Esmâ* eseri bulunmaktadır. Sayfa numaraları düzenli olarak belirtilmiş ve nüsha eksiksiz olarak katalogda bulunmaktadır. Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Nüsha harekesiz olarak Rik’a yazı stili ile yazılmıştır. Nüshada başlıklar kırmızı renkle yazılmıştır.

Nüsha şu ifadeler ile başlamaktadır:

“Haza’l-Kitâbu *Mir’âtü’l-Esmâ* eş-Şeyh Abdullâh Salâhaddîn el-‘Uşşâkî”

Nüsha şu ifadeler ile bitmektedir:

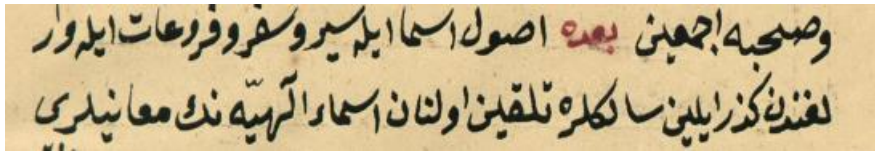
“Rızayı seâ‘det iktizâlarına muvaffak eyleye. Âmîn. Temmet.”

3.3. Yurtdışı Nüshaları

3.3.1. Almanya Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, Nr. Ms.Or.Quart.1520 (I Nüshası)

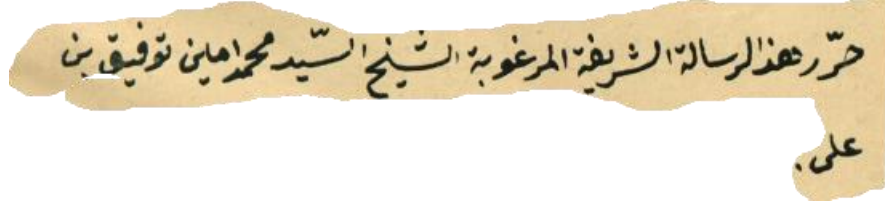
Nüsha katalogda “*Mir’âtü’l-Esmâ*” ismiyle kaydedilmiştir. Nüsha “*Risâle-i Mir’âtü’l-Esmâ Kutbu’l-‘arifîn Şeyh Abdullâh es-Salâhî bi Tarik-i ‘Uşşâkî kuddise sırruhu*” başlığı ile başlamaktadır. Sayfaları kırık krem renklidir. Bu nüsha toplam 17 sayfadır ve içerisinde sadece *Mir’âtü’l-Esmâ* eseri bulunmaktadır. Sayfa numaraları düzenli olarak belirtilmiş ve nüsha tam olarak katalogda bulunmaktadır. Müstensihi Muhammed Emîn Tevfık b. Ali (ö. ?) olup istinsah tarihi 1290 senesidir. Rık’a yazı stili ile yazılan nüsha harekesizdir ve okunması çok zor değildir. Başlık kırmızı renk ile belirtilmiştir.

Nüsha şu şekilde başlamaktadır:

“Usûl-i esmâ ile seyr ü sefer ve furû‘ât ile varlığından güzer eyleyen sâliklere telkîn olunan esmâ-i ilâhiyenin meâ‘nîleri.”

Nüsha şu şekilde bitmektedir:

“Harrara haza’r-risâlete’ş-şerîfete’l-mergubete Şeyh e’s-Seyyid Muhammed Emîn Tevfik Bin ‘Ali.”

3.4. Nüshaların Birbirleriyle Olan İlişkisi

Kataloglarda bulunan *Mir’âtü’l-Esmâ* nüshalarının birçoğunun müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Belli olanlar ise müellifin vefat tarihinden yaklaşık 100 sene sonrasını göstermektedir. Bu durum eserin popüler olmadığını başka bir söylemle hacminin küçük olması sebebiyle dikkatlerden kaçmış olabileceğini düşündürmektedir.

Eserin tespit edilebilen 11 nüshası vardır. Başka nüshaların olması ihtimalide elbette bulunmaktadır. Bu kısımda tespit edilen nüshaların değerlendirme sonuçları anlatılmıştır. Eldeki veriler ışığında bir soy ağacı çıkarılmaya çalışılmış ve varsa akrabalık bağları oluşturulmak istenmiştir. Bu yapılan çalışma neticesinde 2 ana nüsha grubu belirlenmiştir. Ana nüshalardan çoğaltılmış alt nüsha grubu da oluşturulmuştur. Bu durumda 2 grup oluşmuştur.

1. Grup: A, E, F

2. Grup: I, H, B, C, D, G, J, K.

Grupların bu şekilde olmasının sebebi bir gruba ait bir nüshada eksik olan kelimelerin, grup üyesi olan diğer nüshalarda da eksik olmasıdır. Öte yandan bir grupta olmayan kelimeler ise diğer grupta bulunmaktadır. Bunun yanı sıra istinsah tarihleri ve müstensihleri belli olanlar ile belli olmayanlar da gruplandırma da önemli bir rol oynamaktadır. Zira yapılan araştırma sonucu ulaşılan nüsha sayısı 10 tanedir. Bu nüshalarda ise çoğunlukla istinsah tarihi ve müstensih bilgisi belirtilmemektedir. Belli olanların ise bazı ortak özellikleri bulunmaktadır. Mesela istinsah tarihi belli olan nüshaların hepsinde istinsah tarihi olarak 1290 senesi kaydedilmektedir. Müstensih olarak iki isim kaydedilmiştir. Bunlardan birisi İsmail Rüşdî Efendi’dir. Diğeri Muhammed Emîn Tevfik Efendi’dir.

Bütün bu işaretler neticesinde fazla-eksik olan kelime, sözcük ve cümlelerden iki farklı grup olabileceği kanaati doğmuştur. A, E ve F nüshaları 1. Grup; B, C, D, G, H, I ve J nüshaları ise 2. grup olarak düşünülmektedir.

1.Grup: A, E ve F Nüshaları

Bu grubun başlıca özellikleri diğer gruptaki nüshalarda yazılı olan kelimeler bu grupta bulunmamaktadır ya da farklı ibarelerle geçmektedir.

Örneğin; 2. Gruptaki nüshaların hepsinde geçen “halkın vücudunun hilâfinca zîrâ vücûd-u halk” ibaresi A, E ve F nüshalarında geçmemektedir.

Diğer gruptaki nüshalarda bulunan “mertebe-i ilâhiyyenin ismi eşyanın külliyyât ve cüziyyâtını câmi‘dir.” ifadesi A, E ve F nüshalarında bulunmamaktadır.

Bir başka örnek vermek gerekirse A, E ve F nüshalarında bulunmayan “imdi hazâin ‘indinde olduğunu ma‘lûmun olmadığı bu dahi ma‘lûm olsun.” cümlesi diğer gruptaki nüshalarda bulunmaktadır.

Farklı ibarelerle geçtiği örnek olarak “sırdan alup” kelimesi verilebilir çünkü bu gruptaki nüshalarda “sırdan alup” kelimesi geçerken diğer grup nüshalarda ise “sırdan ahz idüp” ibaresi geçmektedir.

2. Grup: H, I, B, C, D, G, J ve K Nüshaları

Tahminimizce bu gruptaki nüshaların aynı nüshadan çoğaltılmış olma ihtimali yüksektir. Zira diğer gruptaki nüshalarda bulunmayan birçok cümle ya da kelime grupları bu nüshalarda mevcuttur.

Örneğin; diğer grupta olmayan “Mümküne râihâ-i vücûd-ı şem itmemişlerdir.” ifadesi bu gruptaki nüshaların hepsinde bulunmaktadır.

Yine “kerâmet ve zühd ve ihlâs ve vera‘ ve riyâzet ve zikr ve vefadan ‘ibaretdir.” ifadesi de diğer gruptaki nüshalarda yokken bu gruptaki tüm nüshalarda bulunmaktadır.

“imdi hazâin ‘indinde olduğunu m‘alûmun olmadığı bu dahi ma‘lûm olsun.” ifadesi de sadece bu gruptaki nüshalarda bulunmaktadır.

“hakikati andandır.” ibaresi de sadece 2.gruptaki nüshalarda bulunmaktadır.

Yapılan incelemeler sonucu elde edilen kanaate göre bu grupta en sağlam nüshanın H nüshası olduğu sonucuna varılmıştır. Zira bu gruptaki kelime eksikliği en az olan nüsha “H” nüshasıdır.

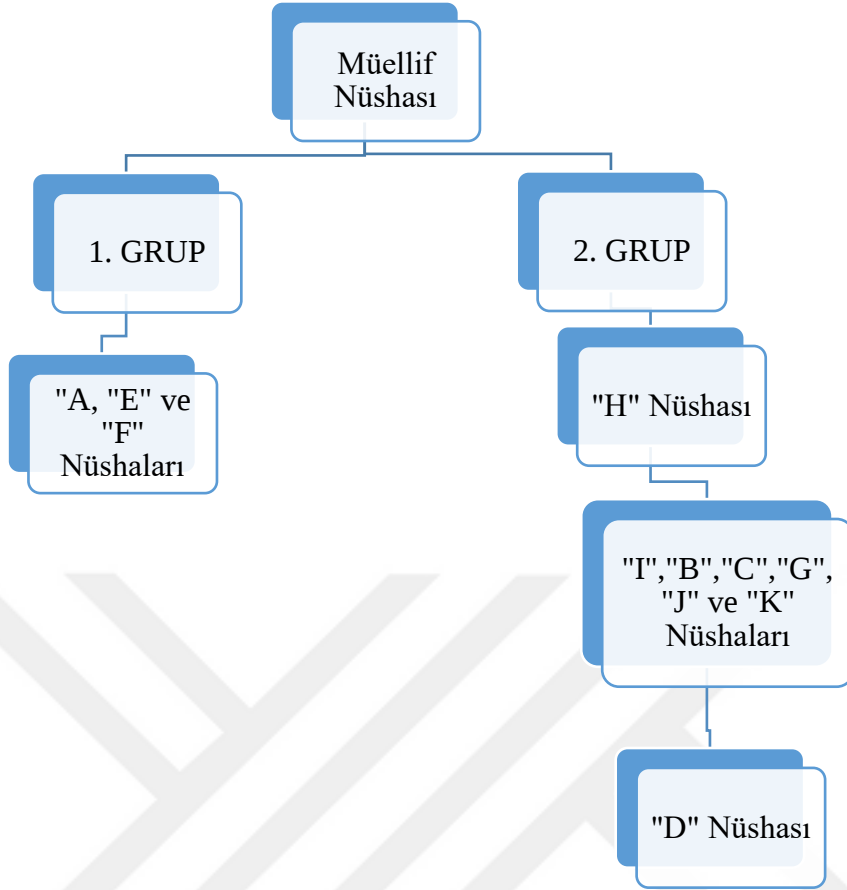
En altta bulunan ise “D” nüshasıdır çünkü yer yer kelimelerde eksiklik vardır. Hatta bazı varaklar da bulunmamaktadır.¹¹³ “D” nüshasının eksik cümlelerine “imkâniye erbâb-ı hakikat”, “eğer eşyada sereyân gayyûmiyet olmasa halkın ‘aynî ve hikmeti zâhir olmaz idi. Pes gayyûmiyet”, “ve Kakhhâriyetinin mülâhazası ile Hakkı zikr iden sâlik kendi zâtını ve zevât-ı mevcûdâtı ğâlib-i mutlakda” ve “lafzatullâh ismi zâtı mustecmi‘cemi‘ sıfat olduğu ma‘lûmdur” örnek olarak verilebilir. Ayrıca “D” nüshasından son 4 varak eksiktir.

Bütün bu örneklerden ortaya çıkan sonuç ise, bu gruptaki nüshaların müellif nüshasından çoğaltılmış olma ihtimallerinin düşük olduğudur çünkü eksik olan cümleler anlamı bozmakta ve ilave edilen kelimeler insicamın bozulmasına sebep olmaktadır.

Şecere

Nüshaların birbirleriyle olan ilişkileri ile elde edilen veriler ışığında 1. grupta ana nüsha tespit edilememiş, 2. grupta ise “H” nüshası ana nüsha olarak kabul edilmiştir. Nüshaların birbirleriyle olan ilişkileri neticesinde oluşan şecere şu şekilde gösterilmiştir:

¹¹³ “D” nüshasında 20b, 21a, 21b ve 22a varakları bulunmamaktadır.

Şekil 3.1. Şecere

3.5. *Mirâtü'l-Esmâ* Transkripsiyon Metin

Bismillâhirrahmânirrahîm.¹¹⁴

Elhamdülillâhi rabbi'l-âlemîn. Ve's-sâlatu ve's-selâmu 'alâ seyyidînâ Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ecmâî'n.

Ba'dehu usûl-i esmâ ile seyr ü sefer ve furû'ât ile varlığından güzer eyleyen sâliklere telkîn olunan esmâ-i ilâhiyyenin meâ'nîlerî kalblerinde tasavvur ve karâr ve netice-i sülûklarına medâr olmaya[13a] 'alâ tarikî'l-ihtisâr¹¹⁵ şerh ve meâ'nîlerine içtisâr olunup Mir'âtü'l-Esmâ¹¹⁶ deyû¹¹⁷ tesmiye olundu. **Tavr-ı evvelde** kelime-i tevhîddir. A'ni "Lâ ilâhe illallâh" ismidir. Bu kelime-i tevhîd 'alâ vechi'l-tahkîk üç ma'nâya delâlet ider. Ma'nâ-yı evveli, 'avâm ve mubtedînin hâline göredir ki "Lâ ma'bûde illallâh" ma'nâsı tasavvur olunur. Ya'nî 'ibâdete lâayk Allâh'dan gayrı

¹¹⁴ Bismillâhirrahmânirrahîm: + ve bihi neste'in I.

¹¹⁵ olmaya: + 'alâ sebîli'l-ihtisâr B.

¹¹⁶ Mir'âtü'l-Esmâ: Mir'ât-ı Esmâ J,K.

¹¹⁷ esmâ: -deyû B.

yokdur demekdir.¹¹⁸ Ma'nâ-yı sâni-i, mutevassıtın hâline göredir ki "Lâ maksûde illallâh" ma'nâsı tasavvur olunur. Ya'nî gönülde Allah'dan gayrı maksûd yoktur demek olur. Ma'nâ-yı sâlisi, müntehînin hâline göredir ki "Lâ mevcûde illallâh" ma'nâsı tasavvur olunur. Ya'nî Allah'dan gayrı mevcûd yokdur demek olur. Zîrâ her vücûdun hakîkatı ya'nî¹¹⁹ vârin varlığı¹²⁰ ândandır. Pes 'ârife lâzımdır ki kalbinde ke'n-nakşı fi'l-hacer olan nukûşu süver-i mâsivâyâ tiş-e-i "lâ" ile fenâ¹²¹ verüp, endişeyi "illâ" ile vücûd-ı Hakkı isbât eyleye. Tâ ki hakîkat üzre tevhit tamâm ola. Zîrâ hakîkatde vücûd, vâcibü'l-vücûdudur. İki 'âdem beyninde olan¹²² vücûd-ı imkâniyeye erbâb-ı hakîkat¹²³ vücûd¹²⁴ i'tibâr itmezler. Ol ecilden "el a'yân mâşemet râihate'l-vücûd" demişlerdir. Ya'nî i'yan ki¹²⁵ hakâik-i vücûdât, mevcûdâtıdır. Râihâ-i vücûd-ı şem itmemişlerdir. Bu ma'nâ-yı sâlisin tasavvuru sâliki fenâfillâh menziline iriştirüp "*Küllü şey'in hâlikun illâ vecheh, lehü'l-hükmü ve ileyhi turceû'n.*"¹²⁶ hakîkatı yüz gösterir. Lakin etvâr ile sülûk iden sâlike tavr-ı evvelde bu ma'nânın yakîni emr-i 'asîr olduğundan ma'nâ-yı ûlâ ile iktifâ olunup¹²⁷ eserini ve sıfat-ı emmârenin[13b] helâkini müşâhede ile 'ubûr ittirirler. Ma'lûm ola ki¹²⁸ nefis Kurân-ı 'azîmü's-şân'da altı vech üzerine zikr olunmuştur. Evveli nefis-i emmâredir. Kemâ kâlellâhu Te'âlâ "*Vemâ uberriu nefsi inne'n-nefse leemmârete bi's-sûi.*"¹²⁹ ve bu nefis-i emmâre dediğimiz buhl ve hırs ve cehl ve kibr ve şehvet ve hased ve gadabdan 'ibâretidir.

Tavr-ı sânide lafzâ-yı Celâldir. A'ni "Yâ Allâh"¹³⁰ ismidir.¹³¹ Şeyh-i ekber¹³² kuddise sirruhu'l-en-nûr hazretleri *Fütûhât*'ında buyurur ki "Esmâ-i hüsnâ süver-i zâhireden kinâyeye olân ahkâm-ı mümkünâtın talep ve ta'yîn eylediği¹³³ hazerât-ı ilâhiyyeden 'ibâretidir ki hazerât-ı ilâhiyye ise zât ve sıfât ve efâ'lden kinâyetdir." ve

¹¹⁸ demekdir: +olur C,D,G,H,I,J,K.

¹¹⁹ ya'nî: +her E.

¹²⁰ varlığı: hakikati B,C,D,G,H,I,J,K.

¹²¹ fenâ: fenaya B.

¹²² vâcibü'l-vücûdudur: - iki 'âdem beyninde olan H.

¹²³ vücûd-ı: -imkâniyeye erbâb-ı hakikat D.

¹²⁴ hakikat: -vücûd B.

¹²⁵ i'yan ki: +mümküne râihâ-i vücûd-ı şem itmemişlerdir B,C,D,G,H,I,J,K.

¹²⁶ Kasas 88.ayet

¹²⁷ olunup: -eserini D.

¹²⁸ ittirirler: -ma'lûm ola ki H.

¹²⁹ el-Yûsuf 12/53.

¹³⁰ a'ni: -yâ B,H,K.

¹³¹ ismidir: Allah'dır D.

¹³² şeyh-i ekber: Şeyhu'l-Ekber E,G.

¹³³ hazerâtı: hazreti C,I,K.

“Allâh” Cenâb-ı Hakk’ın esmâsından bir ismidir ki cemi‘ esmâ-i ilâhiyyeyi câmi‘dir. Ya’nî “Yâ Allâh” deyen kimsenin hâline nazar olunur. Ol vakitte¹³⁴ “Yâ Allâh” demekle hâline muhtâs olân ismi murâd eylediği hâlimden istidlâl olunur. Meselâ tenki-i mea‘şda muzdarib olân kimesne “Yâ Allâh” dedikde vüsa‘t-ı rızk ricâ ider ki “Rezzâk” ismini murâd ider. Zîrâ “Allâh” ismi şol zât-ı Hakk’a vaz‘ ve tahsîs olunmuştur ki her şeyin melekûtü ânın yedinde ola. Ol ecilden ism-i zât müstecmi‘-i cemi‘ sıfât dinilür. Bu câmi‘yyet bu isme ve “Rahmân” ismine muhtâsdır. Nitekim Cenâb-ı Hakk Kur’ân-ı Kerîm’inde¹³⁵ zikr edüp buyurur “*Kulidu’llâhe ev idu’r-rahmân eyyâmmâ tedû’felehu’l-esmâu’l-hüsânâ.*”¹³⁶ vârid¹³⁷ olmuştur.¹³⁸ Lakin lafzâ-yı Celâl rahmândan ea‘mdır ki ânı dahi câmi‘dir. Zîrâ mertebe-i Rahmân[14a] külliyyât¹³⁹ ve cüziyyâtını câmi‘dir.¹⁴⁰ Pes mei‘yyet¹⁴¹ ile Hakk’ı zikr itmek ya’nî esmâ-i ilâhiyyenin küllisini mazhar olmak insân-ı kâmile mahsustur. Cenâb-ı Hakk’ın “*Ve ‘alleme âdeme’l-esmâe kullehâ.*”¹⁴² kelâm-ı kadîmi bu sırr-ı mubhemi imâ ider. Bu mütâlea‘ ile Hakk’ı zikr itmek sâlikî bir cezbeye irişdirir ki “Cezbetun min cezebâtı’r-rahmân tuvâzi ‘amele’s-sekaleyndir.”¹⁴³ Zîrâ ins ve cinnin ‘amelleri tekâzâ-yı esmâ-i ilâhiyyedendir. Ve cezbe ile sâlik fenâfillâha ve ba‘dehû¹⁴⁴ bekâbillâh menzilesine¹⁴⁵ irişüp merâyâ-yı kesretde vech-i Ahadiyyeyi müşâhede ider. Lakin etvâr ile sülûk iden sâlik tavr-ı sânide bu câmi‘yyet mütea’ssir olduğundan sıfât-ı levvâmenin inkıyâdını ve eserini müşâhede ittikde ‘ubûr ittirirler. Kurân-ı ‘azîmü’ş-şan’da¹⁴⁶ zikr olunan nefsin ikincisi levvâmedir. Kavl-i şerifde¹⁴⁷ “*lâ uksimu bi’n-nefsi’l-levvâmeden.*”¹⁴⁸ murad budur.¹⁴⁹ Bu nefsi levvâme dediğimiz; levm ve heves ve mekir ve ‘ucub ve ‘işret ve temennâ ve kahırdan ‘ibaretdir.

¹³⁴ olunur: -ol vakitte B.

¹³⁵ Kerîm’inde: ‘Azîm’inde D.

¹³⁶ el-İsrâ 17/110.

¹³⁷ vârid olmuştur: buyurmuştur H

¹³⁸ olmuştur: -lakin lafzâ-yı C.

¹³⁹ külliyyât: +eşyaya C,D,G,I,J,K. ; -cüziyyât G,I,J.

¹⁴⁰ câmi‘idir: +mertebe-i ilâhiyyenin ismi eşyanın külliyyât ve cüziyyâtını câmi‘dir C,D,G,H,I,J.

¹⁴¹ mei‘yyet: câmi‘yyet B,C,D,G,H,I,J,K.

¹⁴² el-Bakara 2/31.

¹⁴³ Ebû Hamid Muhammed Gazzâlî, *İhyâu ulûmi’d-dîn* (Beyrut: Dâru’l-Mârifet, 1431), 4/77.

¹⁴⁴ fenâfillâha ve: -ba‘dehu F.

¹⁴⁵ bekâbillâh: -menzilesine B.

¹⁴⁶ ‘azîmü’ş-şan’da: ‘azîm’inde D.

¹⁴⁷ levvâmedir: -kavl-i şerifde B,C,D,I,J. ; kemâ kalellâhu Te‘âlâ G,H.

¹⁴⁸ el-Kıyame 75/2.

¹⁴⁹ levvâmeden: -murad budur B,G,H,I.

Tavr-ı sâlisde “Yâ Hû” ismidir. “Hû” Cenâb-ı Hakk’ın esmâsından ism-i zattır. Ma’nâsı şol sırr-ı gâibden ‘ibaretdir ki şuhûdu mümkün olmayıp cemi’-i mevcûdâtânınla zuhura gelmiş ola. Erbâb-ı hakîkatin ba’zıları, husûsen Mısırî¹⁵⁰ hazretleri hüviyet-i Hakk’ın eşyada sereyânını şol çekirdeğe temsîl itmişlerdir ki;¹⁵¹ şecer ol çekirdekten vücûd bulup ol çekirdek ol şecerin vücûdunda sır olup görünmez ola. Ve ol şecer neşv ü nûmayı ol sırdan alup¹⁵² nice meyveler getirmiş[14b] evvelki¹⁵³ ol çekirdek kendi hakîkatinin merâtib-i kesrette gösterib bir iken nice yüzbin ola.¹⁵⁴ Pes hüviyet-i sâriyenin eşyada bu vech ile sereyânını tassavvur ile Hakk’ı zikr iden sâlik kesretde ve sırr-ı vahdeti duyup kemâ hiye hakâiki¹⁵⁵ eşyaya ‘arif olur. Lakin etvâr ile sülûk iden sâlike tavr-ı sâlisde bu sırrın ıttılâı ‘asîr olduğundan sıfat-ı mülhemesinin eserin müşâhede ile ‘ubûr ittiriler. Kurân-ı ‘azîmü’ş-şan’da zikr olunan nefsin üçüncüsü mülhemedir. Kemâ kalellâhu Te’âlâ “*Fe-elhemahâ fücûrahâ ve takvâhâ.*”¹⁵⁶ ve bu nefs-i mülheme dediğimiz sehâvet ve kanâa’t ve hilm ve tevâzu‘ ve tevbe ve sabr ve tahammülden ‘ibaretdir.

Tavr-ı râb’ide¹⁵⁷ “Yâ Hakk”¹⁵⁸ ismi şol hakîkatden ‘ibaretdir ki mine’l-ezel ile’l-ebed zevâl ve butlândan masûn ve dâim ve sâbit olup “illâ küllü şey’in mâ halâ Allâhu bâtilun.”¹⁵⁹ muktezâsınca Hakk’dan mâa’dâ olan şeyin küllisi bâtil ve fâni ve zâhik¹⁶⁰ ve zâil ola. Şeyhu’l-Ekber kuddise sırruhu’l-ethâr¹⁶¹ hazretleri Fütûhât’ında buyurur ki ism-i Hakk ile Cenâb-ı Hakk’ın münferid olması vücûd-ı vâcib bi-nefsihi olduğundandır. Halkın vücûdları ise¹⁶² vacib-i billâhtırlar. Bundan sâbit olduğu bâtil dahî bir şey olup Hakk’ın meciyeti ile zâhik ve zâhib ola. Nitekim Cenâb-ı Hakk¹⁶³ “*Ve gul câe’l-hakku ve zeheka’l-bâtil. İnne’l-bâtile kâne zehûgâ.*”¹⁶⁴ kavî-i şerifleri ile

¹⁵⁰ Mısırî: +kuddise sırruh B.

¹⁵¹ itmişlerdir ki: -şecer D.

¹⁵² sırdan: ahz idüp B,C,D,G,H,I,J.

¹⁵³ getirmiş: -evvelki B.

¹⁵⁴ Niyâzî Mısırî Mehmed b. Ali Malâtî, *Şerh-i Esmâ’ü’l-Hüsna* (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmalar, 297.4), 19a.

¹⁵⁵ hakâiki: hakikati D,G,H.

¹⁵⁶ eş-Şems 91/15.

¹⁵⁷ tavr-ı: +erba’da B.

¹⁵⁸ ismi: +Hakk hazreti Hudâ-ı bîcûn esmâsından ism-i zattır. Ma’nâsı bâtilın zıddıdır ya’nî ism-i Hakk B,C,D,E,F,G,H,I,J,K.

¹⁵⁹ Lebîd b. Rebîa’ya (ö. 40/660) ait bir şiirdir. Ebû Nasr es-Serrâc, *el-Lüma’*, thk. Abdülhalim Mahmud / Taha Abdülbaki Sürur (Bağdat: Dârü’l-Kütübî’l-Hadîs, 1960), 467.

¹⁶⁰ fâni ve: -zâhik B.

¹⁶¹ kuddise: -sırruhu’l-ethâr hazretleri B. ; kuddise sırruhu’l-ezher C,D,H,I,K.

¹⁶² ise: +halkın vücudunun hilâfınca zîrâ vücûd-u halk B,C,D,G,H,I,J.

¹⁶³ Hakk: +buyurur estei’zu billâh D.

¹⁶⁴ el-İsrâ 17/81.

hakkın zuhuru, bâtilın zühûgunu muktezi olduğunu beyân buyurur. Ya'nî bu izâga subhât tecelli-i Hakk kalb-i 'arife işrâk eyledikde[15a] kuyûd-ı süver-i mâsivâyı ihrâk ve sâlikî itâre-i 'alemi'l-ittlâk eylediğinden kinâyettir. Bu mutâlea' ile Hakk'ı zikr iden sâlik "*Küllü men 'aleyhâ fân ve yebkâ vech-i rabbike zü'l-celâl-i ve 'l-ikrâm.*"¹⁶⁵ sırrına aşinâlık kesb idüp suret-i fâni-i mecâziden i'mâz ve vech-i bâki-i hakîki mutâlea'sıyla âşüfte ve hayrân olup¹⁶⁶ "*Fekşefnâ 'anke ğitâeke febesaruke'l-yevme*"¹⁶⁷ hadîd."¹⁶⁸ sırrı numâyân ve envâr-ı Hakk basîretinde lemea'n ile "*Yevme tubeddelu'l-adzu gayre'l-ardi ve's-semâvâtu ve berazu lillâhi'l-vâhidi'l-kahhâr.*"¹⁶⁹ tebeddülü 'ayân olur. Lakin seyr-i etvâr ve müşahede âsâr ile sülûk iden sâlik tavr-ı râbî'de¹⁷⁰ basarî hadîd olmadığından sıfat-ı mutmainnesin ve eserin müşâhede ile 'ubûr ittirirler. Kurân-ı 'azîmü's-şan'da¹⁷¹ zikr olunan nefsin dördüncüsü mutmainnedir.¹⁷² Kemâ kalellâhu Te'âlâ "*Yâ eyyetuhe'n-nefsu'l-mutmainne. İrci' ilâ rabbik.*"¹⁷³ ve¹⁷⁴ bu nefsi i mutmainne dediğimiz cûd ve tevekkül ve 'amel ve tezellül ve 'ibâdet ve şükr ve rızâdan 'ibarettir.

Tavr-ı hamisde "Yâ Hayy" ismidir. "Hayy" esmâ-i ilâhiyyeden ism-i sıfatdır. Ya'nî hayat bir sıfatdır ki mevsûfunun 'âlim ve müdrîk olmasını îcâb ider. Bundan ma'lûm olduğu¹⁷⁵ Cenâb-ı Hayy'ı kâdir cemi' eşyayı muhit ve mevcûdâtın¹⁷⁶ künhünü 'alîmdir. Ve cemi' eşya dahi mazhariyet ve isti'dâdınca Hakk'ı bilüp tesbih itmededir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de¹⁷⁷ "*Ve in min şey'in illâ yusebbihu bihamdihî ve lâkin lâ tefgahûne tesbîhahum.*"¹⁷⁸ buyurur. Şeyhu'l-Ekber¹⁷⁹ kuddise sırruhu'l-ezher hazretleri¹⁸⁰ Fütûhât'ında esmâ-i ilâhiyye şerhinde buyurur ki; bunda hayat ile[15b] hayât-ı kalb murâd olunur. Hayat-ı cism değildir ve hayatı sıfat-ı ilâhiyyedir. Nitekim

¹⁶⁵ er-Rahmân 55/26.

¹⁶⁶ olup: +hadîs-i şerîf âyet-i kerîme D.

¹⁶⁷ yevme: -hadîd D.

¹⁶⁸ el-Kâf 50/22.

¹⁶⁹ el-İbrâhim 14/48.

¹⁷⁰ tavr-ı: +erba'da B.

¹⁷¹ 'azîmü's-şan'da: kerîm'inde D.

¹⁷² mutmainnedir: -kemâ D.

¹⁷³ el-Fecr 89/27-28.

¹⁷⁴ rabbik: râziyeten marziyye B.

¹⁷⁵ bundan ma'lûm olduğu: bu kelâmıdan murad D.

¹⁷⁶ mevcûdâtın: mevcûd-ı eşyanın D.

¹⁷⁷ Kerîm'de: +buyurur D.

¹⁷⁸ el-İsrâ 1744. ; -buyurur D.

¹⁷⁹ Şeyhu'l-Ekber: şeyh-i ekber G.

¹⁸⁰ sırruhu'l-ezher: -hazretleri B.

Kelâm-ı Kadîm’inde “*Allâhu lâ ilâhe illâ huve’l-hayyu’l-kayyûm.*”¹⁸¹ buyurmuştur. Pes her ma’lûm Hayy’dır zîrâ ma’lûm ‘ilmin ‘itâ eylediği şeyde ‘âdem olursa da pes ‘âlimin ‘itâ eylediği şeyi sıfat-ı hayat ile muttasıf gerek ve hayat şemsin nuru gibidir. Ya’nî her şeyin melekûtu nûr-ı hayatı bahr-i ‘amîk feyz-i akdesden istifâza “*Ve eşregati’l-arzu bi nûr-i rabbiâ.*”¹⁸² mefhûmunca zevâyâ-yı vücûda ifâza ile hayat bulup isti’dâdınca Hayy ve Kadîr’i bilüp tesbîh itmededir. Bu mutâlea’ ile Hakk’ı zâkir olan sâlik “*Fe fî külli şey’in lehû âyetun, tedüllü ‘alâ ennehu vâhidun.*”¹⁸³ sırrına¹⁸⁴ ‘arif olup¹⁸⁵ Fâruk radiyallâhu ‘anh’ın “*Mâ raaytu şey’en illâ ve raaytullâhe ba’dehu.*” kavlinin¹⁸⁶ hakîkati ‘ayân olur.¹⁸⁷ Müşâhede-i âsâr ile¹⁸⁸ sülûk iden sâlike tavr-ı hâmisde bu rü’yet ve istidlâl kemâ huve Hakk’a müesser olmadığından sıfat-ı râziyesin ve eserin müşâhede ile ‘ubûr ittirirler.

Tavr-ı sadiste “Yâ Kayyûm” ismidir.¹⁸⁹ “Kayyûm” esmâ-i ilâhiyyeden ism-i sıfatdır. Ma’nâsı kâim bizâtihi mukîm liğayrihidir. Ya’nî kendinin kıvamı bizzat olup gayrilerin kıvamı ânınla ola.¹⁹⁰ Pes Kayyûm-ı mutlak eğerci Hakk’dan gayri yokdur lakin mevcûdâtın her birinin bu sıfatdan nasibi vardır. Zîrâ cemi’ eşyanın[16a] kıvamı Cenâb-ı Hakk’ın¹⁹¹ Kayyûmiyeti iledir. Şeyhu’l-Ekber¹⁹² kuddise sırruhu’l-ezher¹⁹³ hazretleri¹⁹⁴ buyurur ki Kayyûmiyet levâzım-ı hayatdan olduğu için Cenâb-ı Hakk “Kayyûm” ismini zikirde “Hayy” ismine musâhib itmiştir. Ya’nî¹⁹⁵ mea’n zikr eylemiştir ki “*Lâ*¹⁹⁶ *ilâhe illâ huve’l-hayyu’l-kayyûm.*”¹⁹⁷ ve “*Aneti’l-vücuhu li’l-hayyu’l-kayyûm.*”¹⁹⁸ gibi ve her ma’lûm Hayy olduğundan kezâlik her ma’lûm

¹⁸¹ el-Bakara 2/255.

¹⁸² ez-Zümer 39/69.

¹⁸³ Ebû’l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr Ed-Dımaşki, *Tefsîru İbn Kesir*, thk. Muhammed Enes Mustafa El-Hın (Beyrut: Risâleti Âlemiyye, 2021), 9/1/133.

¹⁸⁴ vâhidun: +hâzâ’l-kavlü Ömerü’l-Fârûk radiyallâhu ‘anh mine’l-fütûhât sırrına ‘arif olup B,C,D,G,H,I,K.

¹⁸⁵ olup: - Fâruk radiyallâhu ‘anh’ın C,D, J.

¹⁸⁶ ba’dehu: -kavlinin B, C, D, I.

¹⁸⁷ olur: +lakin C, D, G, I, K.

¹⁸⁸ ile: +seyr B, C, D, G, K.

¹⁸⁹ Kayyûm: -ismidir C, I, J.

¹⁹⁰ ola: olur C.

¹⁹¹ Cenâb-ı: -Hakk’ın D.

¹⁹² Şeyhu’l-Ekber: şeyh-i ekber H.

¹⁹³ sırruhu’l-ezher: sırruhu’l-enûr D. ; kuddise sırruh H.

¹⁹⁴ hazretleri: +Fütûhât’ında B.

¹⁹⁵ itmiştir: +birebir zikr itmiştir C.

¹⁹⁶ lâ: +Allâh G, H.

¹⁹⁷ el-Bakara 2/255.

¹⁹⁸ el-Tâhâ 20/111.

Kayyûm'dur. Ya'nî ânın için Kayyûmiyet vardır. Eğer Kayyûmiyet¹⁹⁹ zâtı ile her şeye²⁰⁰ sereyân itmese Cenâb-ı Hakk “*Ve Kû[m]û lillâhi gânitîn.*”²⁰¹ deyû emr itmezdi ve Kayyûmiyet Hakk'a mahsustur,²⁰² ânınla tahalluk olunmaz diyenlere istiğrâb olunur. Hâlbuki Kayyûmiyet kevne ehaktır ki kevnde sârî olup ânınla esmâ-i ilâhiyyeye zâhir ve kevn ânınla kâim olduğu-içün²⁰³ eğer eşyada sereyân Kayyûmiyet olmasa halkın ‘aynî ve hikmeti zâhir olmaz idi. Pes²⁰⁴ Kayyûmiyet Hakk'ı eşyada mutâlea' iden sâlik kendi kuvvet ve kudretinden teberri idüp²⁰⁵ “*Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah.*”²⁰⁶ sırrı âşikâre olup “*Mâ min dâbbetin illâ huve âhizun binâsiyetihâ inne rabbî 'alâ sırâtin mustekîm.*”²⁰⁷ fehvâsınca eşyada fâil-i hakîki-i Cenâb-ı Hakk iderken ‘ayne'l-yakîn görüp zimâm ihtiyârın kabzâ-i kadîre teslim ider. Lakin [16b] âsâr ile sülûk iden sâlik tavr-ı sâdiste reşide-i derece-i yakîn olmadığından sıfat-ı marziyesin ve eserin müşâhede ile ‘ubûr ittirirler. Kurân-ı ‘azîmü’ş-şan’da²⁰⁸ mezkûr olan nefsin beşincisi râziyedir.²⁰⁹ Kemâ kalellâh-u Teâ'lâ “*Yâ eyyetuhe 'n-nefsu 'l-mutmainne. İrci 'ilâ rabbiki râziyeten marziyye.*”²¹⁰ ve bu râziye²¹¹ dediğimiz²¹² ahlâk-ı ilâhiyye ile tahalluk ve terk-i beşeriyet ve hulk üzerine telattuf ve Allâh-u Te'âlâ'ya takarrübü âlâullâhda tefekkür ve sıfat-ı nurullâh ve ligâ fî zâtillâhdan ‘ibaretdir.

Tavr-ı sâb'ide “Yâ Kahhâr” ismidir. “Kahhâr” esmâ-i ilâhiyyeden ism-i sıfatdır. Kahr galebe ma'nâsınadır. Kahhâr mübâlağa ile gâlib dimerdir. Ya'nî saltanat-ı

¹⁹⁹ eğer: -Kayyûmiyet D.

²⁰⁰ her şeye: her şeyde G.

²⁰¹ Nüşhalarda “kûnû” şeklinde geçmiş olsa da ayette geçen ibare “kûmû” şeklindedir. el-Bakara 2/238.

²⁰² mahsustur: “ânınla tahalluk olunmaz diyenlere istiğrâb olunur. Hâlbuki Kayyûmiyet kevne ehaktır ki kevnde sârî olup ânınla esmâ-i ilâhiyyeye zâhir ve kevn ânınla kâim olduğu-içün eğer eşyada sereyân Kayyûmiyet olmasa halkın ‘aynî ve hikmeti zâhir olmaz idi. Pes Kayyûmiyet Hakkı eşyada mutâlea' iden sâlik kendi kuvvet ve kudretinden teberri idüp “*Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah.*” sırrı âşikâre olup “*Mâ min dâbbetin illâ huve âhizun binâsiyetihâ inne rabbî 'alâ sırâtin mustekîm.*” fehvâsınca eşyada fâil-i hakîki Cenâb-ı Hakk iderken ‘ayne'l-yakîn görüp zimâm ihtiyârın kabza-i kadîre teslim ider. Lakin âsâr ile sülûk iden sâlik tavr-ı sâdiste reşide-i derece-i yakîn olmadığından sıfat-ı marziyesin ve eserin müşâhede ile ‘ubûr ittirirler” bu ibareler tavr-ı sâdisin sonunda yazılmış H.

²⁰³ olduğu için: - eğer eşyada sereyân kayyûmiyet olmasa halkın ‘aynî ve hikmeti zâhir olmaz idi. Pes kayyûmiyet D.

²⁰⁴ idi: -pes B.

²⁰⁵ idüp: +kavl-i Te'âlâ D.

²⁰⁶ el-Kehf 18/39.

²⁰⁷ el-Hûd 11/56.

²⁰⁸ ‘azîmü’ş-şan’da: Kerîm’de D.

²⁰⁹ beşincisi: +râziye ve marziyedir B, G, H, I, J, K. ; marziyedir D.

²¹⁰ el-Fecr 89/27-30.

²¹¹ râziye: marziye D, E.

²¹² dediğimiz: +kerâmet ve zühd ve ihlâs ve vera' ve riyâzet ve zikr ve vefadan ‘ibaretdir. B, C, D, G, H, I, J.

rubûbiyetine taa'rruz idenlere ğâlib olup helâk idicidir. Hazret-i Mısırî kuddise sırruhu'l-'azîz²¹³ buyurmuşdur ki "Rubûbiyet da'vâsı üç kısımdır. Biri külliyyet ile da'vâdır, Firavun ve Nemrûd gibi. İkincisi ba'ziyyet iledir. Ânlar eğerçi tanrılık da'vâsını itmezler lakin işleri ânlara benzer, zâlim beyler ve celâlîler gibi.²¹⁴ Üçüncüsü temerrüdlük idenlerdir ki bir işde ben şunu şöyle iderim ve bunu böyle iderim diye hatta şunu işlerim dediğinde inşaallâh dimemek dahî temerrüdlüktendir. Da'vâsı rububiyyettir."²¹⁵ denilmiş. Hulâsâ-i kelâm benlik da'vâsında olanlara ğâlib olup ânları helâk idicidir dimek.²¹⁶ Pes bu kahırdan değme bir kimse kurtulmaz. [17a] İmdi Cenâb-ı Hakk'ın ğâlibiyet²¹⁷ ve Kakhâriyetinin mülâhazası ile Hakk'ı zikr iden sâlik kendi zâtını ve zevât-ı mevcûdâtı ğâlib-i mutlakda meghûr ve müstehlek olduğunu görüp "*Limeni 'l-mülkü 'l-yevm. Lillâhi 'l-vâhidi 'l-kahhâr.*"²¹⁸ sırrı âşikâr olur. Lakin âsâr ile sülûk iden sâlik tavr-ı sâbi'de bu fenâ-i fillâh menzilesine erişemediğinden sıfat-ı sâfiyesiyle eserin müşâhede ittikte 'ubûr ittirirler.²¹⁹ Furûâ't ile tekmil sülûk ittirmeğe başlarlar. Etvâr-ı sâbi'de hakikat üzre sülûk icrâsı rusûm-ı tarikat-ı 'aliye ile hayli riyâzat ve mücâhede ve teveccüh-i tâm ve hulûs-ı mâ lâ kelâm ile netice-i müddet mülâzemete esmâya muhtac olup meşakkat dūrur. Zîrâ zamâne sâliklerinin²²⁰ vehin ve futûr-ı îrâs idüp tevekkülünü mûcib olmağın meşâyih-ı muteahhirin etvâr-ı sâbi'nin sıfat ve âsârın müşâhede ile 'ubûru tezkiye-i nefis ittirüp tasfiye-i kalb ile tekmil-i sülûk için furûâ'tı telkin iderler.²²¹

²¹³ sırruh'l-'azîz: +hazretleri D.

²¹⁴ Burada Celâlî isyanları (16. ve 17. Yüzyılında) kastedilmektedir.

²¹⁵ Niyâzî Mısırî Mehmed b. Alî Malâtî, *Şerh-i Esmâ 'ü 'l-Hüsnâ* (Osman Ergin Türkçe Yazmalar, 297.4), 20b.

²¹⁶ dimek: +olur B, C, D, E, F, G, H, I, J, K.

²¹⁷ ğâlibiyet: - ve Kakhâriyetinin mülâhazası ile Hakkı zikr iden sâlik kendi zâtını ve zevât-ı mevcûdâtı ğâlib-i mutlakda D.

²¹⁸ el-Mü'min 40/16.

²¹⁹ ettirirler: ettirilüp E, G, H, I.

²²⁰ sâliklerinin: +himmetinin B, H.

²²¹ iderler: +izâm hazerâtının ihtilâfı meşâriblerince etvâr-ı seba'nın takdim ve te'hirine olup hususen furûâ'tın tebdil ve teğyirine ihtilâf-ı kesîreleri e't-türûk-u ilallâhi bi 'adedi enfâsi'l-halâik fehvasınca envâr-ı mesâbih-i esmâ ile her yoldan vâsıl mecmu' esmâ ve reside-i ser halîfe-i müsemma olmuşlardır. Lakin bu muhtasarda tertib olunan furûâ'tı meşrig-i envâr-ı ilâhi ve menba-ı esrarına mutenâhi vâris-i 'ulûm-ı habîb-i hüda vâsıl-ı serîr-i makâm-ı evedânî serdac-ı kürde-i erbâb-ı zikr-i hâfi ve pişvâ-yı halîfe-i zikr-i celî B, H, J. ; "ea'ni hazreti İmâm 'Alî kerremellâhu vecheh ve radiyallâhu 'anh efendimiz hazretleri, 'azîmimiz ve mürşidimiz kutbu'l-'arifin gavsul-vâsılın Seyyid Muhammed Cemâleddin kaddesenallâhu bi's-sırruhu'l-mua'yyen hazretlerine bi'l-müşâfehe t'alim ve telkin itmeleriyle medâric-i esmâ ve ekraibi meâ'ric-i semâ olduğu 'ale't-tertib esrâr ve meâ'nilerinden hüveydâ ve 'azîz muşârun ileyh hazretlerinin meslekleri usûl-i şecere-i Halvetiyye'den bir fer' tâbdâr olan 'Uşşâkiyye'den bu nihâl-i âbdâr olduğuna ke's-şems fi vasati'n-nehârdır" bu ibareler furûâ't-ı evvelde olduğu halde tavr-ı sâbi'de yazılmış H.

Furûâ'tın evveli “Yâ Fettâh” dır. “Fettâh” esmâ-i²²² ilâhiyyeden bir isimdir. Ma'nâsı mübâleğâ ile açıcı dımeğdir. Hazreti Şeyhu'l-Ekber kuddise sırruhu'l-ezher²²³ buyurur ki “Hazret-i ism-i Fettâh'ı ‘ale'd-devâm kimesne cem' eylemedi illâ ‘ilmi esmâ ile Âdem ‘aleyhi's-selâm ve cevâmiu'l-kelim²²⁴ ile Muhammed Mustafâ sallallâhu²²⁵ ‘aleyhi ve sellem²²⁶ hazretleri²²⁷ cem' eylemişlerdir. Mâ ‘adâları meşreb ve isti'dâtlarınca ahyânen²²⁸ futûh-ı ğaybiyyeden ahz eylemişlerdir. **[17b]** A'ni²²⁹ Hazreti İmâm ‘Alî kerremellâhu vecheh ve radiyallâhu ‘anh efendimiz hazretleri, ‘azîzimiz ve mürşidimiz kutbu'l-'arîfin gavsı'l-vâsılîn Seyyid Muhammed Cemâleddîn²³⁰ kaddesenallâhu²³¹ bi's-sırruhu'l-mua'yyen hazretlerine bi'l-müşâfehe t'alim ve telkin itmeleriyle²³² medâric-i esmâ ve ekrabi meâ'ric-i semâ olduğu ale't-tertib esrâr ve meâ'nîlerinden²³³ hüveydâ ve ‘azîz müşârun ileyh hazretlerinin meslekleri usûl-i şecere-i Halvetiyye'den bir fer' tâbdâr olan ‘Uşşâkîyye'den²³⁴ bu nihâl-i âbdâr olduğuna ke's-şems fî vasatı'n-nehârdır. Pes Fettâh ismi²³⁵ kalîa'î vücûd ve keşf-i hazine-i esrarına ma'dûde Fettâh olmağın fütûhât-ı ğaybiyye-i ma'neviyye-i terğib üzre Hakk'ı zikr iden sâlike isti'dâdınca hikmet kapıları küşâde olup ma'rifet-i nefse âmâde ve müşâhede-i²³⁶ cemâli vâhid dildâre olduğunun âsâr²³⁷ ve isti'dâdı zuhurunda mürşidi²³⁸ ol sâlikî mahrem sohbeti ‘irfân ve dâhil-i bezm-i cenâb idüp ‘akîde-i tevhid-i efâ'li mezâg-ı kalbine ilkâ ider. Lizâ dili perverden sâlik dahi tâb ü tuvânından güzër idüp kendi efâ'lini ve sâir efâ'li ‘ibâdı fenâ menziline iriştirüp tecelli-i tevhid-i efâ'le isti'dâd hâsıl ider. Bu menzilde mürşid-i kâmil gerektir ki sâlikî cebr-i sarfdan halâs idüp ihtiyâr-ı cüz'iyenin sırrını kenduye bildire.

²²² İlâhiyyeden: +ef'âl-i B, G, J, K.

²²³ sırruhu'l-ezher: +hazretleri D.

²²⁴ cevâmiu'l-kelim: +hazreti B.

²²⁵ sallallâhu: +Te'âlâ I.

²²⁶ sellem: +efendimiz D.

²²⁷ sellem: -hazretleri B. ; +cemi' ekseridir D.

²²⁸ ehyânen: +fütûhât B.

²²⁹ a'ni: -hazreti C.

²³⁰ Cemâleddîn: - kaddesenallâhu bi's-sırrıhi'l-mua'yyen B.

²³¹ kaddesenallâhu: kuddise sırruh D.

²³² etmeleriyle: +neseb G,J.

²³³ meâ'nîlerinden: +vâdih G.

²³⁴ ‘Uşşâkîyye'den: +bir B.

²³⁵ ismi: +feth-i B, D, J.

²³⁶ Âmâde ve: -müşâhede-i D.

²³⁷ âsâr: - isti'dâdı B.

²³⁸ mürşidi: +dahi D,G,H, I, J.

Furûâ'tın ikincisi[18a] “Yâ Vâhid” dir. Hakîkati vücûd-ı esmâ ve sıfatından ‘ibaret olan cemi’ eşya-ı lâzimesi²³⁹ ile tasavvur olunursa âna mertebe-i ulûhiyyetinde derler ki lisan-ı sûfiyede vâhidiyyet ve makam-ı cem²⁴⁰ tesmiye olunur. Hazret-i Şeyhu’l-Ekber kuddise sırruhu’l-ezher²⁴¹ buyurlar ki; bu ma’nâ-yı Vâhid, Cenâb-ı Hakk’ın ismi olmak i’tibariyledir. Eğer sıfat murâd olunursa; vâhid Ehaddır ya’nî bir dimektir. Amma vahdâniyyet, vâhid ile kıyâmetden ‘ibaretdir. Bu takdirce vahdâniyyet Ehadiyyet ile Vâhidiyyetinde bir nesne-i muhakkakadır ve bir şey’i vâhid tesmiyesi²⁴² ba’zı kerre ol şey’in ‘ayni zâtından ötürüdür. Bu takdirce mürekkep olmaz şey vâhiddir. Eğer terkiib olunursa bu şey değil iki şey yâhud daha ziyâde eşyada ma’hazâ Ehadiyyeti’l-mecmu’ ve terkiib haysiyetinden âna dahi şey’i vâhid dinilür ve ba’zı kerre şey’e vâhid tesmiye olunması ol şey’in ‘ayni mertebesinden ötürüdür. Pes Cenâb-ı Hakk ulûhiyyetde vâhid olduğu gibi mertebesinde dahi vâhiddir. Hulâsâ-i kelâm Vâhid, cemi’ esmâ ve sıfatıyla Zât-ı Hakk’dan ‘ibaretdir. Şol haysiyyet ile ki ol kesret-i esmâ ve sıfat-ı vahdet-i zâta mâni’ ve munâfi olmaya. Hazret-i Mısırî kuddise sırruh zâhirde bu vecihle temsil itmişdir ki meselâ padişah ‘askeri ile Bağdâd’ı almış denilse vâhidiyyettir.²⁴³ ‘Askeri Bağdâd’ı ânin emriyle almış olduğuna mâni’ ve münâfi değildir.²⁴⁴ [18b] Ve şu kitâbı biz elimizle yazdık denilse vâhidiyyetdir ve Cenâb-ı Hakk’ın²⁴⁵ rahmeti ve gazabı, mağfireti ve intikamı vâhidiyyet mertebesindendir. “Eû’zu bi rıdâke min sıhatik.”²⁴⁶ bu mertebeye işâretidir. Pes²⁴⁷ vâhid-i mutlâkı kemâl-i vâhidiyyeti üzre mutâleâ ile zikr iden²⁴⁸ sâlik kendi sıfatını ve sıfat-ı mevcûdâtı fenâyâ isti’dâd eseri zuhur eyledikde mürşid dahi sahbâyı tevhid-i sıfat-ı dehân-ı cânına işrâb itdirir. Ol keyfiyet-i cân-ı fezâdan sâlik mest ve harâb olup kendi sıfatını ve sâir sıfat-ı mevcûdâtı fenâ menziline iriştirüp tecelili-i tevhid-i sıfata

²³⁹ lâzimesi: +külliyet ve cüz’iyye B, C, D, G, H, I, K.

²⁴⁰ cem’: +dirler B.

²⁴¹ kuddise sırruhu’l-ezher: kuddise sırruh H.

²⁴² tesmiyesi: +tesmiye olunması G, H, I.

²⁴³ vâhidiyyettir: + ‘asker zikr olunduğundan padişahın padişahlığına B,G,H.

²⁴⁴ Niyâzî Mısırî Mehmed b. Ali Malâtî, *Şerh-i Esmâ’ü’l-Hüsnâ* (Osman Ergin Türkçe Yazmalar, 297.4), 26b.; değildir: olmaz D, G.

²⁴⁵ Cenâb-ı: -Hakk’ın D.

²⁴⁶ Ebû’l-Hüseyin en-Nisâbü’rî Müslim, “Sahîh”, *el-Kütübü’s-Sitte (Mevsûatü’l-Hadisi’s-Şerîf içerisinde)*, thk. Sâlih b. Abdülazîz (Riyad: Dâru’s-Selâm, 2000), “Salat”, 222. Hadisin tam ibaresi “أَفْتَقَدْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ، فَتَحَسَّسْتُ، فَإِذَا هُوَ رَاكِعٌ -أَوْ: عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: وَفِي رَوَايَةٍ: فَوَقَعْتُ يَدِي عَلَى بَطْنِ قَدَمَيْهِ، وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ وَهُمَا «سَبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ»: يَقُولُ -سَاجِدٌ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَبِمَغْفِرَتِكَ مِنْ عَفْوَيْكَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ، لَا أَحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ «: مَنْصُوبَتَانِ، وَهُوَ يَقُولُ «كَمَا أَتَيْنْتَ عَلَى نَفْسِكَ».

²⁴⁷ pes: +sâlik C,D,G,H,I,J.

²⁴⁸ iden: -sâlik C.

müstei'd olur. Bu menzilde dahi mürşid-i kâmil gerektir ki sâliki teşbih ve tecsimden halâs idüp tevhid-i beyne't-teşbih ve tenzih olduğunu bildire.

Furûâ'tın üçüncüsü “Yâ Ehad” dır.²⁴⁹ Mertebe-i Ehadiyet “Kânellâhu ve lem yekûn me'ahu şey'un.”²⁵⁰ muktezâsınca cemi' esmâ ve sıfat-ı hakikat-i vücûdda mahv ve müstehlek olmaktan 'ibaretdir ki âna cem'u'l-cem ve hakîkatu'l-hakâik ve 'amâ tesmiye olunur. Bu mertebede esmâ ve sıfat tasavvur olunmaz ya'nî Ehad cemi'²⁵¹ neseb ve izâfât-ı iskât ve kesret-i esmâ ve sıfatı nefyetmek 'itibariyle Zât-ı Hakk'dan 'ibaretdir. Bunu dahi Mısırî hazretleri zâhirde bu vecihle temsil itmişlerdir ki²⁵² meselâ padişah Bağdâd'ı almış dinilse ve 'askeri'²⁵³ anılmasa Ehadiyetdir. Ve şu kitabı[19a] ben yazdım disek Ehadiyetdir “Eû'zu bi ke min ke.”²⁵⁴ bu mertebeye işâretidir. Pes sâlik iskât-ı izâfât ile Ehadiyet-i zâtı mülâhaza ile zikr iderek kendi zâtı ve zât-ı mümkünâtı Zât-ı Hakk'da²⁵⁵ ifnâya isti'dâd eseri zuhurunda mürşid elinden câm-ı tevhidi zât-ı dehânı sırra nûş ve hişt-i mümkünâtı ferâmûş idüp kendi zâtını Zât-ı Hakk'da ifnâ ile tecelli-i tevhid-i zâta müstai'd olur. Bu menzilde dahi mürşid-i kâmil gerektir ki sâliki sekirden sahva götürüp hikmet ve niseb ve izâfâtı kendüye i'lâm ve tahsil-i kelâm için bekâbillâh menzilinde fark-ı sâniye indirüp mertebe-i kusvâ edeb-i ubûdiyeti ifhâm eyleye.

Furûâ'tın dördüncüsü “Yâ Samed” dir. Şeyhu'l-Ekber²⁵⁶ kuddise sırruhu'l-ezher hazretleri buyurur ki²⁵⁷ Samed şol melce' ve müsnedden 'ibaretdir ki her fakir âna ilticâ ve isnâd idüp her hâcetin ândan kazâ olacağını bilüp ihtiyâcın²⁵⁸ 'arz eyleye. Ma'nâsı “*Vallâhu*²⁵⁹ *ğaniyyün 'ani'l-âlemîn.*”²⁶⁰ Allâh cemi' 'âlemlerden ğani ve

²⁴⁹ Yâ Ehad'dır: - Mertebe-i Ehadiyet “Kânellâhu ve lem yekûn me'ahu şey'un.” muktezâsınca cemi' esmâ ve sıfat-ı hakikat-i vücûdda mahv ve müstehlek olmaktan 'ibaretdir ki âna cem'u'l-cem ve D.

²⁵⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim Buhârî, “el-Câmiu's-sahîh”, *el-Kütübü's-sitte (Mevsûatü'l-hadîsi's-şerîf içerisinde)*, thk. Sâlih b. Abdülazîz (Riyad: Dâru's-Selâm, 2000), “Bed'ü'l-Halk” 1.

²⁵¹ Ehad: -cemi' D.

²⁵² itmişlerdir ki: -padişah B.

²⁵³ 'askeri: +denilmese B.

²⁵⁴ Ebû'l-Hüseyn en-Nisâbü'rî Müslim, “Sahîh”, *el-Kütübü's-Sitte (Mevsûatü'l-Hadîsi's-Şerîf içerisinde)*, thk. Sâlih b. Abdülazîz (Riyad: Dâru's-Selâm, 2000), “Salat”, 222.

²⁵⁵ zât-ı: - Hakk'da K.

²⁵⁶ kuddise sırruhu'l-ezher: kuddise sırruh H.

²⁵⁷ buyurur ki: +hazreti B.

²⁵⁸ ihtiyâcın: +âna H.

²⁵⁹ Eserde “vallâhu” ibaresi geçse de doğrusu “İnnellâhe” olmalıdır.

²⁶⁰ Eserde ifade edilen bu lafızlara benzer Kur'ân-ı Kerîm'de iki ayet vardır fakat birebir aynı değildir. Ankebût suresinin 6.ayetinde *فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ* lafızlarıyla geçerken, Âl-i İmrân suresinde *فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ* şeklinde geçmektedir. Eserde hangi ayetten bahsedilmektedir bilinmiyor. ;+ya'nî H.

cümle mâsivâsı her emirde âna muhtaçdır demek olur. “*Ve in min şey’in illâ ‘indenâ hazâinu*.”²⁶¹ muktezâsınca hazâin-i ğayblarından cemi‘ mevcûdâtın hâcetlerini revâ ider.²⁶² Pes imdi hazâin sensin ve Hakk ‘indindesin ve çünkü kalbin Hakk’a vâsi‘ oldu Hakk²⁶³ Te‘âlâ dahi senin ‘indinde ve sen ânın ‘indindesin. **[19b]** Samediyetden senin dahi nasibin vardır zîrâ ma‘rifet-i hâdisen seninle hâsıl olur. Pes ancak seninle zuhura gelen şeyde Samediyetlik rabbinin nehyeylediği şey’e tecâvüz itmeyüp her emirde kastın Samed-i mutlak olsun. Hulâsâ-i kelâm Samed odur ki cemi‘ hâcetlerin tevcihi âna ola ya‘nî cemi‘ halk âna muhtaç olalar. Samediyet-i mutlak Cenâb-ı Hakk’ındır lakin bu isimden mevcûdâtın her birinin nasibi vardır.²⁶⁴ Cemi‘ halk birbirlerine muhtaçtır ve hakikatde ihtiyaçları bâtın yüzünden Cenâb-ı Hakk’adır. Pes sâlik Samediyeti Zât-ı Hakk’a mülâhaza ile zikr iderek ol ism-i mazhariyet ile seyr-i cemi‘ mümkinâtın seyrini câmi‘ olup mevcûdâtın iç yüzünden ihtiyaçları sırrına muntahâ olduğun yakîn ider. Zîrâ muktezâ-i mertebe-i Ehadiyetdir. Pes mürşide gerektir ki sâlik ol menzileden alup fakr ve ‘aciz menzilesine iriştirüp bir şey’e hor baktırmayup her yüzden Hakk’a ihtiyâcın bildire. “*Eynemâ tuvellû fesemme vechullâh*.”²⁶⁵ tûlâsınca her vecihde fakrın izhâr eyleyüp fakr-ı tâtma iriştire ki “İzâ temme’l-fakru fehüvullâh.”²⁶⁶ sırrına mazhâr olur.

Furûâ’tın beşincisi “Allâh” dır. Tavr-ı sâniide zikr olunduğu²⁶⁷ üzere²⁶⁸ lafzatullâh ism-i zâtı mustecmi‘ cemi‘ sıfat olduğu ma‘lûmdur. Sâlik bu menzilde esmâ-i ilâhiyyenin cemi‘cini makâm-ı ruhdan ve kalbden cem‘ ile cemi‘ merâtib-i ilâhiyye ve kevnîyyeyi câmi‘ olan mertebe-i **[20a]** insân-ı kâmile irişüp halkı Hakk’a da‘vet itmeye²⁶⁹ icâbet-i Hakk’dan me‘mur olup halîfetullâh olur. Şeyhu’l-Ekber kuddise sırruhu’l-ezher²⁷⁰ hazretleri insana insân ve halîfe tesmiyesinin sebebini Füsûs’unda fasl-u Âdem’de “Fesummiye haze’l-mezkûr-u insânen ve halîfeten ve emmâ insâniyyete fel ‘umum neş’eten ve hazrete’l-hakâik-i küllihâ ve hüve’l-Hakk bi menzilet-i insâni’l-‘ayni mine’l-‘ayni ellezî bih. Bikevni’n-nazari ve hüve’l-‘ayn

²⁶¹ el-Hicr 15/21.

²⁶² ider: +imdi hazâin ‘indinde olduğunu ma‘lûmun olmadığı bu dahi ma‘lûm olsun B, D, G, H, I, J, K.

²⁶³ Hakk: -Te‘âlâ B, D, I.

²⁶⁴ vardır: +zîrâ C.

²⁶⁵ el-Bakara 2/115.

²⁶⁶ Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü’l-fuâd*, thk. Yakup Kenan Necfezade (İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1967), 61.

²⁶⁷ olunduğu: +ya‘nî ma‘lûm olduğu D.

²⁶⁸ üzere: - lafzatullâh ism-i zâtı mustecmi‘ cemi‘ sıfat olduğu ma‘lûmdur D.

²⁶⁹ etmeye: -icâbet-i E.

²⁷⁰ kuddise sırruhu’l-ezher: kuddise sırruh H.

‘anhu bi’l-basari fe lihâza summiye insânen.” buyurur. Bu kevn-i câmia‘ ya’nî²⁷¹ Âdem’e insân ve halîfe tesmiye olundu. Pes insân tesmiye olunması iki vecihledir. Biri mertebe-i neş’eti Âdem merâtib-i ‘âlemi ve hazret-i hakâik-i külliyesi müştemil olduğu içündür.²⁷² Zîrâ insân ya insden yâhud nisyandan me’huzdur. İnsden²⁷³ olduğuna göre esmânın küllisinin mecmu‘ ve mazharı olup hakâik ânınla istinas eylediğinden ötürüdür. Ve nisyandan²⁷⁴ olduğuna göre birşeye teveccühden sonra bir gayrı şeye iştiğâl ba’zı eşyadan zühûlünden ötürüdür. Zîrâ insân “*Külle yevmin hüve fî şe’n.*”²⁷⁵ ile ittisâf hükmünde şe’n-i vâhid ile vukuf-ı mümkün değildir. Kankısından olursa olsun ism ile müsemma beyninde münâsebet-i câmia‘ bulunduğundan ötürüdür. İkinci vech insân Cenâb-ı Hakk’ın gözbebeği menzilesindedir ki insân²⁷⁶ lisân-ı ‘arabda insânu’l-‘ayn dirler. Nitekim gözden maksûd aslî göz bebeğidir. Kezâlik ‘âlemin küllîsinden maksûd aslî insandır. Zîrâ esrâr-ı ilâhiyye ve meâ’rif-i hakîkiye²⁷⁷ maksûda insândan zâhir olur. Ve insânu’l-‘ayn menzilesinde olan insân-ı kâminden gayrı değildir. “Fe hüve mine’l-‘âlem ke fassı’l-hatem. Mine’l-hatmi’l-lezî hüve mahallu’n-nakşi ve’l-‘alâmeti’l-letî bihâ yehtemu’l-melik [20b] ‘alâ hazâinuhu ve semmâhu halîfe min ecli zâlik.” Ya’nî bu kevn-i câmia‘ halîfe tesmiyesinin sebebi oldur ki ‘âlemden Âdem mahall-i nukûş olan hâtemin fassı gibidir. Ya’nî yüzük kaşı gibidir. Fass şol nakşın ve ‘alâmetin mahallidir ki melik hazinesini ânınla hatm ider. Ya’nî mühürler²⁷⁸ ol ecilden Hakk Teâlâ Âdem’i halîfe tesmiye eyledi. Pes Âdemi fassa teşbih ile hâl-i insâna iki i’tibâr virüp bir i’tibâr ile²⁷⁹ başl-ı başına ‘âlem i’tibariyle zîrâ fass az olur ki hâtemden bir cüz olur ki mahalli nakşdır.²⁸⁰ Ve az olur ki hâtem üzerine mürekkebe olur. Fassın hâtemden başka bir şe’ni âhiri dahi vardır ki mahalli²⁸¹ nukûş ile hazineyi mühürlenür. Kezâlik insân-ı kâmil dahi ‘âlemden bir cüz’dür ki hayvandan bir nev’idir. Lakin mahalli nukûş esmâ-i²⁸² ilâhiyye vekâ-yı

²⁷¹ ya’nî: bu ibareden sonrası D nüshasında yok.

²⁷² içündür: olduğuchündür F.

²⁷³ insden: +me’huz B.

²⁷⁴ nisyandan: +me’huz B.

²⁷⁵ er-Rahmân 29.ayet

²⁷⁶ menzilesindedir ki:-insân E.

²⁷⁷ hakikiye: hakikât G,J.

²⁷⁸ mühürleri: - mühürleri ol ecilden Hakk Teâlâ Âdem halîfe tesmiye eyledi. Pes Âdemi fassa teşbih ile hâl-i insâna iki i’tibâr B.

²⁷⁹ ile: + ‘âlemden bir cüz’ eyledi H.

²⁸⁰ nakşdır: +olur B.

²⁸¹ mahalli: +nukûşdur ve ol B.

²⁸² nukûş: +cemi‘ B, G, H.

kevnîyye olduğu ecilden ‘âlemden başka şe’n-i âhiri²⁸³ vardır ki ol i’tibâr ile halîfe tesmiye olundu. “Festehlefe fî hıfzî’l-‘âlem fe lâ yezâlû’l-‘âlemü mahfûzan. Mâdâme fîhi haze’l-insânü’l-kâmil.” Cenâb-ı Hakk ‘âlemin hıfzında insân-ı kâmilî istihlâf eyledi. Mâdem ki bu insân-ı kâmil bu ‘âlemde ola ‘âlem mahfûz olmakdan zâil olmaz. Bu kavî-i şerîfleriyle işâreten buyururlar ki hilâfet Âdeme mahsûs olmayup maksûd insân-ı kâmilîdir. “Vâhiden ba’de vâhid ilâ yevmi’l-kıyâme.” Cenâb-ı Hakk insân-ı kâmil ile bu ‘âlemi hıfz ider. Bu mansıb-ı hilâfet bi’l-asâle Seyyid-i Veled-i Âdem ve Rasûl-i Ekrem ve Habîb-i Muhterem sallallâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Efendimiz[21a] hazretlerininindir ki “Küntü nebiyyen ve Âdeme beyne’l-ma’i ve’t-tîn.”²⁸⁴ muktezâsınca tebdil ve tağyir olunmayan kutb-ı ezelî ve ebedî oldur. Sâirlerine bu mansıb-ı bi’t-tabî‘ ihsân olunur. Zîrâ her kime ihsân olunsâ hakîkatu’l-hakâik olan hakikat-i Muhammediye’nin imdâd ve ifâzâsı ile olunur. Esmâ-i ilâhiyyeyi câmi‘ olan ism-i a‘zamın mazhârı olup merkez-i daire-i vücûd-ı ulûhiyyeti içün zîrâ esmâ-i ilâhiyyeden bir isim yokdur ki ismullâhdan istifâza ve istimdât eylemeye. Pes ma‘lûm oldu ki evliyâ ve enbiyâ ve mürselinden biri cemi‘yyetle bu rûtbeye irtikâ itse Fahr-i Kâinat ‘aleyhi efdalu’s-salavât efendimiz hazretlerinin Hakîkat-i asliye-i ezeliyesinin âna imdâdı ve ifâzâsı ile irtikâ ider. Nitekim “Ve küllühüm min Rasûlillâhi mültemis ğarfen mine’l-bahri ev raşfen mine’d-diyemi.”²⁸⁵ beyni bu ma’nâ-yı mübeyyindir.²⁸⁶ Pes zikr olunan mertebe-i hilâfet halîfetullâh ve halîfe-i Rasûlullâh olana hasdır ve meşâyıhdan telkin-i esmâya me’zun olan hulefânın binde biri bu rûtbeye irişmek değil rüyada bile göremez. Ânların ba’zıları mertebe-i şerîa’tdan ve ba’zıları rûtbeye-i tarîkatdan ve ba’zıları ma’rifet ve hakîkatden kendi isti’dâdınca terbiye ve irşada şeyhlerinden me’zun olurlar. İnâbet gerdelerini salâha terğib ile sıfat-ı zemîmeden tehlîs idüp kendi menzilelerine iriştirirler. Ânların dahi hilâfet ve irşadları kendi menzillerine gerçektir. Ve ânların dahi hakîkatde feyizleri mürşidleri vâsıtasıyla halîfetullâhtandır ki her ‘asırda, cihanda bu olur.[21b] Hakîkatde sâhib-i dil didikleri ol zât-ı şerîfinden ‘ibaretdir. Nitekim Hazret-i Mevlânâ²⁸⁷ kaddesenallâhu bi sırrıhi’l-esnâ Mesnevî’de²⁸⁸ “Beyt-i dil ândır sad hezâran hâs ve âm. Der ki yaşıda kerâmet iyne

²⁸³ Âhiri: -vardır ki ol i’tibâr ile B.

²⁸⁴ Ebû’l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdülhâdî Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ ve müzîlû’l-ilbâs* (Kahire: Mektebetü’l-Kudsî, 1351), 2/129.

²⁸⁵ Muhammed Bin Said El-Bûsirî, *Kaside-i Bürde*, çev. Şemseddin Sivâsî, Hasibe Durmaz (İstanbul: Menekşe Kitabevi, 2018), 39.

²⁸⁶ mübeyyindir: mübeyyindir B, E, F, G, H, I, J.

²⁸⁷ kaddesenallâhu bi sırrıhi’l-esnâ: kuddise sirruhu’l-e’lâ B. ; kaddesenallâhu bi sırrıhi’l-e’lâ J.

²⁸⁸ Mesnevî’de: -buyurur B.

küdâm.”²⁸⁹ Beyt-i şerifleri ile sahib-i dil ‘âlemde bir olduğunu işâret buyurmuşdur. Bir ‘asırda iki olmaz, ir insânda ruh bir olduğu gibi. Halîfetullâh Mazhâr-ı hakikat-i²⁹⁰ Muhammediyye olmak haysiyeti ile ta‘rifi ve tavsifi defter ve dîvâna sığmaz. Hakikat-i Muhamediyye’ye ândan kıyas ve iza‘n oluna. Hemen Hazret-i feyyâz-ı mutlak ol nûr-ı akdem ve habîb-i muhterem sallallâhu ‘aleyhi ve sellem hazretlerinin kadem-i iksiri tev’emlerinde bulunmakla isticlâb-ı rızayı seâ‘det iktizâlarına muvaffak eyleye. Âmîn.
[22a]

²⁸⁹ ; kûdâm: -beyt-i şerifleriyle B.

²⁹⁰ hakikat-i: -Muhammediye B.

4. TASAVVUF GELENEĞİNDE RÜYANIN ÖNEMİ ve ETVÂR-ı SEB'A ANLAYIŞI

Salâhî Efendi'nin yazmış olduğu *Mir'âtü'l-Esmâ* eseri, tasavvufta eğitim metodu olarak kullanılan etvâr-ı seb'a ve bu metodun uygulanmasında aktif rolü bulunan rüya konularını içermektedir. Rüya konusunu ve etvâr-ı seb'a uygulamasını işlerken Salâhî Efendi, ayet ve hadislerden yararlanmıştır. Bundan dolayı çalışmanın bu bölümünde rüya ve etvâr-ı seb'a uygulaması hakkında ayet ve hadisler ışığında genel bilgiler verilmiştir. Daha sonra ise Balıkesir ve Tekirdağ bölgesi Uşşâkîlerinin etvâr-ı seb'a uygulamaları konusuna geçilmiştir.

4.1. Rüya

Rüya kelimesi, Arapça 'da “رأى” fiil kökünden “fu'la” kalıbında bir mastar olup “uykuda bir şeyi görmek” demektir.²⁹¹ Türkçe'de ise “düş” anlamına gelmekle birlikte uykuda görülen olmuş ya da olacak şeylerin hepsi için rüya kelimesi kullanılmaktadır.²⁹² Uyku veya uyanıklık arasında belli belirsiz görülen suretler hakkında tarihin her döneminde bazı tanımlamalar yapılmıştır. Eski Mısırlılar, Asurlular gibi kadim medeniyetlerde rüya tabir etmek önemli bir gelenektir.²⁹³ Milattan önce 1500-1000 yıllarında Hindistan'da yazılan Vedalar'da da rüyalara ait listeler yer almaktadır.²⁹⁴

İslamiyet'te rüya konusu önemli bir yer tutmaktadır. Hz. Peygamber'in rüya konusunun üstünde durduğu rivayet edilmektedir.²⁹⁵ Rüyayı anlamlandırma ya da tanımlama Hz. Peygamber'den sonra yerini tabirlere bırakmıştır.²⁹⁶

Rüya tabirinin, İslamiyet'in yanı sıra Türk Edebiyat tarihinde de önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu alanda çeşitli tâbirnâmeler, vâkıâtnâmeler, vâkıanâmeler²⁹⁷ kaleme alınmıştır.²⁹⁸

²⁹¹ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, thk. Abdullah Ali Kebir vd. (Kahire: Dâru'l-maârif, ts.), 5/297.

²⁹² İbrahim Paçacı, “Rüyanın Delil Değeri ve İstihâre”, *Dinî Araştırmalar* 48 (2016), 1.

²⁹³ Zeliha Öteleş, “Tasavvufun Metafizik Omurgası: Rüya -Fusûs Merkezli Bir Değerlendirme-”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (Şubat 2019), 139.

²⁹⁴ Öteleş, “Tasavvufun Metafizik Omurgası”, 140.

²⁹⁵ Buhârî, “el-Câmiu's-sahîh”. ; Ebû'l-Hüseyin en-Nisâbü'rî Müslim, “Sahîh”, *el-Kütübü's-Sitte (Mevsûatü'l-Hadîsi's-Serîf içerisinde)*, thk. Sâlih b. Abdülazîz (Riyad: Dâru's-Selâm, 2000), 9/2.

²⁹⁶ Öteleş, “Tasavvufun Metafizik Omurgası”, 2.

²⁹⁷ Bayram Ali Kaya, “Veysi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2013), 76-77. ;

²⁹⁸ Detaylı bilgi için bk: Mustafa Tatçı - Yusuf Turan Günaydın, “Türk İslam Edebiyatında Tasavvufi Rüya Tabirnameleri”, *Keşkül: Sufî Gelenek ve Hayat* 11 (2007), 22-27. ; Mustafa Tatçı - Halil Çeltik,

Bazı âlimlere göre rüya tabiri bir ilimdir. Bu ilme vâkıf olmak isteyenler, rüya görenlerin gördüğü günü, rüyanın içindeki sembolleri, gören kişiyi ve ne zaman gördüğüne dair verileri toplayarak yorum yapmaktadırlar.²⁹⁹ Bu bağlamda İbn Sîna'ya (ö. 428/1037) göre rüyalar sadece dış âlemden gelen etkiler ile zuhûr etmez. İnsanın ihtiyaçlarından kaynaklanan rüyalar da görülmektedir. Acıkan insanın yemek görmesi ya da üşüyen insanın ateş görmesi bu türden rüyalara örnek verilebilir.³⁰⁰

Rüyanın ilmî bir değeri olup olmadığı ayrıca tartışma mevzusudur. Rüyanın ilim olduğunu savunanlar arasında İbnü'l-Arabî, Konevî (ö. 673/1274), Şâtîbî (ö. 790/1388), Şa'ranî (ö. 973/1565), İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1566) ve Aclûnî. (ö. 1162/1749) gibi âlimler zikredilebilir.³⁰¹ Rüyanın ilmî bir değeri bulunmadığını söyleyen âlimler de şu şekilde sırlanabilir: Aliyyü'l-Kârî (ö. 1014/1605), Leknevî, İzmirli İsmail Hakkı (ö.1365/1946) ve Abdulfettâh ebû Ğudde. (ö. 1418/1997).

İbn Hacer el-Heytemî'ye göre keşfen hadis caizdir.³⁰² Buna karşın rüyanın bir ilim olmadığını ve keşfen hadis rivayet etmenin sakıncalı olduğunu söyleyen âlimler de vardır.³⁰³ Esasen bu âlimlerin; rüya vasıtasıyla hadis zikretmenin caiz olmadığı görüşünü savunma sebeplerinden birisi istismarı önlemek için olduğu söylenebilir. Zira Abdülhay el-Leknevî'den (ö. 1304/1887) şöyle bir rivayet söz konusudur. Leknevî'ye “Şeyhlerden bazıları rüya vasıtasıyla hadis zikrediyorlar ne dersiniz?” sorusu yönelttiğinde. O da; “Onların doğru sözlü olmaları, bulundukları yüksek makam ve güvenilir olmaları sebebiyle rivayetlerini kabul ederdik.” şeklinde cevap vermiştir.³⁰⁴ Bu rivayetten de anlaşılacağı üzere Leknevî rüya yoluyla hadis rivayet etmeyi reddetmemiştir.

Türk Edebiyatında Tasavvufî Rüyâ Tâbirnâmeleri (Ankara: Akçağ, 1995); Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Vâkıât*, thk. Abdullah Taha Orhan (İstanbul: Büyüyen Ay, 2012); Mehmed Muizzüddin Celveti, *Hüdayî'nin Vakıat-ı Üftade Tercümesi*, ed. Zehra Gökmen Çakır (İstanbul: Eflatun Kitap, 2021); İsmail Hakkı Bursevi, *Kitabü'n-Netice*, ed. Ali Namlı - İmdat Yavaş (İnsan Yayınları, 1997).

²⁹⁹ İlyas Çelebi, “Rüya”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Mart 2023), 306-308.

³⁰⁰ Necdet Tosun, “Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi'nin Tasavvuf Anlayışında Rüya”, *Câmî-i Rûm-ili: Köstendilli Süleyman Şeyhî*, (2020), 223-224.

³⁰¹ Enbiya Yıldırım, “Beyhakî ve Hadis Rivayetinde Rüyaya Verdiği Değer”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2001), 169-190.

³⁰² Seyit Avcı, “Keşif Yoluyla Hadis Rivayeti Meselesi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4 (2004), 178.

³⁰³ Avcı, “Keşif Yoluyla Hadis Rivayeti Meselesi”, 172.

³⁰⁴ Muhammed Abdülhay b. Muhammed el-Leknevî, *el-Asarü'l-Merfua fi'l-Ahbari'l-Mevdua* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984), 18.

Rüya dinî kitaplarda da zikredilmektedir.³⁰⁵ Kur'an'da rüya “edğas, menâm, ehâdis ve büşrâ” gibi farklı isimlerle geçer. Edğas; herhangi bir anlam ifade etmeyen rüyalar için kullanılır.³⁰⁶ Yusuf Suresi 44. ayette “yaşı kurusuna karışmış ot demetleri gibi yenisi eskisine karışmış uyku halleri, hiçbir anlamı olmayan karmakarışık hayaller” anlamında kullanılır.³⁰⁷ Menâm; mimli masdar olup uyku anlamında kullanılmaktadır.³⁰⁸ Enfâl Suresi 43.ayette “Allah rüyanda onları sana az olarak göstermişti, eğer onları sana çok gösterseydi korkup çekinirdiniz, savaşma konusunda anlaşmazlığa düşerdiniz; fakat Allah korudu. Şüphe yok ki O kalplerin gizlediğini eksiksiz bilmektedir.”³⁰⁹ ve Nebe Suresi 9.ayetinde “Uygunuzu bir dinlenme (sebebi) kıldık.”³¹⁰ buyurmaktadır. Ehâdis; Uykuda veya uyanırken ilham ve vahiy olarak bildirilen sözlere denir.³¹¹ Kur'an'da bu kelime “ Hani peygamber, eşlerinden birine gizli bir şey söylemişti. Eşi bunu başkalarına aktarıp Allah da durumu peygambere açıklayınca peygamber bunun bir kısmını anlattı, bir kısmından vazgeçti. Eşine konuyu anlatınca o, “Bunu sana kim haber verdi?” diye sordu. “Her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana bildirdi” diye cevap verdi.”³¹² şeklinde geçmektedir. Büşrâ; Müjdeli haber anlamına gelmektedir.³¹³ Yunus Suresi'nde müjdeli haber anlamında “Dünya hayatında da, ahirette de onlar için müjde vardır. Allah'ın sözlerinde hiçbir değişme yoktur. İşte bu büyük başarıdır.”³¹⁴ ayeti bu mânaya işaret etmektedir.

Hadis-i şeriflerde de rüyadan sıkça bahsedilmektedir. Hz. Peygamber rüyanın mahiyeti hakkında bilgiler vermiştir. Her rüyanın sahih olmayacağını bildirmiştir. Hemen her gün sahâbelere rüya gören olup olmadığını sorduğu rivayet edilmiştir.³¹⁵ Hz. Peygamber, bir hadisinde rüya hakkında şöyle buyurmaktadır: “Rüya üç kısımdır: Biri salih rüyadır ve Allah'tan müjdedir. Diğer, şeytanın verdiği hüzdür

³⁰⁵ Öteleş, “Tasavvufun Metafizik Omurgası”, 1.

³⁰⁶ Süleyman Uludağ, “Rüya”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Mart 2023).

³⁰⁷ Kur'an-ı Kerim Meâli, çev. Muzaffer Şahin, Halil Altuntaş (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009), el-Yusuf 12/44.

³⁰⁸ Bünyamin Açıkalin, “Kur'an-ı Kerim'de Zikri Geçen Rüyalar”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi* 4/7 (2014), 30.

³⁰⁹ el-Enfâl 8/43.

³¹⁰ en-Nebe 78/9.

³¹¹ Açıkalin, “Kur'an-ı Kerim'de Zikri Geçen Rüyalar”, 31.

³¹² et-Tahrîm 66/3.

³¹³ Açıkalin, “Kur'an-ı Kerim'de Zikri Geçen Rüyalar”, 31.

³¹⁴ el-Yunus 10/64.

³¹⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim Buhârî, “el-Câmiu's-sahîh”, *el-Kütübü's-sitte (Mevsûatü'l-hadîsi's-şerîf içerisinde)*, thk. Sâlih b. Abdülazîz (Riyad: Dâru's-Selâm, 2000), 5/1.

(üzüntüdür). Üçüncüsü ise kişinin kendi kendine konuştuğu şeylerdendir. Biriniz hoşlanmadığı bir şey görürse hemen kalkıp namaz kılmalı ve onu kimseye söylememelidir.”³¹⁶ Hadisten anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber rüyaları kategorilere ayırmış ve bazılarının muteber bazılarının ise bilinçaltı olabileceğini vurgulamıştır. Bunun yanı sıra bazı rüyaların ise şeytan olabileceğini hatırlatmış, bu tip rüyalar konusunda sahâbeyi uyarmıştır. Güzel rüya görenlerin hamdetmesini, kötü rüya görenlerin ise bu rüyalarını kimseye anlatmamasını öğütlemiştir.³¹⁷

Mutasavvıflar rüyayı; uyku ile uyanıklık arasındaki bir halde ikaz veya tevfik amaçlı kalbe gelen düşünceler olarak tanımlamaktadırlar.³¹⁸ Rüya konusu tasavvuf çevrelerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu sebeple mutasavvıflar, rüya tabirleri yapmışlar³¹⁹ hatta rüya tâbirnâmeleri yazmışlardır.³²⁰ Her ne kadar rüya tâbirnâmeleri yazılmış olsa da bazı müşidler bunun doğru olmadığını savunmuşlar ve “rüya kitaptan tabir olunmaz” demişlerdir. Mutasavvıflar, bu söylemleri ile rüyanın tecrübevî bir ilim olduğunu düşünmektedirler. Zira rüya, gören kişinin ruh haline göre değişebilmektedir.³²¹ Sâlikin olgunlaşması süreci olan seyr u sülûk esnasında görülen rüyaları dikkatlice dinlemişlerdir.³²² Çünkü mutasavvıflar, sâlikin manevî ilerleyişinin takibini rüya yoluyla yapmaktadır.³²³ Bu tanımlamadan anlaşılacağı üzere mutasavvıflar rüyaları iki ayrı kategoride incelemektedir. Birincisi; yorumlanmasına ihtiyaç olmayan mesaj içerikli rüyalar. Bu tip rüyalar olduğu gibi kabul edilip amel

³¹⁶ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sülemî Tirmizî, “el-Câmi”, *el-Kütübü's-Sitte (Mevsûatü'l-Hadîsi's-Şerîf içerisinde)*, thk. Sâlih b. Abdülazîz (Riyad: Dâru's-Selâm, 2000), 4/7.

³¹⁷ Ebû'l-Hüseyin en-Nisâbü'rî Müslim, “Sahîh”, *el-Kütübü's-Sitte (Mevsûatü'l-Hadîsi's-Şerîf içerisinde)*, thk. Sâlih b. Abdülazîz (Riyad: Dâru's-Selâm, 2000), 9/2.

³¹⁸ Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhim el-Buhârî Kelâbâzî, *et-Taarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, thk. Ahmed Şemsüddin (Beyrut: Daru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1993), 89; Hâce Abdullah el-Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn (Tasavvufta Yüz Basamak)*, çev. Abdurrezzak Tek (Bursa: Nizamiye Akademi, 2008), 75-76.

³¹⁹ Osman Nuri Küçük, “Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye Göre Rüya ve Tabiri” ; *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* XIV/3 (2014), 12.

³²⁰ Detaylı bilgi için bk: Tatcı - Günaydın, “Türk İslam Edebiyatında Tasavvufi Rüya Tabirnameleri”, Orhan Şaik Gökyay - Vildan Coşkun, “Tâbirnâme”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, ts.

³²¹ Tosun, “Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi'nin Tasavvuf Anlayışında Rüya”, 223-224.

³²² Detaylı bilgi için bk: Muharrem Çakmak, “Niyazî-i Mısırî'nin 'Etvâr-ı Seb'a' Adlı Risâlesi'nde Seyr u Sülûk'un Evrelerinde Görülen Rüya/Vâkıât”, *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* XI/5 (2016), 11; Mahmud Cemaleddin el-Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye / Ez Lemeat-ı Ulviyye*, ed. Mehmet Serhan Tayşi (Semerkand Yayıncılık, 2013), 124; Asiye Hatun, *Rüya Mektupları*, ed. N. Ahmet Özalp (İstanbul: Büyüyenay, 2018); Yaşar Nuri Öztürk, *Büyük Türk Mutasavvıfı Muhammed Tevfik Bosnevi Hayatı Mektupları Halifeleri* (İstanbul: Fatih Yayınevi, 1981).

³²³ Bülent Akot, “Tasavvufi Terbiyede Rüyanın Değeri”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/19 (2011), 12.

edilmektedir. İkinci kategorideki rüyalar ise tabire muhtaçtır. Yorumla ihtiyaç duyulan rüyalar salık tarafından mürşide aktarılır ve mürşid de rüyanın yorumunu yaparak müridine yol gösterir.³²⁴ Mutasavvıflar, sâlikin işlemiş olduğu kötü fiiller neticesinde gördüğü çirkin rüyaların düzelebileceğinin mümkün olduğunu savunmaktadırlar. Doğru sözden ayrılmayan, helale rağbet eden ve gecesini gündüzünü Allah için geçirenlerin rüyaları ıslah olur. Böylesi olan sâliklere uyuyor denmez ancak mihmân oldu (Yani Cenab-ı Hakk'ın ehadiyyet semtine misafir oldu) tabiri kullanılır. Öte yandan mutasavvıflar, âlem-i berzahı rüya olarak yorumlamaktadır. Fakat berzahta görülenler kişiye özeldir. Dünya hayatında Allah'ın emir ve yasaklarına riayet edenler rahat içinde ve güzel rüyalar seyrederek ama kötü eylemlerde bulunanlar ızdırıp içinde kıvranırlar.³²⁵

Mutasavvıflar rüyanın sadece uyku halinde olmadığını bazen de uyanıkken rüya cinsinden olayların görülebileceğini söylemişlerdir. Nitekim Hücûirî'nin (ö. 465/1072) *Keşfü'l-Mahcub* isimli eserinde geçen bir rivayette şöyle denilmektedir: “Kur'an okuyordum. ‘Allah’a döneceğiniz ve huzuruna çıkarılacağınız günden korkun’³²⁶ ayetine geldiğimde hatiften bir ses ‘Alçak ve hafif bir sesle oku çünkü bu ayetin heybetinden dört tane cin vefat etti’ dedi.”³²⁷ Bu nakilden de anlaşıldığı gibi sûfiler hatiften gelen sesleri de rüya kapsamında değerlendirmektedirler. Hücûirî, İbn Arabî'nin rüya hakkında şöyle söylediğini zikretmektedir;

“Allah Teâla'nın rüya ile görevli er-Ruh isimli bir meleği vardır. Bu melek en yakın semanın (dünya seması) altındadır. İnsan uyuduğu zaman bu melekle bağlantı kurar ve onun elindeki suretleri hayalinde idrak eder. Bu bilgiler böylece levh-i mahfuzdan semavata, oradan da insanın hayaline yansır. İnsan uyanıkken hisleri dış dünya ile meşgul olduğu için bu âlemle irtibat kuramaz. Ancak tasavvufdaki manevi eğitimle nefsinin arındırılan insan rüya dışında da er-Ruh denilen rüya meleği ile bağlantı kurabilir. İnsan seyr u süluk uygulamaları ile iç idraklerini güçlendirirse, zahiri hisleri er-Ruh denilen rüya meleğinin elindeki suretleri görmesine perde olmaz.”³²⁸

³²⁴ Akot, “Tasavvufi Terbiyede Rüyanın Değeri”, 6.

³²⁵ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf* (İstanbul: Yeni Boyut, 1998), 261.

³²⁶ el-Bakara 2/281.

³²⁷ Hücûirî, *Hakikat Bilgisi*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 451.

³²⁸ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Litera Yay., 2007), 371-372.

4.1.1. Rüyayı Mürşidle Paylaşmanın Önemi

Mutasavvıflar nezdinde mürşidin bir takım vasıflara sahip olması gerekmektedir. Bu vasıflar mürşidin kâmil olduğunun işareti sayılır. Mürşidin manevi zevk sahibi, İslam dininin esaslarına hâkim, basiretli, rıza sahibi ve şefkatli biri olması beklenir.³²⁹ Buna karşın; İslâm'ı iyi bilmeyen, vakarı ile tesir edemeyen, dedikodu yapanlara eşlik eden, nefsinin her arzusunu yerine getiren, uygunsuz ifadeler kullanan ve ahlâkı kötü olan kimselerin mürşid olamayacağını söylemişlerdir.³³⁰ Mürşidin sahip olması gereken vasıflar olduğu gibi sâlikin de kuşanması gereken bazı edepler ve kurallar vardır. “İfrat ve tefrite kaçmadan takva sahibi olarak dini güzel yaşamaya gayret gösterecek, takvaya ulaşmak için gerekli ibadetleri yapacak, kalbini kontrol edecek, ilim ve irfan sahibi zatların sohbetine devam edecek, kibirli kimselerle yakın arkadaş olmayacak, edebe âzami dikkat edecek” denilmiştir.³³¹ Mutasavvıflar sâlikin riayet etmesi gerektiği edepler konusunda çeşitli eserler kaleme almıştır³³² çünkü mutasavvıflara bunun sebebi vusûl ancak usûle riayet etmekle mümkündür.³³³

Mutasavvıflar görülen rüyanın mürşide anlatılması gerektiğini savunurlar çünkü sûfîler tasavvufu açıklarken “Kişinin içinde ikamet ettiği bir sıfat ve vasıftır.” demişlerdir.³³⁴ Zira rüyalar tek çeşit değildir. Sahih rüyalar olduğu gibi bilinçaltı ve şeytanî rüyalar da vardır. Sühreverdî (ö. 632/1234) sâlikin gördüğü rüyaları şeyhine anlatması gerektiğini ve mürşidin yaptığı tabirle hayatına yön vermesi gerektiğini söylemektedir.³³⁵ Hatta rüyasını gizleyen bir sâlik, mürşidine ihanet etmiş sayılmaktadır.³³⁶ Zira sâlik iyi rüya görmüşse manevî makamı artar, kötü rüya gördüğü

³²⁹ Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevî, *Câmiu'l-usul fi'l-evliyâ*, thk. Ahmed Ferîd el-Mizyedî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010), 15.

³³⁰ Gümüşhânevî, *Câmiu'l-usul*, 15.

³³¹ Gümüşhânevî, *Câmiu'l-usul*, 15.

³³² Detaylı bilgi için bk: Salahaddin Uşşaki - Abdurrahman Sami-i Uşşaki, *Tuhfetü'l-Uşşâkiyye Uşşâkî Saliklerinin Adabı*, ed. Mahmud Erol Kılıç (Sufi Kitap Yayınları, 2016), Necdet Ardic, *İrfan Mektebi* (İstanbul: H Yayınları, 2016). Ebu'n-Nezib Sühreverdî, *Adabü'l Müridin Yol Ahlakı*, çev. Süleyman Gökbulut (İstanbul: Büyüyenay, 2014); Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî, “Hurde-i Tarikat”, *Halveti Şabânî Yolunun Adâbı*, ed. Mustafa Tatçı (İstanbul: H Yay., 2013); Mustafa Tatçı (ed.), *Halveti Şabani Yolunun Adabı Miyar-ı Tarikat* (İstanbul: H Yayınları, 2013); Karabaş Velî, “Miyâr-ı Tarikat”, *Halveti Şabânî Yolunun Adâbı*, ed. Mustafa Tatçı (İstanbul: H Yay., 2013).

³³³ Hücviri, *Hakikat Bilgisi*, 99.

³³⁴ Hücviri, *Hakikat Bilgisi*, 99.

³³⁵ Şihabüddin Sühreverdî, *Avarifü'l-Maarif - Tasavvufun Esasları*, ed. H. Kamil Yılmaz - İrfan Gündüz (İber, 2022), 517.

³³⁶ Ahmet Ögke, *Ahmed Şemseddin-i Marmaravi / Hayatı, Eserleri, Görüşleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2001), 162.

mertebeden aşağı iner.³³⁷ Bu sebeple sâlikin gördüğü her rüyayı mürşidine rüya anlatması lazımdır. Eğer mürşidi ile yan yana değilse mektup yazarak rüyalarını anlatması gerekir ki bu olay sıkça karşılaşılan bir durumdur.³³⁸ Bazı mürşidlerin de müridlerine mektup yazarak mukabelede bulundukları bilinmektedir. Bu vakalarda seyr u sülûk esnasında mutasavvıflar rüyaya çok önem vermektedir.

Mürşide rüya anlatılırken birtakım edepler ve usûller bulunmaktadır. Sâlikin rüyasını mürşidine anlatırken aşağıdaki edeplere riayet etmesi beklenilir.

- 1) Rüyayı tabir etmesi için mürşide ısrar etmemelidir. Şeyh dilerse tabir eder dilerse etmez ama sâlik her hâlükârda rıza halinde olmalıdır.
- 2) Rüyayı mürşidine anlatan sâlik sadece mürşidini, dinlemelidir. Başkalarının sözüne kulak asmamalıdır.
- 3) Kötü rüyaları(cinsel içerikli olanları) anlatmamalıdır.
- 4) Görülmeyen rüyayı sâlikin görmüş gibi anlatması uygunsuzdur. Bundan sakınması gerekmektedir.³³⁹
- 5) İkinci namazı ile akşam namazı arasında rüya anlatılması uygun görülmemiştir.³⁴⁰
- 6) Sâlik gördüğüne bir şey ilave etmemeli ya da gizlememelidir. Olduğu gibi mürşidine anlatmalıdır.³⁴¹
- 7) Sâlik rüya anlatmak istediğinde diz çökmeli ve sözü uzatmadan hemen rüyasını anlatmalıdır.
- 8) Sâlikin gördüğü kendisine özel olduğu için rüyayı anlattığı sırada mürşidi ile baş başa olmalıdır. Çünkü mürşid tarafından yapılacak tabirler o sâlike özel olur.

³³⁷ Hasan Avni Yüksel, *Türk İslâm Geleneğinde Rüya* (İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1996), 173.

³³⁸ Hatun, *Rüya Mektupları* ; Kadriye Yılmaz - Kamile Çetin, “Rüyalar ve Niyazi-i Mısri’nin Ta’birâtü’l-Vâkı’ât adlı eserinde rüyaların dili”, *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları (Dergi)* 4 (2) (2007), 1066-1076.

³³⁹ Tatcı - Günaydın, “Türk İslam Edebiyatında Tasavvufi Rüya Tabirnameleri”, 26-27.

³⁴⁰ Emrah Baş, *Tekke Etrafında Teşekkül Eden Tarikat Âdâbı (Himmat Efendi’nin Âdâb-ı Hurde-i Tarikat ve Manzûm Tarikatnâmesi Örneği)* (Marmara Üniversitesi, 2020), 73.

³⁴¹ Uşşaki - Uşşaki, *Tuhfetü’l-Uşşâkiyye Uşşâkî Saliklerinin Adabı*, 22.

- 9) Sâlikin rüyasını tabir eden mürşid zahiren yanlış tabir etmiş olsa dahi sâlik itiraz etmemelidir.
- 10) Rüyası tabir edilen sâlik, mürşidine arkasını dönmeden geri geri mürşidinin huzurundan ayrılmalıdır.³⁴²
- 11) Eğer mürşid rüya dinlemek için bir vakit belirtmişse o vakte riayet etmelidir. Eğer bir vakit belirtilmemişse o zaman da mürşidin “rüyanız varsa dinlerim” sözünü beklemelidir.
- 12) Rüya arz edilirken “ben” kelimesini kullanmamalıdır. Ya ‘bendeniz’ ya da ‘fakir’ kelimesini kullanmalıdır.
- 13) Rüyayı anlatırken tabir eder gibi anlatmamalıdır.

Bazı mutasavvıflar şöyle demiştir: “Müridlerin anlattığı rüyalar zaten mürşidlerin mâlûmudur. Rüya anlatırken esasen mürid idrak derecesini göstermiş olmaktadır.” Mutasavvıflar “Rüya şeyhin namusudur.” anlayışı ile müridlerinin özel durumu olan rüyaları hassasiyetle tabir etmeye çalışmışlardır.

Mürşidler, anlatılan rüyaları birtakım kurallar çerçevesinde dinler. Mürşidlerin rüya dinlerken dikkat ettiği hususlar şunlardır:

- 1) Rüyanın tabir edilmesi için önce sahih mi yoksa şeytanî mi olduğu tesbit edilmelidir.
- 2) Seher vaktinde görülen rüyalar sahihtir. (Evrâd çekildikten sonraki rüyalar)
- 3) Tekrar tekrar görülen rüyalar sahihtir.
- 4) Rüyalar mümkün oldukça iyiye yorumlanır çünkü rüyanın zuhuru tabirine bağlıdır.³⁴³

Mürşid, rüyasını bu edep ve usûller ile anlatan sâlik bulduğu makama göre değerlendirir ve bir üst makama geçmesine ictihad ederse tekbir ve salavatlar ile üst makama geçirmektedir.³⁴⁴

³⁴² Ögke, *Ahmed Şemseddin-i Marmaravi / Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, 162.

³⁴³ Talcı - Günaydın, “Türk İslam Edebiyatında Tasavvufi Rüya Tabirnameleri”, 26.

³⁴⁴ Uşşaki - Uşşaki, *Tuhfetü'l-Uşşâkiyye Uşşâki Saliklerinin Adabı*, 22.

Mutasavvıflar rüyanın ehil olmayan kimselerle paylaşılmasının doğru olmadığını söylemektedir.³⁴⁵ Zira mutasavvıflar rüyaları sır olarak görmektedir. Bu sırlara sahip çıkan sâlikler övülmüştür ve onlara “sırrı” denilmiştir.³⁴⁶ Rüyaları başkalarına anlatmak sırrı âşîkâr etmek olacağından yerilmiştir.³⁴⁷

Sâlik manevî merhaleleri usûlüne uygun olarak geçtiği zaman son makama gelmekte, benliğini eritmekte, ahlâk-ı hamidiye sahibi olmakta ve îlâhi tecellilere açılmaktadır.³⁴⁸ Her ne kadar uygulamada bu şekilde olsa da mutasavvıflar seyr u sülûkün sonunun olmadığını söylemişlerdir.³⁴⁹ Tasavvuf tarihinde rüya yoluyla sâliki eğitmek fazlaca görülen bir durumdur. Bazen müşidler müridlerine rüyanın mahiyeti hakkında bilgi verirken bazen de rüya ile amel etmesi gerektiğini tavsiye etmişlerdir.

4.2. Tasavvuf Geleneğinde Etvâr-ı Seb’a Anlayışı

İnsanın manevî hayatının olgunlaşmasıyla ilgilenen tasavvuf ilmi, bu olgunlaşma sürecini sâlikin zahirî uygulamalarının ıslah edilmesi, rüyalarının takibi ve zikirlerin kontrol altında tutulması gibi belirli yöntemler ile yapmaktadır. Mutasavvıflar, rüyaları aktif olarak takip edip, anlatılan rüyaların farklı olmasından dolayı içerik bakımından kategorize etmişlerdir. Bu kategorizeyi ise “etvâr-ı seb’a” olarak adlandırmışlardır. “Etvâr-ı seb’a” terkihi iki Arapça kelimenin birleşmesiyle oluşmuştur. Etvâr (اطوار), tavr (طور) kelimesinin çoğuludur. Sözlükte merhaleler, aşamalar, safhalar gibi anlamlara gelmektedir.³⁵⁰ Bu durumda “etvâr-ı seb’a” yedi tavr, yedi safha, yedi merhale gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufun ilk kaynaklarında etvâr-ı seb’a ile ilgili bilgi yoktur. İlk dönem eserlerinde nefsin mertebelerinden ziyade kalbin hallerinden bahsedilmiştir.³⁵¹ Ancak 13. yüzyılda “etvâr-ı seb’a” ile ilgili bilgilere erişmek mümkündür.³⁵² Terim olarak ise; nefsin yedi aşaması olarak kullanılmıştır.³⁵³ Bazı mutasavvıflar ise Allah’ın âlemi yedi merhalede

³⁴⁵ Ögke, *Ahmed Şemseddin-i Marmaravi / Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, 162; Hür Mahmut Yücer, “Sa’diyye Literatürüne Ait İki Eser: Terceme-i Behcetü’l-minhâc ve Risâletü’t-tarîka”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 1 (2013), 167.

³⁴⁶ Hür Mahmut Yücer, “Sa’diyye Literatürüne Ait İki Eser: Terceme-i Behcetü’l-minhâc ve Risâletü’t-tarîka”, 150.

³⁴⁷ Ögke, *Ahmed Şemseddin-i Marmaravi / Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, 163.

³⁴⁸ Şahin, “Etvâr-ı Seb’a Geleneği ve Vâhib Ümmî’de Etvâr-ı Seb’a”, (2020), 91.

³⁴⁹ Hücvi, *Hakikat Bilgisi*, 106.

³⁵⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 4/507-508.

³⁵¹ İbrahim Işıtan, “Halvetiyye Geleneğine ve Bir Halvetiyye Şeyhi Olan Sofyalı Bâlî Efendi’ye Göre Sülûkün Yedi Evresi (Etvâr-ı Seb’a)”, *Hikmet Yurdu* 4/7 (2011), 89-113.

³⁵² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabcı, 2012), 64

³⁵³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabcı, 2012), 65

yaratmasına işaret ederek “etvâr-ı seb’âyı” yedi gezegene, yedi semaya ve yedi iklimle benzetmektedir.³⁵⁴

“Etvâr-ı seb’a” anlayışının sistemsal olarak eserlere girmesi ve bu konu hakkında geniş bilgilerin verilmesi 13. yüzyıldan sonra olmuştur.³⁵⁵ “Etvâr-ı seb’a” konusunda mutasavvıflar görüş birliğinde değillerdir. Zira Gazzâlî, İbn Atâullah el-İskenderî (ö. 709/1309), Necmeddîn-i Kübrâ (ö. 618/1221) ve Şehâbeddin Sühreverdi (ö. 632/1234) gibi mutasavvıflar nefsin üç mertebesinden (emmâre, levvâme ve mülhime) bahsetmişlerdir. Hakîm et-Tirmizî (ö. 320/932) ve Eşrefoğlu Rûmî (ö. 874/1469-70) gibi mutasavvıflar ise nefsin dört tavrını (emmâre, levvâme, mülhime ve mutmainne) benimsemişlerdir. Fakat mutasavvıflar genellikle nefsin yedi (emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râziye, marziye ve safiyye veya kâmile) tavrını kabul etmektedir.³⁵⁶

“Etvâr-ı seb’a” anlayışı, nefsin hallerini esas alan tarikatlarda daha çok kullanılmıştır.³⁵⁷ Bu sebep itibarıyla “etvâr-ı seb’a” ile ilgili yazılan eserlerin hemen hepsi nefsin hallerini esas alan Halvetîlik, Kâdirîlik gibi tarikat müntesiplerince ele alınmıştır. Halvetîyye Tarikatı’nda ise “etvâr-ı seb’a” anlayışı bir gelenek haline gelmiş ve onlarca eser yazılmıştır.³⁵⁸ “Etvâr-ı seb’a” müelliflerine örnek olarak; Seyyid Yahya Baküvî (ö. 870/1466), Muhammed Bahaeddin Erzincânî (ö. 879/1474), Ömer el-Halvetî (Habib) (ö. 902/1497), Ahmed Şemseddin Yiğitbaşı (ö. 910/1504), Cemâleddin İshak (ö. 923/1527), Seyyid İbrâhim (ö. 935/1528), İbrâhim Gülşenî³⁵⁹ (ö. 940/1534), Sofyalı Bâlî (ö. 960/1553), Halvetî Yakup Efendi (ö. 97/1571), Ehl-i Cennet Efendi (ö. 1075/1664)³⁶⁰, Salâhî Efendi (ö. 1197/1783) ve Niyâzî-i Mısırlı³⁶¹ gibi mutasavvıflar sayılabilir. Bunun yanı sıra Halvetîyye tarikatının mürşidleri

³⁵⁴ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı, 2012), 65.

³⁵⁵ Fatih Küçüktiryaki, *16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunda Yazılan Etvâr-ı Seb’a Eserlerinin Mukayeseli Değerlendirilmesi*, 2.

³⁵⁶ Ali Haydar Bostancı, *Tasavvufta Etvâr-ı Seb’a ve Sofyalı Bâlî Efendi’nin Etvâr-ı Seb’ası* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996), 17-19.

³⁵⁷ İrfan Gündüz, *Gümüşhânevi Ahmed Ziyâüddîn (k.s.) Hayatı-Eserleri-Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikatı* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1984), 180.

³⁵⁸ Mehmet Şahin, “Etvâr-ı Seb’a Geleneği ve Vâhib Ümmî’de Etvâr-ı Seb’a”, *Turkish Studies Comparative Religious Studies* 15/1 (2020), 77-96.

³⁵⁹ Şahin, “Etvâr-ı Seb’a Geleneği ve Vâhib Ümmî’de Etvâr-ı Seb’a”, 81.

³⁶⁰ Fatih Küçüktiryaki, *16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunda Yazılan Etvâr-ı Seb’a Eserlerinin Mukayeseli Değerlendirilmesi*, 2.

³⁶¹ Şahin, “Etvâr-ı Seb’a Geleneği ve Vâhib Ümmî’de Etvâr-ı Seb’a”, 81.

tarafından yazılan “etvâr-ı seb’a” risalelerini bir araya toplayan eserlerde bulunmaktadır.³⁶²

4.3. Nefsin Tavırları

Nefsin tavırları, Kur’ân-ı Kerîm’de geçmektedir.³⁶³ Kur’an’daki ayetlerden yola çıkan mutasavvıflar, bu tavırlara farklı isimler vermişlerdir. Bu isimlendirmede insanın sosyal hayattaki davranışlarını ve rüyada gördüğü işaretleri esas almışlardır.³⁶⁴ Nefsin yedi mertebesini söyleyen mutasavvıflar, bu mertebeleri; emmâre, levvâme, mülhime (mülheme), mutmainne, râziye, marziyye ve kâmile (sâfiyye) olarak tanımlamışlardır.³⁶⁵ Fakat nefsin merhalelerine farklı isimler veren mutasavvıflar da olmuştur. Buna göre; emmâre yerine “zulümâtü’l-ağyâr”, levvâme yerine “makamu’l-envâr”, mülhime yerine “makamu’l-esrâr”, mutmainne yerine “makamu’l-kemâl”, râziye yerine “makamu’l-visâl”, marziyye yerine “makam-ı tecelliyâtü’l-ef’al” ve kâmile yerine “makam-ı tecelliyâtü’l-esmâ” kavramlarını kullanmışlardır.³⁶⁶

4.3.1. Nefs-i Emmâre

Kur’an’da nefs-i emmâreden “*Ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü o bütün gücüyle kötülüğü emretmektedir.*”³⁶⁷ şeklinde bahsedilmektedir. Sâlik, bu mertebede tüm gücüyle kötülüğü isteyen bir nefisle baş etmeye çalışmaktadır. Zira nefsin, hayvanî istekleri vardır ve ibadetler konusunda ciddiyetsiz davranmaktadır. Bu vasfı sebebiyle “emmâre” ismini almıştır.³⁶⁸ Nefs-i emmâre safhası; başta şehvet, gazab, riya, kibir, hased, kin, hırs, dünya sevgisi gibi kötü isteklerin yoğun olarak oluştuğu bir merhaledir.³⁶⁹

Seyr u sülûk esnasında sâlikin gördüğü rüyalara bazı sembolik anlamlar yüklenmiştir.³⁷⁰ Bu anlamlar mutasavvıflar tarafından nefsin sıfatı olarak kabul

³⁶² Detaylı bilgi için bkz: Fatih Yıldız (ed.), *Halvetî Azizlerinin Etvâr-ı Seb’a Risaleleri* (İstanbul: Büyüyenay, 2019).

³⁶³ el-Yûsuf 12/53; el-Kıyamet 75/2; eş-Şems 91/8; el-Fecr 89/27.

³⁶⁴ Küçüktiryaki, 16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunda Yazılan Etvâr-ı Seb’a Eserlerinin Mukayeseli Değerlendirilmesi, 37.

³⁶⁵ Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Yay., 2012), 264-266.

³⁶⁶ Mehmet Şirin Ayış, “Semennûdî’de Halvet Anlayışı”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XX/33 (2015), 503-504.

³⁶⁷ El-Yûsuf 12/53

³⁶⁸ Arzu Meral, *Seyyid Seyfullah Külliyyâtı* (İstanbul: Revak Kitabevi, 2014), 314.

³⁶⁹ Haris el-Muhasibi, *er-Riâye/Nefs Muhasebesinin Temelleri*, çev. Hülya Küçük - Şahin Filiz (İnsan Yayınları, 2021), 424.

³⁷⁰ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’da Hayvan Davranışlarına Benzetilen İnsan Karakterleri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2006), 78.

edilmiştir.³⁷¹ Rüyada; domuz, köpek, yılan, fil, fare, pire, aslan, kaplan gibi eti yenmeyen ve derisi giyilmeyen hayvanları görmek sâlikin nefs-i emmâre safhasında olduğuna işaret sayılmıştır.³⁷² Sâlikin rüyasında gördüğü bu hayvanları hangi sebeple gördüğü ile alakalı da mutasavvıflar fikir beyan etmişlerdir. Muharrem Çakmak *Niyâzî-i Mısırî'nin "Etvâr-ı Seb'a" Adlı Risâlesi'nde Seyr u Sülûk'un Evrelerinde Görülen Rüya/Vâkıât* adlı eserinde Niyâzî-i Mısırî'den nakille³⁷³ şöyle demiştir:

*"Sâlik rüyasında 'hinzır' (domuz) görse haram müfiddir, yani haram nesne yemiştir. 'Akrep' görse bir insana azap etmiş, 'maymun' görse bir kimseye nifâk etmiştir. Rüyasında 'fare' görse halktan gizli ve Hakk'a malûm bir işte nefesine uymuştur. 'Keler' ve 'pire' görse, mekrûh bir amel işlemiş, 'eşek arısı' görse, faydasız bir işe koyulmuştur. 'Meyhâne', 'bozahâne' ve 'mezbele' görse dünyaya meyletmış, 'süci' (bâde) içse, haram fiil işlemiştir. 'Süci' başka mertebede ise, hakikate işarettir."*³⁷⁴

Mutasavvıflar, bu kötü fiillerin son bulması ve tedavi olması için "Lâ ilâhe illallâh" zikrini tavsiye etmektedirler.³⁷⁵ Bunun yanında mutasavvıflar, sâliklerin nefs-i emmâreden kurtulmaları için hastaları ziyaret etmelerini, çokça cenaze namazı kılmalarını ve sık sık kabir ziyareti yapmalarını söylemişlerdir.³⁷⁶ Nefsin ilk mertebesi olan emmâreden, ikinci mertebe olan levvâmeye geçmesi için zulmânî perdelerin aşılmış olması gerekmektedir.³⁷⁷ Bekir Sıtkı Visâlî (ö. 1281/1881), nefs-i emmârenin hallerini şiiirinde şöyle toplamıştır:

"Nefs-i bilmek Rabbi bilmektir, buyurdu ol resul.

Hakîkatte nefis birdir, sıfatları yedidir.

Nefs-i emmâre biri, hem göktür, anın rengi.

Sıfatları yedidir, hem hayvanî vahşidir.

³⁷¹ Ramazan Muslu, "Halvetiyye'de 'Etvâr-ı Seb'a' Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî'nin Etvâr-ı Seb'a Risalesi", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 8/18 (2007), 48-49.

³⁷² Çakmak, "Niyâzî-i Mısırî'nin 'Etvâr-ı Seb'a' Adlı Risâlesi'nde Seyr u Sülûk'un Evrelerinde Görülen Rüya/Vâkıât", 147.

³⁷³ Niyâzî Mısırî Mehmed b. Alî Malâtî, *Risâle-i Etvâr-ı Seb'a* (Milli Kütüphane, Yazmalar, A 1053/2), 12a-12b.

³⁷⁴ Detaylı bilgi için bk: Çakmak, "Niyâzî-i Mısırî'nin 'Etvâr-ı Seb'a' Adlı Risâlesi'nde Seyr u Sülûk'un Evrelerinde Görülen Rüya/Vâkıât", 147.

³⁷⁵ Mehmed Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, ed. Hüseyin Rahmi Yananlı (İstanbul: Büyüyenay, 2017), 289; Muhiddin Usta, *Tasavvufta Etvâr-ı Seb'a Metodu* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 112.

³⁷⁶ Abdullah Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki'n-nüfûs* (İstanbul: Bosnevî el-Hac Muharrem Efendi Matbaası, 1874), 136-137.

³⁷⁷ Işıtan, "Halvetiyye Geleneğine ve Bir Halvetiyye Şeyhi Olan Sofyalı Bâlî Efendi'ye Göre Sülûkün Yedi Evresi (Etvâr-ı Seb'a)", 99.

Hırs-u tamah, şehvet-ü gazab huyudur.

Buğz-u hased hem bahillik filidir.

Darb-ı zulüm, hubb-i dünyâ zevkidir.

Selb-i dünyâ, mevt-i cânı havfidir.

Lâ ilâhe illallâh zikri hem necatıdır.

Mürşîdinin himmeti hem onun irşâdıdır.”³⁷⁸

4.3.2. Nefs-i Levvâme

Seyr u sülûkun ikinci mertebesi olan nefs-i levvâme Kur'an'da “*Kendini kınayan nefse yemin ederim.*” şeklinde geçmektedir.³⁷⁹ Bu merhalede nefis, emmâreden kalan kendini beğenme, lezzetlere düşkünlük, kahır, şehvet gibi kötü huylarını kınamakta fakat devam etmektedir.³⁸⁰ Bu safhadaki nefsin sıfatları; kınama, kahır, mekir (aldatma), heves (dünya sevgisi), ucub (kendini beğenme) ve temennidir.³⁸¹ Bununla birlikte nefs-i levvâme merhalesine geçen sâlik namaz, oruç gibi ibadetlerini Allah için yerine getirmektedir fakat bunu halkın da bilmesini istemektedir.³⁸²

Mutasavvıflar, bu merhalede rüyada görülen; sığır, koyun, deve, kuş türleri, tavuk, pişmiş yemek, ev, uçak gibi nesnelerin görülmesinin nefs-i levvâmeye işaret ettiğini söylemişlerdir.³⁸³ Niyâzî-i Mısrî; rüyada görülen koyunun helal gıdaya işaret ettiğini, sığır cinsi görülürse insanlara faydalı olunduğunu, tavuk cinsi görülürse hırslı olunduğunu ve bal arısı görülürse gören kişinin ahlâkının güzel olduğunu işaret ettiğini söylemektedir.³⁸⁴

³⁷⁸ Sıddık Naci Eren, *Pir Seyyid Hasan Hüsâmeddin Uşşâkî* (İstanbul: Uşşâki Vakfı Yayınları, 1995), 118.

³⁷⁹ El-Kıyamet 75/2.

³⁸⁰ Ögke, *Ahmed Şemseddin-i Marmaravi / Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, 186.

³⁸¹ Muslu, “Halvetiyye’de ‘Etvâr-ı Seb’a’ Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâli’nin Etvâr-ı Seb’a Risalesi”, 52.

³⁸² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ağaç Kitabevi Yay., 2009), 547.

³⁸³ Çakmak, “Niyâzî-i Mısrî’nin ‘Etvâr-ı Seb’a’ Adlı Risâlesi’nde Seyr u Sülûk’un Evrelerinde Görülen Rüyâ/Vâkıât”, 148. Detaylı bilgi için bk: Muslu, “Halvetiyye’de ‘Etvâr-ı Seb’a’ Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâli’nin Etvâr-ı Seb’a Risalesi”, 53; Fatih Küçükçiray, 16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunda Yazılan Etvâr-ı Seb’a Eserlerinin Mukayeseli Değerlendirilmesi, 42-44; Şengül, Uşşâkîlerde Etvâr-ı Seb’a, 32-35.

³⁸⁴ Detaylı bilgi için bk: Çakmak, “Niyâzî-i Mısrî’nin ‘Etvâr-ı Seb’a’ Adlı Risâlesi’nde Seyr u Sülûk’un Evrelerinde Görülen Rüyâ/Vâkıât”, 149.

Mutasavvıflar, ikinci merhale olan nefs-i levvâmenin geçilmesi gereken bir başka merteye olduğunu söylemektedirler ve bu mertebenin tedavisi için “Ya Allah” zikrini tavsiye etmektedirler.³⁸⁵ Sâlikin, “Ya Allah” zikrine devam etmesiyle birlikte sürekli bir mücadele halinde olması beklenmektedir. Zira bu mertebenin sıfatlarından birisi kendisini beğenmedir. Sâlik nefsiyle olan mücadelesinde, kendini beğenme gibi huylarından vazgeçtiğinde bir üst mertebeye geçmeye hak kazanmaktadır.³⁸⁶ Bekir Sıtkı Visâlî nefs-i levvâmenin hallerini şiirinde şöyle toplamıştır:

“Levvâmedir ikinci, hem kızıl ânın rengi.

Sıfatları yedidir, hem hayvânî ehlidir.

Hamâkat, cehâlet, kizb-u gıybet huyudur.

Kesret-i ekil, cimâ, nevm fi’lidir.

Davul önünde oynaması zevkidir.

Kürsü dibinde ağlaması havfidir.

(Lâ uksimu binnefsi’l-levvâme) mazharıdır.

Allah, Allah, yâ Allah zikri hem necâtıdır,

Mürşidinin himmeti hem onun irşâdıdır.”³⁸⁷

4.3.3. Nefs-i Mülhime (Mülheme)

Kur’ân-ı Kerîm’de geçen “Ona hem iyiliği hem de kötülüğü ilam edene and olsun”³⁸⁸ ayeti, “nefs-i mülhimenin (mülheme)” kaynağı oluşturmaktadır. Bu merteye nefis, ilham ve keşif sahibi olmakta ve karşılaşacağı iyi ve kötü halleri ilhamî bir sezgiyle bilmektedir.³⁸⁹ Bu mertebede, gelen kötü düşünce isteklere karşı direnme söz konusu olmaktadır.³⁹⁰ Nefsin bu safhadaki sıfatları; sehavet, ilim, kanaat, tevbe, sabır, tevazu ve tahammüldür.³⁹¹

³⁸⁵ Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 290; Rahmî Serin, *İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler* (İstanbul: Petek Yay., 1984), 50.

³⁸⁶ Işıtan, “Halvetiyye Geleneğine ve Bir Halvetiyye Şeyhi Olan Sofyalı Bâlî Efendi’ye Göre Sülûkün Yedi Evresi (Etvâr-ı Seb’a)”, 100.

³⁸⁷ Sıddık Naci Eren, *Pir Seyyid Hasan Hüsameddin Uşşâkî*, 118.

³⁸⁸ Eş-Şems 91/8.

³⁸⁹ Gündüz, *Gümüşhânevi Ahmed Ziyâüddîn (k.s.)*, 215-218.

³⁹⁰ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 235.

³⁹¹ Muslu, “Halvetiyye’de ‘Etvâr-ı Seb’a’ Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî’nin Etvâr-ı Seb’a Risalesi”, 54.

Mutasavvıflar, bu merhaleye çıkan sâlikin rüyasında; sarhoşları, dinsizleri, Yahudileri, Hristiyanları, râfîzîleri, körleri, sağrıları, topalları, çaresiz kimseleri görmesini nefs-i mülhimeye işaret ettiğini söylemişlerdir.³⁹² Bunun yanı sıra gökte yazılı Kur'an ayetlerini, harâmîleri, güneşi ve yıldızları görebileceği de rivayet edilmiştir.³⁹³ Niyâzî-i Mısırî; dinsizlerin görülmesinin sâlikin dininin eksik olduğunun, râfîzîlerin görülmesinin mezhebinin eksik olduğunun, topalların görülmesi hizmette gevşeklik edildiğinin, kötürüm görülmesinin ise hizmetin tamamen terk edildiğinin işaret ettiğini söylemektedir.³⁹⁴

Mutasavvıflara göre bu mertebede 10000 nûrânî perde vardır. Bu nûrânî perdelerden birisi de keramettir.³⁹⁵ Bu merhalede sâlikin en büyük mücadelesi kerametlerle olmaktadır çünkü bazen keramet zuhûr ederken bazen keramet gibi görünen haller ortaya çıkmaktadır. Sâlikin kerametini izhar etmesi tehlikeli görülmüştür.³⁹⁶ Mutasavvıflar, nefs-i mülhimenin tedavisi için 'Ya Hû' zikrini tavsiye etmektedirler.³⁹⁷ Zira nûrânî olsa da sâlikin önünde perdeler bulunmaktadır. Mutasavvıflar, seyr u sülûk yolculuğuna çıkan sâlikin, maneviyatını engelleyen tüm perdeleri yırtmasını ve sürekli terakki içinde bir üst mertebeye çıkmasını istemektedirler.³⁹⁸ Bekir Sıtkı Visâlî, nefs-i mülhimenin hallerini şiirinde şöyle toplamıştır:

“Mülhimer üçüncü, hem yeşil anın rengi.

Sıfatları yedidir, hem hulki şeytânîdir.

Ucub ve kibir, mekir ve riyâ huyudur.

Fitne, fesât, idlâl-i nâs fî'lidir.

³⁹² Çakmak, “Niyâzî-i Mısırî'nin 'Etvâr-ı Seb'a' Adlı Risâlesi'nde Seyr u Sülûk'un Evrelerinde Görülen Rüya/Vâkıât”, 149.

³⁹³ Muslu, “Halvetiyye'de 'Etvâr-ı Seb'a' Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî'nin Etvâr-ı Seb'a Risalesi”, 55; Fatih Küçüktiryaki, *16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunda Yazılan Etvâr-ı Seb'a Eserlerinin Mukayeseli Değerlendirilmesi*, 46.

³⁹⁴ Detaylı bilgi için bkz: Çakmak, “Niyâzî-i Mısırî'nin 'Etvâr-ı Seb'a' Adlı Risâlesi'nde Seyr u Sülûk'un Evrelerinde Görülen Rüya/Vâkıât”, 150.

³⁹⁵ Muslu, “Halvetiyye'de 'Etvâr-ı Seb'a' Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî'nin Etvâr-ı Seb'a Risalesi”, 54.

³⁹⁶ Muslu, “Halvetiyye'de 'Etvâr-ı Seb'a' Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî'nin Etvâr-ı Seb'a Risalesi”, 55.

³⁹⁷ Ayni, *Tasavvuf Tarihi*, 290-291; Serin, *İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, 51.

³⁹⁸ Ahmet Ögke, *Kur'an'da Nefs Kavramı* (İnsan Yayınları, 1997), 90; Muslu, “Halvetiyye'de 'Etvâr-ı Seb'a' Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî'nin Etvâr-ı Seb'a Risalesi”, 54.

(Feelhemehâ fücûrehâ ve takvâhâ) mazharıdır.

Zühd ve takvâ zînetinde zâhirdir,

Fısk ve fücür kemâlinde bâtınidir.

Ucub ve riyâ, hubb ve medh zevkidir.

Hodbîn olup, ibâdetde hâm sofudur.

Hû Hû yâ Hû zikri, hem necatıdır.

Mürşidinin himmeti, hem onun irşâdıdır.”³⁹⁹

4.3.4. Nefs-i Mutmainne

Kur’ân-ı Kerîm’de geçen “Ey huzur içinde olan nefis”⁴⁰⁰ ayeti “nefs-i mutmainne” merhalesinin kaynağını oluşturmaktadır. Hakk’ta sükûnete ermesi ve bu vesileyle huzura kavuşmasından dolayı bu merhaleye nefis-i mutmainne denmektedir.⁴⁰¹ “Nefs-i mutmainne” safhasında sâlikin kalbi huzura kavuşmakta, kalbinden mâsivâyı çıkarmakta ve her yerde Hakk’ın tecellilerini müşahade etmeye başlamaktadır.⁴⁰² Yine bu mertebede sâlik, sıkıntılardan ve kalbindeki şüphelerden kurtulmaktadır.⁴⁰³ Nefs-i mutmainne mertebesinin sıfatları; tevekkül, cömertlik, ibadet, rıza, ihsan, şükür, alçak gönüllülük,⁴⁰⁴ yumuşak gönüllü ve güler yüzlü olmaktır.⁴⁰⁵

Mutasavvıflar, bu merhaleye çıkan sâlikin rüyasında gördüğü; Kur’ân-ı Kerîm’in, peygamberlerin, imamların, padişahların, sancakların, bayrakların, camilerin ve mescitlerin nefis-i mutmainneye işaret ettiğini söylemektedirler.⁴⁰⁶ Niyâzî-i Mısırî’ye göre rüyada Kur’an okunması; kalbin tasfiye edildiğinin, padişahların görülmesi; kişinin kendi vücuduna hâkim olduğunun ve sancak görülmesi; şeytanın vesvesine işaret etmektedir.⁴⁰⁷

³⁹⁹ Sıddık Naci Eren, *Pir Seyyid Hasan Hüsâmeddin Uşşâkî*, 119.

⁴⁰⁰ El-Fecr 89/27.

⁴⁰¹ Ögke, *Kur’ân’da Nefs Kavramı*, 91; Hülya Küçük, *Tasavvufa Giriş* (İstanbul: Dem Yay., 2011), 57.

⁴⁰² Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Ataç Yayınları, 2019), 137.

⁴⁰³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü’s-Sâlikîn*, çev. Heyet (İstanbul: İnsan Yayınları, 1990) 2/401.

⁴⁰⁴ Ögke, *Kur’ân’da Nefs Kavramı*, 93.

⁴⁰⁵ Sıddık Naci Eren, *Tarikatların İç Yüzü* (İstanbul: Şelale Yayınları, ts.), 57.

⁴⁰⁶ Çakmak, “Niyâzî-i Mısırî’nin ‘Etvâr-ı Seb’a’ Adlı Risâlesi’nde Seyr u Sülûk’un Evrelerinde Görülen Rüyâ/Vâkıât”, 151.

⁴⁰⁷ Detaylı bilgi için bkz: Çakmak, “Niyâzî-i Mısırî’nin ‘Etvâr-ı Seb’a’ Adlı Risâlesi’nde Seyr u Sülûk’un Evrelerinde Görülen Rüyâ/Vâkıât”, 151.

Mutasavvıflar, nefs-i mutmainnenin tedavisi için sâlike “Ya Hak” zikrini çekmesini tavsiye etmektedirler.⁴⁰⁸ Bu merhaleye “velîliğin ilk basamağıdır.”⁴⁰⁹ denilmiş olsa da hâlâ nûrânî perdeler bulunmaktadır.⁴¹⁰ Sâlik, kalp yumuşaklığı, güler yüz gibi ahlâkî erdemlere sahip olsa da maddi perdelerden kurtulamadığı için mücadelesi devam etmektedir.⁴¹¹ Mücadele devam ederken sâlik, bu mertebede sessiz ve harfsiz bir şekilde “ircîi” hitabını duymaktadır ve bu hitap sayesinde eşyanın hakikatine erişmektedir.⁴¹² Bekir Sıtkı Visâlî şiirinde nefs-i mutmainnenin hallerini şöyle toplamıştır:

“Mutmainnedir dördü, hem beyaz ânın rengi.

Sıfatları yedidir, hem hulki melekîdir.

Tevâzu, ihlâs, amel hâlidir.

Kanaat, sehâvet, şecaat, iffet fiilidir.

(Yâ eyyetühennefsü’l-mutmainne) mazharıdır.

Emr-u tâat, hem ibâdet zevkidir.

Terk-i tâat, fi’l-i ma’siyet havfidir.

Hak, Hak yâ Hak zikri hem necâtıdır.

*Mürşidinin himmeti, hem ona irşâdıdır.”*⁴¹³

4.3.5. Nefs-i Râziye

Sâlik, âlem-i şuhudda cereyan eden hükümleri tereddütsüz kabul ettiği için bu mertebeye “nefs-i râziye (radiye)” denilmiştir.⁴¹⁴ Bu safhada sâlik, kendi iradesini bir kenara bırakıp Hakk’ın iradesini tercih etmektedir. Gelişen olaylara karşı tam bir teslimiyet göstermektedir.⁴¹⁵ Bu mertebede olan celâl ve cemâl tecellîlerine karşı da

⁴⁰⁸ Ögke, *Kur’ân’da Nefs Kavramı*, 93.; Ayni, *Tasavvuf Tarihi*, 291; Serin, *İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, 52-53.

⁴⁰⁹ Serin, *İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, 54.

⁴¹⁰ Muslu, “Halvetiyye’de ‘Etvâr-ı Seb’a’ Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî’nin Etvâr-ı Seb’a Risalesi”, 57.

⁴¹¹ Ögke, *Ahmed Şemseddin-i Marmaravi / Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, 93.

⁴¹² Muslu, “Halvetiyye’de ‘Etvâr-ı Seb’a’ Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî’nin Etvâr-ı Seb’a Risalesi”, 57.

⁴¹³ Sıddık Naci Eren, *Pir Seyyid Hasan Hüsâmeddin Uşşâkî*, 119.

⁴¹⁴ Çakmak, “Niyâzî-i Mısrî’nin ‘Etvâr-ı Seb’a’ Adlı Risâlesi’nde Seyr u Sülûk’un Evrelerinde Görülen Rüyâ/Vâkıât”, 151.

⁴¹⁵ Şahver Çelikoğlu, *Nefs Tezkiyesi/Kendini Arıtma* (İstanbul: Marifet Yayınları, 2001), 92-93.

yine rıza halinde bulunmaktadır.⁴¹⁶ Nefs-i râziye merhalesinde, beşeriyetten kaynaklanan hatalar olmamaktadır.⁴¹⁷ Nefs-i mutmainne ve önceki mertebelerde sâlikin mücadelesi söz konusu iken “râziye” ve sonraki safhaların Allah’ın bir lütfu olduğu kabul edilmektedir.⁴¹⁸ Nefs-i râziyenin sıfatları; kerâmet, zühd, aşk, zikir,⁴¹⁹ vera’, ihlâs ve boş sözleri terketmektir.⁴²⁰

Mutasavvıflar, bu merhalede sâlikin rüyasında; melekleri, Bûrak, cennet, cennet kıyafetleri⁴²¹ ve “bütün her şeyin yok olduğunu” gördüğünü söylemektedir.⁴²² Niyâzî-i Mısırî’ye göre rüyada görülen; melekler, cennet ve cennet kıyafetleri kişinin aklının tam olduğuna işaret etmektedir.⁴²³

Mutasavvıflar, bu mertebeyi geçmek ve manevî ilerleyişin devamını sağlamak için sâlike “Ya Hay” zikrini tavsiye etmektedirler.⁴²⁴ Bu merhalede sâliki yoğun bir şekilde fena hali kaplamaktadır. Yaşamış olduğu bu halden dolayı “bekâbillâh (sürekli Allah ile birlikte olma hali)” sırrına kavuşup, nesinin tüm olumsuz davranışlarından kurtulmaktadır. Bekir Sıtkı Visâlî şiirinde nefis-i râziyenin hallerini şöyle toplamıştır:

“Râziyedir beşinci, hem sarıdır ânın rengi.

Sıfatları yedidir hem ahlâk-ı velîdir.

Tevekkül, sabır, teslim, rızâ hâlidir.

Tezekkür, tefekkür, havf, fî’lidir.

(İrciî ilâ Rabbike râdıye) mazharıdır.

Hubb-ü kerâmet, keşf-i melekût zevkidir.

Selb-ü kerâmet, hıceb-i melekût havfıdır.

⁴¹⁶ Çakmak, “Niyâzî-i Mısırî’nin ‘Etvâr-ı Seb’a’ Adlı Risâlesi’nde Seyr u Sülûk’un Evrelerinde Görülen Rüyâ/Vâkıât”, 151.

⁴¹⁷ Naci Eren, *Kalplerin Anahtarı* (İstanbul: Şelale Yayınları, 1999), 373.

⁴¹⁸ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 236.; Ögke, *Ahmed Şemseddin-i Marmaravi / Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, 93-94.

⁴¹⁹ Eren, *Kalplerin Anahtarı*, 373.

⁴²⁰ Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü (İstilahat-ı İnsan-ı Kamil)* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2008), 1131.

⁴²¹ Çakmak, “Niyâzî-i Mısırî’nin ‘Etvâr-ı Seb’a’ Adlı Risâlesi’nde Seyr u Sülûk’un Evrelerinde Görülen Rüyâ/Vâkıât”, 152.

⁴²² Ögke, *Kur’ân’da Nefs Kavramı*, 94.

⁴²³ Detaylı bilgi için bkz: Çakmak, “Niyâzî-i Mısırî’nin ‘Etvâr-ı Seb’a’ Adlı Risâlesi’nde Seyr u Sülûk’un Evrelerinde Görülen Rüyâ/Vâkıât”, 152.

⁴²⁴ Muslu, “Halvetiyye’de ‘Etvâr-ı Seb’a’ Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî’nin Etvâr-ı Seb’a Risâlesi”, 58; Mehmed Zahid Kotku, *Nefsin Terbiyesi* (İstanbul: Server Yayınları, 2019), 237.

Hay, Hay yâ Hay zikri, hem terfîdîr.

Mürşîdinin himmeti, hem onun irşâdîdır.”⁴²⁵

4.3.6. Nefs-i Marziye

Allah ile kul arasında karşılıklı bir rıza halinin bulunması sebebiyle bu merhaleye “nefs-i marziye” denilmiştir.⁴²⁶ Rûh ile nefis bu mertebede bir olmakta ve nefsin kötü olan tüm istekleri son bulmaktadır.⁴²⁷ Bu merhale için mutasavvıflar farklı görüşler serdetmektedir. Bazı mutasavvıflara göre nefis-i marziye makamına çıkan sâlik irşad ehliyetine sahip olmaktadır.⁴²⁸ Bazı mutasavvıflara göre ise; nefis-i marziye mertebesinde sâlik, Allah’ı gönül gözüyle görmektedir.⁴²⁹ Başka mutasavvıflara göre ise bu makama çıkan sâlik artık bir “Allah dostu” olarak anılmaktadır⁴³⁰ ve cinler, melekler ve hayvanlar bu mertebeye çıkan sâlikten ebeden râzı olmaktadırlar.⁴³¹ Nefs-i marziye safhasının sıfatları; hataları bağışlamakta ve ayıpları örtmektedir, halkı irşad etmeye çalışmakta, hüsnüzan sahibi olmakta,⁴³² temkinli ve mahlukâta karşı son derece şefkatli olmaktadır.⁴³³

Mutasavvıflar, nefis-i marziye mertebesinde sâlikin rüyasında; yedi gökyüzünü, güneşi, ayı, yıldızları, yıldırımları ve gök gürültüsünü görebileceğini söylemektedirler.⁴³⁴ Niyâzî-i Mısırî’ye göre rüyada görülen; yedi gökyüzünü görmesi sâlikin yönünün Hakk’a döndüğüne, güneşi görmesi Hakk’ın nuruna, ayı görmesi aklının nuruna ve yıldızları görmesi kalbinin nuruna işaret etmektedir.⁴³⁵

Mutasavvıflar, bu makamdan geçilmesi ve seyr u sülûk yolculuğunun ilerlemesi için sâlike “Ya Kayyum” zikrini tavsiye etmektedirler.⁴³⁶ Sâlik bu merhalede her ne

⁴²⁵ Sıddık Naci Eren, *Pir Seyyid Hasan Hüsameddin Uşşâkî*, 119-120.

⁴²⁶ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 236.

⁴²⁷ Arzu Meral, *Seyyid Seyfullah Külliyyâtı*, 327.

⁴²⁸ Muslu, “Halvetiyye’de ‘Etvâr-ı Seb’a’ Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâli’nin Etvâr-ı Seb’a Risalesi”, 59; Detaylı bilgi için bkz: Fatih Küçüktiryaki, *16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunda Yazılan Etvâr-ı Seb’a Eserlerinin Mukayeseli Değerlendirilmesi*, 57.

⁴²⁹ Necdet Şengün, *Kuloğlu Şeyh İlyas Etvâr-ı Seb’a Nefsin Yedi Mertebesi* (Ankara: İlahiyat Yay., 2013), 67.

⁴³⁰ Serin, *İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, 55.

⁴³¹ Eren, *Kalplerin Anahtarı*, 375.

⁴³² Ögke, *Kur’ân’da Nefs Kavramı*, 94-95.

⁴³³ Serin, *İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, 55.

⁴³⁴ Çakmak, “Niyâzî-i Mısırî’nin ‘Etvâr-ı Seb’a’ Adlı Risâlesi’nde Seyr u Sülûk’un Evrelerinde Görülen Rüyâ/Vâkıât”, 152.

⁴³⁵ Çakmak, “Niyâzî-i Mısırî’nin ‘Etvâr-ı Seb’a’ Adlı Risâlesi’nde Seyr u Sülûk’un Evrelerinde Görülen Rüyâ/Vâkıât”, 152.

⁴³⁶ Ögke, *Ahmed Şemseddin-i Marmaravi / Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, 95.; Ayni, *Tasavvuf Tarihi*, 294.; Serin, *İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, 55.

kadar nefsinin dünyevî isteklerinden kurtulmuş olsa da insan-ı kâmil olmamaktadır. Bu sebep ile seyr u sülûkun son mertebesine çıkmak için verilen zikri yapması gerekmektedir.⁴³⁷ Bekir Sıtkı Visâlî şiirinde nefs-i marziyenin hallerini şöyle toplamıştır:

“Marziyyedir altıncı, hem siyah ânın rengi.

Sıfatları yedidir, hem ahlâkı nebîdir.

İlim, hilim, marifet halidir.

Aşk ve muhabbet zevki, irşâd-ı nâs filidir.

(Teehlâkû bi ahlâk-i resûlullâh) mazharıdır.

Cennetü'l-ef'âl, sıfat, zât, zevkidir.

Makâm-ı cemde, halka tasarruf havfidir.

“Kayyûm Kayyûm yâ Kayyûm” zikri, hem necâtıdır.

*Mürşidinin himmeti hem onun irşâdıdır.”*⁴³⁸

4.3.7. Nefs-i Kâmile (Safiye)

Mutasavvıflar tarafından Kur'ân-ı Kerîm'de geçen “Nefsini temizleyen kurtulmuştur.”⁴³⁹ ayetinin “nefs-i kâmileye (safiye)” işaret ettiği söylenmektedir.⁴⁴⁰ “Nefs-i kâmile (safiye)”, “etvâr-ı seb'anın” son mertebesi olması sebebiyle mutasavvıflar, bu makama çıkan sâlike “insan-ı kâmil” demektedirler.⁴⁴¹ Nefs-i marziye ile başlayan irşad ehliyeti bu mertebede kemâl derecesine ulaşmaktadır. Sâlik, nefs-i kâmile (safiye) makamına çıkmasıyla birlikte mürşid-i kâmil olarak sâlikleri irşad etmektedir.⁴⁴² Mutasavvıflar, bu mertebeye çıkan sâliklere “Halîfetullâh”, “Vekîl-i Resûlullâh” ve “Kümelîn-i Ehlullâh” da demektedirler.⁴⁴³ Nefs-i kâmile

⁴³⁷ Muslu, “Halvetiyye'de 'Etvâr-ı Seb'a' Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî'nin Etvâr-ı Seb'a Risalesi”, 60.

⁴³⁸ Sıddık Naci Eren, *Pir Seyyid Hasan Hüsameddin Uşşâkî*, 120.

⁴³⁹ Eş-Şems 91/9.

⁴⁴⁰ Ögke, *Kur'ân'da Nefs Kavramı*, 95.

⁴⁴¹ Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 139.

⁴⁴² Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 139.

⁴⁴³ Sıddık Naci Eren, *Allah'a ve Resulüne En Yakın Yol* (İstanbul: Demir Kitabevi, 1985), 473-474.

merhalesinin sıfatları; daha önceki nefis mertebelerinin sıfatları burada saf olmuş halde (temiz) bulunmaktadır.⁴⁴⁴

Nefs-i kâmile safhasında sâlik rüyasında; kar, dolu, yağmur, pınar ve çeşme görmektedir.⁴⁴⁵ Niyâzî-i Mısırî'ye göre sâlik rüyasında; kar görse çokça rahmete gark olduğuna, çeşmeler görse kalbin samimiyetine işaret etmektedir.⁴⁴⁶ Fakat bu mertebeden sonra görülen rüyalar ancak ilâhî ilhamlar ile bilinebilmekte ve sadece ehli tarafından anlaşılmaktadır.⁴⁴⁷

Mutasavvıflar, nefisini kemâlâta erdirmiş olan sâlike bu merhalede “Ya Kahhar” zikrini yapması tavsiye etmektedirler.⁴⁴⁸ Sâlikin çıkmış olduğu bu makam için mutasavvıflar “Diğer bütün makamlardan üstündür.” demektedirler.⁴⁴⁹ Bu sebep itibariyle nefs-i kâmile merhalesinde sâlike riyâzet yaptırılmamaktadır.⁴⁵⁰ Bekir Sıtkı Visâlî şiirinde nefs-i kâmilenin hallerini şöyle toplamaktadır;

“Sâfiyedir yedinci hem yoktur ânın rengi.

Sıfatları altıdır hem ahlâki hüdâdır.

(Teahllâkû bi ahlâkillâh) mazharıdır.

Tevhîd-i ef'âl, sıfat-ı zâtta fânidir.

Cem, hazreti cem, cem'u'l-cemde bâkîdir.

Dühûl-u şehri-i hakikat zevkidir.

Hurûc-u şehri-i hakikat havfidir.

Kahhâr Kahhâr yâ Kahhâr zikri hem fenasıdır.

Sıdkıyâ, sırr-ı tarikat seyr u sülûk hâtemdir.

Mürşîdinin himmeti hem onun irşâdıdır.

⁴⁴⁴ Ögke, *Kur'ân'da Nefs Kavramı*, 95.

⁴⁴⁵ Çakmak, “Niyâzî-i Mısırî'nin ‘Etvâr-ı Seb’a’ Adlı Risâlesi’nde Seyr u Sülûk’un Evrelerinde Görülen Rüyâ/Vâkıât”, 153.

⁴⁴⁶ Çakmak, “Niyâzî-i Mısırî'nin ‘Etvâr-ı Seb’a’ Adlı Risâlesi’nde Seyr u Sülûk’un Evrelerinde Görülen Rüyâ/Vâkıât”, 153.

⁴⁴⁷ Çakmak, “Niyâzî-i Mısırî'nin ‘Etvâr-ı Seb’a’ Adlı Risâlesi’nde Seyr u Sülûk’un Evrelerinde Görülen Rüyâ/Vâkıât”, 153.

⁴⁴⁸ Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 295; Serin, *İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, 56; Sıddık Naci Eren, *Tarikatların İç Yüzü*, 65.

⁴⁴⁹ Sıddık Naci Eren, *Tarikatların İç Yüzü*, 65.

⁴⁵⁰ Serin, *İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, 56.

Hem sâfiye şehr-i hakikat mebdeidir.

Fettah Fettah yâ Fettah şehr-i hakikat fâtihidir.

Vâhid Vâhid yâ Vâhid şehr-i hakikat sâhibidir.

Ehad Ehad yâ Ehad şehr-i hakikat ziynetidir.

Samed Samed yâ Samed şehr-i hakikat ilmidir.”⁴⁵¹

4.4. Balıkesir ve Tekirdağ Bölgesi Uşşâkîlerinin Etvâr-I Seb’a Uygulamaları

Çalışmanın bu kısmında Salâhaddîn Uşşâkî’nin *Mir’âtü’l-Esmâ* isimli eseri bağlamında Balıkesir ve Tekirdağ bölgelerinde faaliyetlerini sürdüren Uşşâkî Tarikatı mensuplarının etvâr-ı seb’a uygulamaları değerlendirilecektir. Konunun detaylarına ve değerlendirme kısmına geçmeden bu bölümün öneminden bahsetmenin daha doğru olacağını düşünüyoruz.

Eşyanın tabiatı gereği tarikatlar da zaman içerisinde değişim göstermiştir. Sistemik yapının ilk kurulduğu zaman uygulanan ritüeller zaman içerisinde uygulamadan kalktığı ya da etkileşimler vesilesiyle tarikatın usulünde olmayan uygulamalarında tatbik edildiği gözlemlenen bir gerçektir. Bu değişimler zaman zaman tarikatın usulüne uygun olduğu gibi bazen de tarikatın aslını değiştirmeye kadar ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Bunun en güzel örneği Safeviyye Tarikatı’dır. Mezkûr tarikat ilk kurulduğu anda Sünnî bir yapıya sahipken daha sonra siyasi ve kültürel etkiler sebebiyle Şiîleşmiştir.⁴⁵² Bu itibarla yapılmak istenen çalışmanın önemi buradan gelmektedir. Zira usûl açısından tarikatların geçmişi ile günümüzü mukayese etmek o tarikatın seyrini ortaya koymaktadır. Sâliklerin seyr ü sülûkü olduğu gibi tarikatların da seyr ü sülûkü olduğu bir gerçektir.

Uşşâkî Tarikatı’na mensup olduğunu iddia eden birçok kol bulunmaktadır. Mezkûr kollar İstanbul, Ankara, Çorum başta olmak üzere çeşitli şehirlerde faaliyet göstermektedirler. Faal olan kollar arasında silsilesi bulunan, anane ile günümüze kadar ulaşan kollar da bulunmaktadır. Fakat tezin konusunun ve amacının dışında olması bakımından bu kollardan bahsedilmeyecektir. Bu kısımda Uşşâkî Tarikatı’nın 2 farklı kolu incelenecektir. Bu kollar; Balıkesir Kolu ve Tekirdağ Tekke Kolu. Zira

⁴⁵¹ Sıddık Naci Eren, *Pir Seyyid Hasan Hüsâmeddin Uşşâkî*, 121.

⁴⁵² Abdülbaki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiîlik* (İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1967), 172-176.

bu kolların ortak özelliği hem Ege ve Trakya Bölgeleri'nde olmaları hem de Uşşâkî Tarikatı'nın usûlü, evradı ve tezin ana konularından birisi olan etvâr-ı seb'a ile ilgili eserler yazmalarındır. Bu kollar hakkında detaylı bilgiler kendileri ile ilgili kısımda verilecektir. *Mir'âtü'l-Esmâ* eseri özelinde bu kollar değerlendirilecek ve tarikatın 3. pîri sayılan Salâhî Efendi ile günümüzdeki temsilcileri arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulacaktır.

4.4.1. Balıkesir Kolu

Bu kol Balıkesir, İstanbul, Bartın ve Manisa gibi Ege Bölgesi şehirlerinde yoğun faaliyet göstermesi ve son şeyhin Balıkesir'de bulunması sebebiyle Balıkesir Kolu olarak adlandırılmıştır. Balıkesir Kolu olarak bilinen bu kolun son postnişîni Sıddık Naci Eren Efendi'dir. Bu kolun silsilesi Salâhî Efendi'den sonra şu şekildedir:

Muhammed Zühdi Efendi

Ali Gâlib-i Vasfi

Şeyh Muhammed Tevfik Efendi

Şeyh Ömer Hulûsî Efendi

Hüseyin Hakkı Kasabavî (ö. 1880)

Ahmet Talib-i İrşâdî (ö. 1881)

Ahmed Sücâeddîn Efendi (ö. 1913)

Abdurrahman Sâmi Saruhânî (ö. 1934)

Bekir Sıtkı Visâlî (ö. 1962)

Mehmed Ruhî Kulâvî (ö. 1977)

Seyyid Kâzım Kızılkant (ö. 1976)

Sıddık Naci Eren Efendi (ö. 2018)⁴⁵³

Bazı kaynaklarda Sıddık Naci Eren'in 5 halifesi olduğu yazılmışsa da⁴⁵⁴ bazı eksikler olduğu gözlemlenmiştir. Halifelerinden bahseden kaynakların çoğu Sıddık

⁴⁵³ Sıddık Naci Eren, *Pir Seyyid Hasan Hüsâmeddin Uşşâkî*, 158.

⁴⁵⁴ Mehmet Albayrak, *Halvetî-Uşşâkî Yolunda Manevi Eğitim (Balıkesirli Sıddık Naci Eren Örneği)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 18.

Naci Efendi vefat etmeden önce yazılmıştır. Eksik bilgilerin bulunması da bu sebeple olması kuvvetle muhtemeldir.

Bu kolun etvâr-ı seb'a ile ilgili görüşleri için Sıddık Naci Eren Efendi'nin yazmış olduğu eserlerden faydalanılmıştır. Eserlerde *Mir'âtü'l-Esmâ* eserinde işlenen konular başta olmak üzere etvâr-ı seb'a ile ilgili görüşleri incelenmiştir.

4.4.1.1. Nefs-i Emmâre

Sıddık Naci Eren Efendi'ye göre insanda iki ruh vardır. Bunlardan birisi ruh-i hayvanî diğeri ise ruh-i insanîdir.⁴⁵⁵ Ruh-i hayvânî, nefs-i emmârenin karşılığıdır. Naci Efendi, nefs-i emmârenin müslümanların değil kâfirlerin, fasıkların ve münafıkların sıfatı olduğunu, bu sıfat üzere ölenlerin ise cehenneme gireceğini ya da imanla ölseler bile azaba dâ'ir olacaklarını söylemektedir.⁴⁵⁶

Naci Efendi'ye göre nefs-i emmâre mertebesinde olan sâlikin sıfatları şunlardır: Şirk, cehil (bilgisizlik), küfür, gaflet, kebâir (büyük günahlar), hased, şehvet, hırs, gazap, kibir, buhl (cimrilik) ve ucuptur (yaptığı ibadetle övünmek). Bu sıfatlardan kurtulmak için ise panzehir olarak adlandırılabilir şu sıfatlar insanda bulunmalıdır: Bir kâmil mürşid bulmak, az konuşmak, az uyumak, açlık, Kelime-i Tevhid zikrine devam etmek ve sürekli tefekkür hali üzere olmaktır.⁴⁵⁷ Her ne kadar panzehir olarak bulunması gereken sıfatlar olsa da mürşid sâlik için çok önemlidir. Zira mürşid sâlikin halini takip etmekte ve himmetle kötü olan halini düzeltmektedir. Eğer mürşid nâkıs (eksik) ise sâlikin bu kötü halden kurtulması mümkün değildir.⁴⁵⁸

Sıddık Naci Efendi'ye göre, nefs-i emmâre mertebesinde olan bir insanın iç dünyası karışıktır. Nefsi, işlemiş olduğu günahları kendisine hoş göstermektedir. Nefs-i emmâre olan bir kimse eğer ehl-i tarîk ise diğer insanlardan daha değişik hallere bürünmektedir. Ehl-i tarîk olan ve nefs-i emmâre olan bir kimse iyilik yapmamakta kötülükten de kaçmamaktadır. Fakat kendisinden kötülük sudûr ederse bundan pişmanlık duymaktadır ama bu pişmanlığı günlük hayatına yansıtmamaktadır.⁴⁵⁹

⁴⁵⁵ Eren, *Kalplerin Anahtarı*, 354-355.

⁴⁵⁶ Eren, *Kalplerin Anahtarı*, 354.

⁴⁵⁷ Sıddık Naci Eren, *Sırlar Hazinesi* (İstanbul: Şelale Yayınları, 2008), 342.

⁴⁵⁸ Eren, *Kalplerin Anahtarı*, 356.

⁴⁵⁹ Sıddık Naci Eren, *Allah'a ve Resulüne En Yakın Yol*, 450.

Naci Efendi nefs-i emmâre mertebesinde görülen rüyalar hakkında şunları kaydetmektedir:

“Nefs-i emmâre olan bir kimse rüyasında eğer yılan görürse; cimriliğine ve fitne yayan bir dile sahip olduğuna, köpek görse; gazap ve öfkeye, fare görse; halktan gizli işlediği fiillere, kedi görse; inkâr sıfatına, maymun görse; ikiyüzlülüğe, bit ya da pire görse; mekruhlarla amel ettiğine, içki içtiğini görse; harama girdiğine ama içki görüp içmediyse, harama girmeyi planladığına, domuz görse; hayâsızlığa, tilki görse; kurnazlığa işaret etmektedir.”⁴⁶⁰

Yine Naci Efendi’ye göre nefs-i emmâreden kurtulmanın yolu ise, rüyada görülen bu hayvanları öldürmek ya da öldüğünü görmek ve Kelime-i Tevhid zikrine devam etmekle mümkündür.⁴⁶¹

4.4.1.2. Nefs-i Levvâme

Sıddık Naci Efendi’ye göre nefs-i emmârede kendini gösteren vahşi hayvan bu mertebede ehlileştirilmiştir. Nefs-i levvâme mertebesinde olan insanın sîrettteki görünümü eti yenen, ehil hayvandır.⁴⁶² Naci Efendi, nefs-i levvâme mertebesinde olan kimselerin eğer ibadetlerine dikkat etmezler ise tekrar nefs-i emmâre mertebesine düşeceklerini söylemektedir.⁴⁶³

Naci Efendi’ye göre nefs-i levvâmenin sıfatları şunlardır: Fısk, ucub, cehl, hırs, pişmanlık, yeme-içmeye düşkünlük, insanlarla uyuşmazlık, süs ve dış görünüme önem vermektir.⁴⁶⁴ Nefs-i levvâmeden kurtulmanın yollarından birisi de mürşidine rabîta yapmaktır. Sâlik, rabîtayı daima mürşidinin huzurunda veya cübbesinin (hırkasının) altında olduğu düşüncesiyle yapmalıdır.⁴⁶⁵

Sıddık Naci Efendi’ye göre nefs-i levvâme mertebesinde olan sâlikler bilerek günah işlemekten kaçınmaktadırlar fakat yalan ve gıybet gibi çirkin ahlakî amellere sık sık başvurumaktadırlar. Zira nefs-i emmâre olan kimselerin eylemleri çirkindir, nefs-i levvâme olanların ise ahlakları çirkindir.⁴⁶⁶ Nefs-i levvâme mertebesinde olan kimselerin ahlaklarının kötü olmasını ise Naci Efendi:

⁴⁶⁰ Sıddık Naci Eren, *Cennet Yolu* (İstanbul: Şelale Yayınları, ts.), 211.

⁴⁶¹ Eren, *Kalplerin Anahtarı*, 336.

⁴⁶² Sıddık Naci Eren, *Cennet Yolu*, 168.

⁴⁶³ Sıddık Naci Eren, *Allah ve Resullah’ı Sevenlerin Yolu* (İstanbul: Şelale Yayınları, 2003).

⁴⁶⁴ Sıddık Naci Eren, *Cennet Yolu*.

⁴⁶⁵ Eren, *Kalplerin Anahtarı*, 341.

⁴⁶⁶ Eren, *Kalplerin Anahtarı*, 339.

*“Sâlik nefis-i emmâre mertebesinde iken ruh-i insanî, ruh-i hayvanîye teslim olduğu için her işini kötülüğe ve kötü sıfatlara uygun halde işlemektedir. Nefs-i levvâme mertebesinde ise ruh-i insanî esaretten kurtulmuş olsa da halen mücadele devam ettiği için bazen ruh-i insanî galip gelmekte ve sâlik kötü olan amellerini terketmektedir.”*⁴⁶⁷

Naci Efendi’ye göre nefis-i levvâme mertebesinde olan kimse rüyasında: koyun görmüş olsa ahmaklığa, manda görmüş olsa çok yemek yemeye, keçi görse ibadetten gaflete, deve görse kindar bir yapıya sahip olduğuna işaret etmektedir. Sâlik rüyasında, yakaza halinde ya da murakabesinde bu hayvanlardan birini keserse veya öldüğünü görürse bir üst derse geçtiğine hükmedilmektedir.

Sıddık Naci Efendi’ye göre nefis-i levvâme mertebesinde kurtulmanın yolu rüyada görülen hayvanları öldürmek ve “Ya Allah” zikrine devam etmekle mümkündür.⁴⁶⁸

4.4.1.3. Nefs-i Mülhime

Sıddık Naci Efendi’ye göre emmâre ve levvâme mertebelerinde hayvan sîretinde bulunan nefis bu sıfatlardan kurtulmaktadır. Fakat bu mertebede olan sâlikler benlik zilletinden ve vesveseden kurtulamamışlar, kâmil manada teslim olamamışlardır. Dünya hırsı ve dünyalık elde etme istekleri devam ettiği için çekmiş oldukları virdlerinde istedikleri lezzeti bulamamaktadırlar. Nefs-i mülhimenin bir yüzü levvâmeye baktığı için ruh-i hayvanî, ruh-i insanîye galip gelmek istemektedir. Tekrar levvâme mertebesine düşmemek için sâlik daima mürşidi ile irtibatlı olması gerekmektedir.⁴⁶⁹

Sıddık Naci Efendi’ye göre nefis-i mülhime mertebesi adeta bir geçiş noktasıdır. Bu mertebede sâlik sosyal yaşantısına dikkat etmesi gerekmektedir. Zira nefis-i mülhime mertebesinde olan sâlik rüyasında ya da yakaza halinde tecelli-i nur, tecelli-i sıfat veya teceli-i ef’al gibi hallere kavuşmaktadır. Ruh-i hayvanî ile olan mücadele devam ettiği için bu haller bazen sâlik için kibirlenmeye, kendini beğenmeye, kendinde bir varlık görmeye itebilmektedir. Sâlikin elde ettiği haller sebebiyle kapıldığı bu duygular onun imansız ölmesine bile sebep olabilmektedir.⁴⁷⁰

⁴⁶⁷ Eren, *Kalplerin Anahtarı*, 339.

⁴⁶⁸ Sıddık Naci Eren, *Cennet Yolu*, 213.

⁴⁶⁹ Sıddık Naci Eren, *Allah’a ve Resulüne En Yakın Yol*, 457-458.

⁴⁷⁰ Eren, *Kalplerin Anahtarı*, 333.

Sıddık Naci Efendi nefs-i mülhime mertebesinde olan sâliklere bu mertebeden kurtulup nefs-i mutmainne makamına erişmeleri için şu 5 uyarıyı yapmaktadır:

1. Küçük günahlardan sakınmak,
2. İlme’l-yakîn halini her nefes yaşamaya gayret etmek,
3. Bütün işleri Allah’a ısmarlamak ve kâmil bir teslimiyet ile Allah’a teslim olmak,
4. Tûl-i emel sahibi olmamak ve mazi için dert çekmemek,
5. Mürşidinin kendisine vermiş olduğu emir ya da tavsiyeleri “İlham-ı İlâhi” olarak kabul edip buna göre amel etmeleri gerekmektedir.⁴⁷¹

Naci Efendi’ye göre bu mertebe olan sâlikler rüyalarında; kadın görseler akıl noksanlığına, kâfir görseler dinlerinin noksanlığına, sapkın kimseleri görseler mezheplerinin noksanlığına, sakalsız ya da bıyiksız kimseleri görseler dinî bilgilerinin az olduğuna, siyah bir köle görseler insanların ayıplarını yüzlerine vurduklarına ve topal kimseler görmeleri davet edildikleri Hakk yoluna tâbi olmadıklarına işaret etmektedir.⁴⁷²

Sıddık Naci Efendi’ye göre nefs-i mülhimededen kurtulmanın yolu, rüyada görülen kötü sıfatlı insanları öldürmek ve “Ya Hû” zikrine devam etmekle mümkündür.⁴⁷³

4.4.1.4. Nefs-i Mutmainne

Sıddık Naci Efendi’ye göre nefs-i mutmainne mertebesinde ruh-i insanî, ruh-i hayvanîye her halde galip gelmektedir. Bu sebep itibariyle de nefs-i mutmainne mertebesinde olan sâlik dünya hırsı, benlik ve vesvese gibi kötü amelleri terketmiştir. Zikredilen kötü haller yerine kâmil bir teslimiyet, kalp itminânı ve işlerini Hakk’a ısmarlama gibi güzel hasletleri edinmektedir.⁴⁷⁴

Naci Efendi nefs-i mutmainnenin sıfatlarını şu şekilde sıralamıştır: sabır, hilm, cömertlik, şükür, mütebessim bir yüz, teslimiyet, şükür, daimi huzur ve kalp sevincidir. Nefs-i mutmainne mertebesinde olan sâlik ümmî dahi olsa söylediği sözler

⁴⁷¹ Eren, *Kalplerin Anahtarı*, 41.

⁴⁷² Sıddık Naci Eren, *Cennet Yolu*, 214.

⁴⁷³ Sıddık Naci Eren, *Cennet Yolu*, 214.

⁴⁷⁴ Eren, *Kalplerin Anahtarı*, 358.

hikmet doludur ve Kur'an-sünnete uygundur zira mutmainne mertebesinde olan bir sâlik Allah tarafından kalbine gelen ilhamlarla amel etmektedir.⁴⁷⁵ Sâlik kalbine gelen ilhamlar sayesinde olağanüstü hallere de kavuşmaktadır. Fakat bu halleri fâş etmez zira böyle halleri anlatmanın utanç vesilesi olduğunu bilmektedir.⁴⁷⁶

Sıddık Naci Efendi'ye göre nefs-i mutmainne mertebesi velâyet makamının ilk basamağıdır. Sâlik nefs-i mutmainne mertebesine geldiğinde velâyet makamına eriştiği için kötü fiilleri işlememektedir fakat nefs-i hayvanînin yaratılışında olan kötü ahlaklar potansiyel olarak durmaktadır. Bu sebep itibarı ile nefs-i mutmainne mertebesinde olan sâliklerinde dikkat etmesi gerekmektedir.⁴⁷⁷ Nefs-i mutmainne mertebesinde olan sâlikler rüyalarında; silah ve türevlerini görseler vesveseye, Kâbe ya da Mescid-i Nebevî'yi ve Kur'andan bazı ayetler okuduğunu görse kalbinin safiyetine ve Peygamberimizi görse kâmil iman sahibi olduğuna işaret etmektedir. Nefs-i mutmainne mertebesinden bir üst mertebeye geçmek "Ya Hakk" zikrini çekmek ve rüyaları mürşide anlatmakla mümkündür.⁴⁷⁸

4.4.1.5. Nefs-i Râziye

Sıddık Naci Efendi'ye göre nefs-i râziye mertebesinde sâlikin gözünde dünya hevesi, sevgisi, hırsı, dünyaya ait ne varsa silinmekte ve Hakk'ın rızası dışında hiçbir şey görmemektedir. Nefs-i râziye mertebesinde teslimiyet hali zirve noktasına geldiği için bu merteye "râziye" ismi verilmektedir.⁴⁷⁹

Naci Efendi'ye göre nefs-i râziyenin sıfatları şunlardır: rıza ve teslimiyet konusunda kemâl dercesine ulaşmak, Allah'tan gayrısına meyletmemek, halka vaaz etmek ve halka yarar işlerde öncülük etmektir.⁴⁸⁰ Sâlik râziye mertebesine gelince başına gelen bela ve musibetler hususunda Allah'a dua ederek şikâyet etmemektedir. Rıza hali üzere bela ve musibetlere sabretmekte ve olan olaylar hakkında sükûnetini korumaktadır.⁴⁸¹

⁴⁷⁵ Sıddık Naci Eren, *Tarik-i Uşşâkide Usul ve Âdâb* (İstanbul: Uşşaki Vakfı Yayınları, 1995), 173.

⁴⁷⁶ Sıddık Naci Eren, *Tarik-i Uşşâkide Usul ve Âdâb*, 174.

⁴⁷⁷ Eren, *Kalplerin Anahtarı*, 358-359.

⁴⁷⁸ Sıddık Naci Eren, *Cennet Yolu*, 215.

⁴⁷⁹ Eren, *Kalplerin Anahtarı*, 353.

⁴⁸⁰ Sıddık Naci Eren, *Tarik-i Uşşâkide Usul ve Âdâb*, 175.

⁴⁸¹ Sıddık Naci Eren, *Allah ve Resullah'ı Sevenlerin Yolu*, 142.

Sıddık Naci Efendi nefs-i râziye mertebesine ulaşan sâliklere 5 tavsiyede bulunmaktadır ki bunlar:

1. İlme'l-yakîn halini her nefes yaşamaya gayret etmesi,
2. Tam bir mahviyet haline bürünmeye çalışması,
3. Namazı murakabe halinde kılmaya çalışması,
4. Fakirliği ve zenginliği musâvi görmesi,
5. Hayatı ve ölümü musâvi görmesi gerekmektedir.⁴⁸²

Naci Efendi'ye göre nefs-i râziye mertebesinde olan sâlikler rüyasında; melekleri, hurileri ve cenneti görseler akıllarının kemâle erdiğine, ay ve güneşi görmeleri yine akıllarının kemâline, İdris ya da İsa a.s. görmeleri ise çektikleri esmanın manevî faydasını gördüklerine işaret etmektedir.⁴⁸³ Nefs-i râziye mertebesinden bir üst mertebeye geçmek için sâlikin “Ya Hay” zikrini çekmesi ve mürşidine rüyalarını anlatması gerekmektedir.⁴⁸⁴

4.4.1.6. Nefs-i Marziye

Sıddık Naci Efendi'ye göre nefs-i marziye mertebesinde olan sâlikin bütün halleri ve eylemleri Allah'ın rızasına muvafık olmaktadır. Bu mertebede olan sâlik kendi isteğiyle değil Canab-ı Hakk'ın emriyle hareket etmekte ve yine Cenab-ı Hakk'ın emriyle sükûn bulmaktadır. Nefs-i marziye mertebesinde olan sâlikin ruh-i hayvanîsi ile ruh-i insanîsi arasında olan düşmanlık son bulmakta ve birbirlerine alışmaktadırlar. Bu ikisi birbirinden razı oldukları için bu mertebeye “marziye” denilmektedir.⁴⁸⁵

Naci Efendi'ye göre bu mertebede sâlike yeni tavsiyelerde bulunmak doğru değildir. Bu mertebeye gelen sâlik, daha evvel verilen tavsiyelere uyması gerekmektedir. Nefs-i marziye mertebesine gelen sâlikten bütün güzel ahlaklar ile ahlaklanana kadar bu halini koruması beklenmektedir.⁴⁸⁶

⁴⁸² Eren, *Kalplerin Anahtarı*, 41.

⁴⁸³ Sıddık Naci Eren, *Cennet Yolu*, 216.

⁴⁸⁴ Sıddık Naci Eren, *Cennet Yolu*, 216.

⁴⁸⁵ Eren, *Kalplerin Anahtarı*, 374.

⁴⁸⁶ Eren, *Kalplerin Anahtarı*, 44.

Sıddık Naci Efendi'ye göre nefs-i marziye mertebesine gelen sâlik rüyasında; yıldız görse manevî nura, ateş görse nefsin kötü halinin fena bulduğuna, güneş görse ruhunun nurlandığına ve Musa a.s. görse çekmiş olduğu zikirlerin manevî faydasını gördüğüne işaret etmektedir.⁴⁸⁷

4.4.1.7. Nefs-i Safiye

Sıddık Naci Efendi'ye göre nefs-i safiye makamına “nefs-i sâliha” da denilmektedir. Bu makama erişen sâlik için riyazet dönemi bitmiş demektir. Artık sâlik nefsi için istediği her isteğe ulaşmış olup, sadece Allah'ın rızasını istemesi kalmıştır. Nefs-i safiye makamına gelen sâlikin yüzü daima güleçtir. Nefs-i safiye makamında olan sâliki gören kimselerin kalbine zikretme fikri gelmektedir. Nefs-i safiye makamı diğer bütün makam ve mertebelerden üstündür, hatta en üstün makam nefs-i safiye makamıdır.⁴⁸⁸

Sıddık Naci Efendi'ye göre nefs-i safiye makamında olan sâlikin hal ve hareketleri Allah tendanslıdır. Eğer halkın Allah ile olan münasebeti iyiye sevinmekte, kötü ise üzülmemektedir. Bu makama eren sâlikin öfkesi, sevgisi, şefkati vs. hepsi Allah içindir. Bu makamda olan sâlik kınayıcıların kınamasından sakınmamakta ve duyguları Allah için olduğundan çekinmeden belli etmektedir. Öfkesini lütuf ile kızgınlığını ise yumuşak huyu ile belli etmektedir.⁴⁸⁹

Naci Efendi'ye göre nefs-i safiye makamında olan sâlikte ruh-i hayvanî tamamen yok olmakta ve ruh-i insanî hüküm sürmeye başlamaktadır. Bu makam Allah vergisidir, çalışmakla elde edilebilecek bir makam değildir. Bu makama erenlerin sayısı her devirde 5-6 kişidir. Zira bu makam peygamberlik makamının ilk basamağıdır. Bu makama eren sâlike hakikatte insan-ı kâmil denilmektedir.⁴⁹⁰

Naci Efendi'ye göre nefs-i safiye makamına eren sâlikin rüyada gördüğü; yağmur rahmete, pınarlar ve denizler görmesi Allah'ı bilme konusundaki samimiyetine, kar görmesi ise fazladan rahmete, İbrahim a.s. görmesi ise bulunduğu

⁴⁸⁷ Sıddık Naci Eren, *Cennet Yolu*, 217.

⁴⁸⁸ Sıddık Naci Eren, *Tarikatların İç Yüzü*, 65.

⁴⁸⁹ Sıddık Naci Eren, *Allah ve Resullah'ı Sevenlerin Yolu*, 147.

⁴⁹⁰ Eren, *Kalplerin Anahtarı*, 387.

makamı hak ettiğine işaret etmektedir.⁴⁹¹ Naci Efendi'ye göre bu makamın zikri “Ya Kahhar” esmasıdır.⁴⁹²

Sıddık Naci Efendi, sâliklerin manevî gelişimlerine göre etvâr-ı seb'a ve hazerât-ı hamsenin dışında da esmalar talim etmiştir.⁴⁹³

4.4.2. Tekirdağ Kolu

Bu kol sadece Tekirdağ ve İstanbul'da yoğunluk göstermektedir. Elbette başka illerde de müntesipleri vardır fakat yoğun değildir. Tekirdağ Kolu'nun son şeyhi Necdet Ardıç Efendi'nin Tekirdağ'da ikamet etmesi sebebiyle bu kol Tekirdağ Kolu olarak adlandırılmıştır.

Tekirdağ Kolu'nun Salâhî Efendi'den sonraki silsilesi şu şekildedir:

Muhammed Zühdi Efendi

Ali Gâlib-i Vasfi

Şeyh Muhammed Tefvik Efendi

Şeyh Ömer Hulûsî Efendi

Hüseyin Hakkı Kasabavî

Muhammed Emîn Tefvîkî (ö. 1331/1913)

Fahreddîn Himmetî (ö. 1333/1915)

Mustafa Sâfî (ö. 1344/1926)

Hazmi Tûra Efendi (ö. 1379/1960)

Nusret Tura Efendi (ö. 1399/1979)

Necdet Ardıç Efendi (d. 1938)⁴⁹⁴

Necdet Ardıç Efendi'nin halife anlayışı alışıl gelmişin dışındadır. Necdet Efendi'ye göre 4 çeşit halife vardır. Bunlar; rehber halife, halife-i şahsiyye, vekil halife

⁴⁹¹ Sıddık Naci Eren, *Cennet Yolu*, 218.

⁴⁹² Sıddık Naci Eren, *Tarik-i Uşşâkide Usul ve Âdâb*, 179-180.

⁴⁹³ Sıddık Naci Eren, *Müslümanlıkta İbadet, Ahlak ve Âdâb* (İstanbul: Şelale Yayınları, 1999), 286-287.

⁴⁹⁴ Serkan Denkçi, *Uşşâkî Kültürünün Günümüze Yansıması “Necdet Ardıç Örneği”* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 48.

ve halife-i asliyyedir.⁴⁹⁵ Necdet Efendi'nin 50 tane halife-i şahsiyyesi, 10 tane de rehber halifesi vardır.⁴⁹⁶

Bu kolun etvâr-ı seb'a ile ilgili görüşleri için Necdet Ardıç Efendi'nin bizzat kendisinin yazmış olduğu ve Necdet Ardıç Efendi hakkında yazılan eserlerden faydalanılmıştır. Eserlerde *Mir'âtü'l-Esmâ* eserinde işlenen konular başta olmak üzere etvâr-ı seb'a ile ilgili görüşleri incelenmiştir.

4.4.2.1. Nefs-i Emmâre

Necdet Efendi'ye göre seyr u sülûk tarikat ve hakikat mertebesi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Tarikat mertebesinin ilk basamağı nefis-i emmâre merhalesidir. Nefs-i emmâre mertebesinde olan sâlik Allah'tan gafıl bir şekilde yaşamaktadır. Zulmânî olan her hareketin içine girmekte ve adeta kötülüğün başlangıç noktası gibi görünmektedir. Kötü ahlak, nefis-i emmâre olan sâlikin en önemli özelliklerindendir.⁴⁹⁷

Necdet Efendi'ye göre nefis-i emmâre mertebesinde olan sâlikin sıfatları şunlardır: Kendini beğenme, hırs, tamah, zulüm, baş olma sevdası, gadap ve şehvettir. Bu kötü sıfatlar sebebiyle nefis-i emmâre olan kimse hayırlı işler değil şerli ve diğer insanlara zarar verecek işler yapmaktadır. Nefs-i emmâre mertebesinde olan kimselerin yaptıkları şerli ve zarar verici işler vicdanlarını sızlatmaz aksine yaptıkları bu davranış hoşlarına gitmektedir.⁴⁹⁸

Necdet Efendi nefis-i emmâre mertebesinde olan sâlikin günlük yapması gereken ritüelleri şu şekilde sıralamıştır:

1. Nafile namaz hükmü ile 2 rekât "Mi'rac Namazı" kılmalı,
2. Mülk suresi (Tebâreke olarak adlandırılan) okunmalı,
3. Haşr suresinin son ayetleri okunmalı,
4. 101 istiğfar ve 3 İhlas suresi 1 Fatiha suresi okunarak Âdem a.s. ile Havva validemizin ruhlarına bağışlanmalı,
5. 101 salavat ve 3 İhlas suresi 1 Fatiha suresi okunarak Hz Peygamberin ve validelerimizin ruhlarına bağışlanmalı,

⁴⁹⁵ Hüsamettin Çelebi Kır, *Necdet Ardıç ve Necm Suresi* (Tekirdağ, 2004), 261.

⁴⁹⁶ Serkan Denkçi, *Uşşâkî Kültürünün Günümüze Yansıması "Necdet Ardıç Örneği"*, 48-49.

⁴⁹⁷ Ardıç, *İrfan Mektebi*, 17-20.

⁴⁹⁸ Ardıç, *İrfan Mektebi*, 17-20.

6. Destur Ya Hz Allah, Destur Ya Hz Rasûlallah, Destur Ya Hz Gavsü'l-Azam, Destur Ya Hz Hüsâmeddîn Uşşâkî, Destur Ya Ricâle'l-Ğayb deyip 700 Keime-i Tevhid okumalı ve bunlardan hâsıl olan sevapları Hüsâmeddîn Uşşâkî'nin ve hanımı Halvâ-i Bacı'nın (Helvacı Ana) ruhalarına bağışlamalıdır.⁴⁹⁹

Necdet Efendi'ye göre nefis-i emmâreden kurtulmak mümkün değildir. Ancak bu mertebeden bir üst mertebeye geçmek mümkündür ki bu da mürşidinin vermiş olduğu tavsiyeler ve Kelime-i Tevhid ile mümkündür. Sâlik verilen tavsiyeler ve çekmiş olduğu zikirler vesilesiyle rüyasında kendi sırrını ya da nurunu görmektedir. Böyle bir zuhurât olursa mürşidinin de izni ile bir üst mertebe olan “nefis-i levvâmeye” geçmektedir.⁵⁰⁰

4.4.2.2. Nefs-i Levvâme

Necdet Efendi'ye göre nefis-i levvâmenin bir yönü nefis-i emmâreye bir yönü de nefis-i mülhimeye bakmaktadır. Necdet Efendi bu durumu veciz bir şekilde “Davul önünde oynar, kürsi dibinde ağlar” diyerek açıklamaktadır.⁵⁰¹

Necdet Efendi'ye göre nefis-i levvâme mertebesinde olan sâlikin sıfatları şunlardır: Kızgınlık, hamlık, cehalet, şehvet, gaflet ve çok yemek yemek. Nefs-i levvâme mertebesinde olan sâlik, nefis-i emmâre mertebesinde olduğu gibi kötülük yapmaktadır fakat nefis-i emmâre mertebesinde kötülük yaptığı için sevinen nefis, nefis-i levvâme mertebesinde işlediği kötülükler için pişman olmaktadır. İşlediği kötülükleri durdurmaya çalışmakta ve bu sayede iradi güç toplamaktadır. Nefs-i levvâme mertebesinde olan sâlik himmetini yüksek tutarsa içeriye yani nefis-i mülhimeye doğru ilerlemektedir. Eğer himmetini yüksek tutmazsa dışarıya yani nefis-i emmâreye doğru gerilemektedir.⁵⁰²

Necdet Efendi'ye göre bu mertebede olan sâlikin “*Lâ ilâhe illâ ente subhâneke innî küntü mine'z-zâlimîn*”⁵⁰³ duasını okuması gerekmektedir. Zira nefis-i levvâme mertebesinde olan sâlik tıpkı Yûnus a.s. gibi karanlığa düşmüş kabul edilmektedir.

⁴⁹⁹ Necdet Ardic, *Gönülden Esintiler Divan 14 (İrfan Mektebi Hak Yolu'nun Seyr Defteri ve Şerhi)* (Tekirdağ: Şahsi Baskı, ts.), 14.

⁵⁰⁰ Ardic, *İrfan Mektebi*, 20.

⁵⁰¹ Necdet Ardic, *Gönülden Esintiler Divan 14 (İrfan Mektebi Hak Yolu'nun Seyr Defteri ve Şerhi)*, 19.

⁵⁰² Necdet Ardic, *Gönülden Esintiler Divan 14 (İrfan Mektebi Hak Yolu'nun Seyr Defteri ve Şerhi)*, 20.

⁵⁰³ el-Enbiya 21/87.

Balığın karnında karanlıklar içinde kalan Yûnus peygamber nasıl ki nedâmet ve çaresizlik içinde Rabbine yakarmıştı, aynı öyle nefsin karanlığında ve zulûmâtında kalan sâlikin Rabbine yönelmesi ve “Ya Allah” zikrine devam etmesi gerekmektedir. Sâlik, “Ya Allah” zikri ve mürşidinin verdiği tavsiyeler ile rüyasında kendi sırrını ya da nurunu görüp, bir üst mertebeye geçmektedir.⁵⁰⁴

4.4.2.3. Nefs-i Mülhime

Necdet Efendi’ye göre nefs-i mülhimenin iki veçhesi vardır. Bu veçhelerden birisi nefs-i levvâmeye bakarken diğeri nefs-i mutmainneye bakmaktadır. Halk arasında takva sahibi olarak görünmekte fakat iç âleminde günaha meyillidir. Toplum içindeki hassasiyeti yalnız kaldığında yerini haddi aşmaya ve Hakk’tan ayrılmaya bırakmaktadır.⁵⁰⁵

Necdet Efendi’ye göre nefs-i mülhime mertebesinde olan sâlikin sıfatları şunlardır: Nefs-i emmâre mertebesinde olduğu gibi bu mertebede de kibir bulunmaktadır. Bununla birlikte riya, kendini beğenme ve mekiridir. İnsanları aldatmak nefs-i mülhime mertebesinde olan sâlikin huyudur. Bu mertebede olan sâlik fitne ve hile haline bürünmüştür. Fakat nefs-i mutmainneye bakan veçhesi gereği hayra kabiliyetli olmakta ve ilhamlar almaktadır.⁵⁰⁶

Necdet Efendi’ye göre nefs-i mülhime mertebesinde sâlik için duyguları kontrol etmek en önemli iştir. Zira bu mertebede sâlikin kalbine ilham ve evhâm gelmektedir. Sâlik bu gelen hissin melekî mi yoksa şeytanî mi olduğunu ayırt etmeye çalışmalıdır çünkü bu mertebede sâlikte kabz ve bast halleri de görülmeye başlamaktadır. Kabz haline bürünen sâlikte iç huzursuzluğu bulunmaktadır. Herhangi bir durum değişimi olmasa da sâlikin içi daralmakta ve huzursuzluk yaşamaktadır. Bast haline sahip olan sâlik ise durumunda herhangi bir değişim olmamasına rağmen sevinç ve huzurlu olmaktadır. Sâlikin bu hallerden kurtulması ve bir üst mertebeye geçmesi için “Ya Hû” zikrini çekmesi ve mürşidinin verdiği tavsiyeleri dinlemesi gerekmektedir.⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ Necdet Ardic, *Gönülden Esintiler Divan 14 (İrfan Mektebi Hak Yolu’nun Seyr Defteri ve Şerhi)*, 22.

⁵⁰⁵ Necdet Ardic, *Gönülden Esintiler Divan 14 (İrfan Mektebi Hak Yolu’nun Seyr Defteri ve Şerhi)*, 23.

⁵⁰⁶ Necdet Ardic, *Gönülden Esintiler Divan 14 (İrfan Mektebi Hak Yolu’nun Seyr Defteri ve Şerhi)*, 23.

⁵⁰⁷ Necdet Ardic, *Gönülden Esintiler Divan 14 (İrfan Mektebi Hak Yolu’nun Seyr Defteri ve Şerhi)*, 27.

4.4.2.4. Nefs-i Mutmainne

Necdet Efendi'ye göre nefis-i mutmainne mertebesinin iki veçhesi vardır. Bir veçhesi nefis-i mülhimeye diğeri ise nefis-i râziyeye bakmaktadır. Sâlik dikkatli oldukça, ibadetlerinde gevşeklik göstermedikçe nefis-i râziye mertebesine çıkmaktadır. Fakat eğer ibadetlerinde gevşeklik gösterirse nefsi eski haline dönmekte ve günah işlemeye meyletmektedir.⁵⁰⁸

Necdet Efendi'ye göre nefis-i mutmainne mertebesinde olan sâlikte, ihlas, tevazu, kanaat, şecaat, iffet ve sehavet gibi sıfatlar bulunmaktadır. İbadet etmekten ve Allah'ın emirlerini yerine getirmekten lezzet duymaktadır. Nefs-i mutmainne mertebesinde olan sâlik iyiliği terketmekten ve kötü hallere geri dönmekten korkmaktadır.⁵⁰⁹

Necdet Efendi'ye göre sâlik, diğer nefis mertebelerinde endişe ve şüphe içinde bulunmaktadır. Fakat nefis-i mutmainne mertebesinde olan sâlik endişe yerine ilâhi bir huzur haline sahip olmaktadır. İlâhi huzuru bulan sâlikin kendisine ve rabbine olan güveni artmaktadır. Nefs-i mutmainne mertebesinde olan sâlikin İbrahim a.s. hayatını iyi okuması ve bilmesi gerekmektedir. Zira Allah, İbrahim'i a.s. kuşlarla imtihan etmiştir. İbrahim a.s. kalbinde hiç şüphe bulunmaması sebebiyle sınamayı kazanmıştır.⁵¹⁰

Necdet Efendi'ye göre nefis-i mutmainne mertebesinin farklı farklı halleri vardır ve her halin kendine mahsus bir itminan durumu bulunmaktadır. Müşahede ile sülûk olarak da adlandırılan bu mertebede sâlik mahalli ölüm ile ölmekte ve geri dönüş yaşamaktadır. Sâlikin bu mertebeden kurutulup bir üste geçmesi için “Ya Hakk” zikrini çekmesi ve mürşidinin tavsiyelerini yerine getirmesi gerekmektedir.⁵¹¹

4.4.2.5. Nefs-i Râziye

Necdet Efendi'ye gören nefis-i râziye mertebesinin iki veçhesi vardır ki; biri nefis-i mutmainneye diğeri ise nefis-i marziyeye bakmaktadır. Nefs-i râziye mertebesinde olan sâlikin tevekkülü kâmil derecesine ulaşmakta, başına gelen her durum karşısında

⁵⁰⁸ Necdet Ardic, *Gönülden Esintiler Divan 14 (İrfan Mektebi Hak Yolu'nun Seyr Defteri ve Şerhi)*, 28.

⁵⁰⁹ Necdet Ardic, *Gönülden Esintiler Divan 14 (İrfan Mektebi Hak Yolu'nun Seyr Defteri ve Şerhi)*, 28.

⁵¹⁰ Necdet Ardic, *Gönülden Esintiler Divan 14 (İrfan Mektebi Hak Yolu'nun Seyr Defteri ve Şerhi)*, 31-34.

⁵¹¹ Necdet Ardic, *Gönülden Esintiler Divan 14 (İrfan Mektebi Hak Yolu'nun Seyr Defteri ve Şerhi)*, 34.

rıza haline bürünmektedir. Nefs-i râziye mertebesi imtihanların yoğun olduğu bir aşamadır. Bu yoğun imtihanlar karşısında sâlik, Allah'ın rızasını kazanamamaktan korkmaktadır.⁵¹²

Necdet Efendi'ye göre nefis-i râziye mertebesinde olan sâlikin sıfatları şunlardır: Tevekkül, hoşgörü, sabır, rıza, tezekkür ve korkudur. (Allah'ın emir ve yasaklarına karşı olan bir korkudan bahsedilmektedir.) Bu mertebeye gelen sâliklerde keramet ve melekût âlemini keşif gibi olağanüstü durumlara karşı ilgi başlamaktadır.

Necdet Efendi'ye göre nefis-i râziye mertebesinde olan sâlikin gayreti daha fazla olması gerekmektedir. Zira merhale Cenab-ı Hakk'ın rızasını kazanma mertebesi olduğu için, sâlikin başına türlü türlü imtihanlar gelmektedir. Sâlik başına gelen imtihanlara Cenab-ı Hakk'ın rızasını gözeterek sabretmesi beklenmektedir. Bakara Suresi'nin 156. Ayeti'nde de belirtildiği üzere insanın başına gelen her imtihanı sabır ve namazla karşılaması gerekmektedir. Sâlikin bu mertebeden kurtulup bir üst merhaleye geçmesi için “Ya Hayy” zikrini çekmesi ve mürşidinin tavsiyelerini yerine getirmesi gerekmektedir.⁵¹³

4.4.2.6. Nefs-i Marziye

Necdet Efendi'ye göre nefis-i marziye mertebesinde olan sâlikin iki vechesi vardır. Bunlardan biri nefis-i râziyeye diğeri ise nefis-i safiyeye bakmaktadır. Bu mertebeye gelen sâlikler için razı olunmuşluk kapısı açılmaktadır. Nefs-i marziye mertebesine gelen sâlik “Ey Mutmain olmuş nefis, sen Rabbinden razı ve Rabbin senden razı olarak iyi kullarımın arasına gir, cennetime gir!”⁵¹⁴ hitabını gönülden duymaktadır. Bu hitaba muhatap olan sâlik, sıradanlıktan kurtulmuş olmaktadır.⁵¹⁵

Necdet Efendi'ye göre nefis-i marziye mertesinde olan sâlikte, halkı terkedip Rabbiyle baş başa kalmaya çalışmak, beşerî benlikten kurtulmaya çalışmak ve ilâhî hitaplara muhatap olmaya çalışmak gibi sıfatlar bulunmaktadır.⁵¹⁶

⁵¹² Necdet Ardic, *Gönülden Esintiler Divan 14 (İrfan Mektebi Hak Yolu'nun Seyr Defteri ve Şerhi)*, 35.

⁵¹³ Necdet Ardic, *Gönülden Esintiler Divan 14 (İrfan Mektebi Hak Yolu'nun Seyr Defteri ve Şerhi)*, 36-38.

⁵¹⁴ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, el-Fecr 89/27-30.

⁵¹⁵ Necdet Ardic, *Gönülden Esintiler Divan 14 (İrfan Mektebi Hak Yolu'nun Seyr Defteri ve Şerhi)*, 39-40.

⁵¹⁶ Necdet Ardic, *Gönülden Esintiler Divan 14 (İrfan Mektebi Hak Yolu'nun Seyr Defteri ve Şerhi)*, 41.

Necdet Efendi'ye göre nefs-i marziye mertebesinde olan sâlik seyr u sülûkün başında seven iken bu merhalede sevilen olmaya başlamaktadır. Rıza halini koruyan sâlike nefs-i safiye yolu açılmaktadır. Fakat nefs-i marziye mertebesinde kurtulup bir üst makama çıkması için “Ya Kayyum” zikrini çok çekmesi ve mürşidinin tavsiyelerini yerine getirmesi gerekmektedir.⁵¹⁷

4.4.2.7. Nefs-i Safiye

Necdet Efendi'ye göre nefs-i safiye merhalesi, seyr u sülûkün tarikat mertebesinin son basamağıdır. Bu mertebede olan sâlik kendisindeki değişikliklerin farkına varmakta ve daha önceleri kendinde görmüş olduğu varlığın esasen bir hayalden ibaret olduğunu anlamaktadır.⁵¹⁸

Necdet Efendi'ye göre nefs-i safiye mertebesinde olan sâlikin sıfatları şunlardır: hiçlik, yokluk, dünyadan tamamen uzaklaşmak ve kayıtsızlıktır. Bu mertebede sâlik kendisinde yeni bir hüviyet keşfetmekte ve geçici olan âleme yeni bir pencereden bakmaya başlamaktadır. Bazı mutasavvıflar seyr u sülûkü bu mertebede bitirmektedirler fakat seyr u sülûküne devam etmek isteyen sâlikin çalışmalarına devam etmesi gerekmektedir. Sâlikin bu mertebeden bir üst merhaleye geçmesi için “Ya Kahhar” zikrini çokça zikretmesi ve mürşidinin tavsiyelerini yerine getirmesi gerekmektedir.⁵¹⁹

Necdet Efendi'ye göre nefs-i safiye merhalesi seyr u sülûkün hakikat mertebesine açılan kapısıdır. Bu mertebeye kadar olan seyr u sülûk sâlikin iç âlemi ile ilgili iken buradan sonraki merhaleler dış âlem ile olan ilişkisinin yansıması olmaktadır. Her iki âlemle olan ilişkileri çerçevesinde seyr u sülûkünü tamamlayan sâlik, hakikî anlamda “Tevhîde” ulaşmaktadır.

4.4.3. Balıkesir ve Tekirdağ Kollarının Karşılaştırılması

Salâhî Efendi'nin de müntesibi bulunduğu Uşşâkiyye Tarikatı'nın günümüzdeki temsilcilerinden olan Sıddık Naci Efendi ve Necdet Efendi tarikatın geleneklerinin dışına çıkmamışlardır. Bu cümleden olmak üzere yazmış oldukları eserler de birbirlerine oldukça yakındır. Fakat sosyal çevrelerinin, hayat tecrübelerinin,

⁵¹⁷ Necdet Ardiç, *Gönülden Esintiler Divan 14 (İrfan Mektebi Hak Yolu'nun Seyr Defteri ve Şerhi)*, 41.

⁵¹⁸ Necdet Ardiç, *Gönülden Esintiler Divan 14 (İrfan Mektebi Hak Yolu'nun Seyr Defteri ve Şerhi)*, 43.

⁵¹⁹ Necdet Ardiç, *Gönülden Esintiler Divan 14 (İrfan Mektebi Hak Yolu'nun Seyr Defteri ve Şerhi)*, 44.

mürşidlerinin bakış açılarının farklı olması gibi faktörler sebebiyle birbirlerinden ayrıldıkları noktalar da bulunmaktadır. Mezkûr farklar şu şekilde sıralanabilir:

1. Sıddık Naci Efendi sâliklerin derslerini genel olarak mürşidinin tavsiyeleri ve rüyalarına göre değiştirirken, Necdet Efendi sâliklerin derslerini mürşidin tavsiyeleri yanı sıra çekilen zikirlerle göre değiştirmektedir.
2. Sıddık Naci Efendi'ye göre nefs-i emmâre sıfatı kâfirlerin, fasıkların ve münafıkların sıfatıdır ve sâlik verilen tavsiyelere dikkat ettikçe, zikirlerini çektikçe bu sıfattan kurtulmaktadır. Necdet Efendi'ye göre ise bu sıfattan kurtulmak mümkün değildir.
3. Sıddık Naci Efendi nefs-i emmâre sıfatının ehl-i tarik olanlarda daha farklı halleri olduğunu söylemektedir. Ehl-i tarik olan kimselerde nefs-i emmâre sıfatı bulunursa iyilik yapmasalar da kötülük işlememektedirler. Necdet Efendi'ye göre ise, nefs-i emmâre sıfatı her insanda aynı şekilde başgöstermektedir ve nefs-i emmâre sıfatı bulunan insanlar yaptıkları kötülüklerden pişmanlık duymamaktalar hatta vicdanları sızlamamaktadır.
4. Sıddık Naci Efendi nefs-i levvâme sıfatında olan sâlik, bu sıfattan kurtulması için rabita yapması gerektiğini zikrederken, Necdet Efendi nefs-i levvâme sıfatında olan sâliklerin "*Lâ ilâhe illâ ente subhâneke innî küntü mine'z-zâlimîn*" ayetini okuması gerektiğini söylemektedir.
5. Sıddık Naci Efendi'ye göre nefs-i mülhime mertebesinde olan sâlik benlikten kurtulamadığı için yapmış olduğu ibadetten lezzet alamadığını söylemektedir. Necdet Efendi ise, bu mertebede olan sâlikin halk içindeki tavırları ile tenhadaki tavırlarının birbirini tutmadığı için ibadetten lezzet alamadığını zikretmektedir.
6. Sıddık Naci Efendi'ye göre nefs-i mülhime sıfatında olan sâlikler küçük günahlardan sakınmak, tûl-i emel sahibi olmamak gibi hasletlere bürünmeleri gerekmektedir. Necdet Efendi'ye göre ise, bu mertebede olan sâlikler kabz ve bast halleri uğraşmaktadır. Bu itibarla sâlikin bu hallerden kurtulması gerekmektedir.

7. Sıddık Naci Efendi'ye göre nefs-i mutmainne sıfatında olan sâlik velâyet makamının ilk basamağına basmaktadır fakat Necdet Efendi'ye göre ise bu mertebede olan sâlik itminan haline kavuşmaktadır.
8. Sıddık Naci Efendi'ye göre nefs-i râziye mertebesine “râziye” denilmesinin sebebi, Allah'a olan teslimiyeti zirve noktaya gelmesinden dolayıdır. Necdet Efendi'ye göre sâlik bu mertebede Allah'ın rızasını kazanamamaktan korkmaktadır. Bu sebep itibariyle “nefs-i râziye” denilmektedir.
9. Necdet Efendi'ye göre nefs-i râziye mertebesinde olan sâlikte keramet ve melekût âlemini keşfetme zevki gibi haller bulunmaktadır. Sıddık Naci Efendi ise keramet gibi olağanüstü hallerin nefs-i mutaminne mertebesinde kavuştuğunu söylemektedir.
10. Sıddık Naci Efendi'ye göre nefs-i marziye mertebesinde ruh-i hayvanî ile ruh-i insanî birbirleri ile barışmaktadırlar bu sebeple nefs-i marziye denilmektedir. Necdet Efendi'ye göre ise sâlik, seyr u sülûkün başında seven iken nefs-i marziye mertebesinde sevilen olmaktadır. Bu sebeple “nefs-i marziye” denilmektedir.
11. Sıddık Naci Efendi'ye göre nefs-i safiye makamı en üst makamdır. Bu makamda riyazet dönemi bitmektedir. Necdet Efendi'ye göre ise nefs-i safiye makamı tarikat mertebesinin bittiği hakikat mertebesinin başladığı makamdır. Bu makama eren sâlike hakiki “Tevhîd'e” ermiş denilmektedir.
12. Sıddık Naci Efendi, sâliklere etvâr-ı seb'anın haricinde de esma telkininde bulunmakta fakat Necdet Efendi'nin böyle bir uygulaması bulunmamaktadır.

5. SONUÇ

Yapılan çalışmada, Osmanlı Devleti'nin gerileme döneminde yaşamış olan Salâhî Efendi'nin hayatı ve *Mir'âtü'l-Esmâ* eseri özelinde etvâr-ı seb'a uygulamalarından bahsedilmiştir. Ayrıca Salâhî Efendi'nin de müntesibi bulunduğu Uşşâkî Tarikatı'nın günümüzdeki temsilcilerinden Balıkesir ve Tekirdağ Kolları'nın nefsin tavırları konusundaki görüşlerine de yer verilmiştir. Araştırma neticesinde elde edilen veriler aşağıda maddeler halinde verilmiştir.

- Kaynaklarda Salâhî Efendi'nin babasının ismi hakkında bilgi verilmemiştir. Sadece Hüseyin Vassâf babasından bahsetmiş ve isminin Muhammed olduğunu zikretmiştir. Babasının memleketi konusunda ise Vassâf, iki farklı rivayette bulunduğu için bu durum mübhem kalmıştır.
- Salâhî Efendi, Divan Efendiliği yapması sebebiyle birçok sefere katılmıştır. Yapmış olduğu seferler sebebiyle farklı dillere âşinâ olumuş ve birden fazla âlimin sohbetine katılarak zahirî olarak donanımlı hale gelmiştir.
- Salâhî Efendi maneviyâta önem vermesinden dolayı Şeyh Cemâlettin Uşşâkî ile tanıştıktan sonra Divan Efendiliği görevinden istifa etmiş ve uzlet hayatına çekilmiştir. Şeyhinin huzurunda seyr u sülûk çıkardıktan sonra halifesi olarak Uşşâkî şeyhi olmuştur.
- Yapılan bazı çalışmalarda Salâhî Efendi'ye nispetle “Salahiyye Tarikatı'nın Kurucusu” denilmektedir. Fakat biz bu söylemin doğru olmadığını düşünüyoruz. Zira araştırdığımızda görebildiğimiz kadarıyla “Salahiyye” ibaresi ilk defa Harîrizâde'nin *Tıbyânü'l-Vesâil* isimli eserinde geçmektedir. Eser dikkatli incelendiğinde Harîrizâde bu ifadeyi Salâhî Efendi'yi tarikat kurucusu olarak kabul ettiği için söylemediği görülmektedir çünkü diğer tarikatların son temsilcilerini de aynı şekilde tanıtmaktadır.
- Bazı çalışmalarda Salâhî Efendi'nin silsilesinde Ahi Muhammed Nûr-i Halvetî isminde bir şeyhten bahsedilse de Halvetî Tarikatı'nın kaynak eserleri içerisinde bu zat görülememiştir. Bu sebep itibarıyla, kanaatimizce Ahi Muhammed Nûr-i Halvetî isimli şeyhin ismi ya müstensih hatası ile silsileye yazılmış ya da sehven yazılmıştır.

- Salâhî Efendi'nin, Arapça ve Farsça Dilleri'ne ait dil kurallarından bahseden, tasavvufî terimleri ve usûlleri anlatan, bazı ayetleri tefsir eden, hadis usûlü konusunu ele alan ve daha başka konularda eserleri bulunmaktadır.
- Araştırmada, Salâhî Efendi'nin nefsin tavırları ile ilgili yazmış olduğu *Mir'âtü'l-Esmâ* isimli eserine ve bu eser çerçevesinde Balıkesir ve Tekirdağ Kolları'nın etvâr-ı seb'a uygulamaları ile ilgili detaylı bilgi verilmeden önce genel olarak tasavvuf ilminde nefsin mertebeleri ve rüya konusunun öneminden bahsedilmiştir. Mutasavvıflar tarafından etvâr-ı seb'a eğitimi, seyr u sülûke başlayan sâlik için çok önemli bir uygulama olarak görülmüştür. Bu konuda çeşitli eserler kaleme alınmış olsa da nefsin mertebeleri konusunda bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bazı mutasavvıflar nefsin dört mertebesi olduğunu söylemekte iken bazıları yedi tavrın olduğunu savunmaktadır.
- Nefsin dört tavrı olduğunu kabul eden mutasavvıflara göre nefsin, emmâre, levvâme, mülhime ve mutmainne mertebeleri bulunmaktadır. Yedi olduğunu savunan mutasavvıflar râziye, marziyye ve safiye merhalelerini de katmaktadır.
- Bazı mutasavvıfların nefsin mertebelerini anlatan kısa ve özlü şiirler yazmış olduğu görülmektedir.
- Mutasavvıflarca rüya konusu da önemsenmiştir. Rüya ile ilgili Kur'an'dan ve hadislerden deliller getirerek bir ilim olduğu savunulmuştur. Bununla birlikte rüyanın bir sır olduğu, ehlinin haricinde kimseye anlatılmaması gerektiği zikredilmiştir. Hatta rüyanın hangi vakitte, kime anlatılacağı konusu bile kaynaklarda yerini almıştır. Mutasavvıflar, rüya anlatılacak kimselerin ehil olmaları, İslâm'ın getirmiş oldukları kurallara riayet ediyor olmaları, basiretli, ferasetli ve şefkat ehli olmaları gibi kriterler belirlemişlerdir. Bunun yanısıra sâlikten de dinini güzel yaşamaya gayret etmesini, kalbini kontrol etmesini, irfan sahibi zatların sohbetlerine devam etmesini, kibirli kimselerle yakınlık kurmamasını ve takvaya ulaşmak için gerekli ibadetleri yapmasını istemişlerdir.
- Çalışmada, Salâhî Efendi'nin *Mir'âtü'l-Esmâ* eserinin nüshaları incelenip tespit edildikten sonra tasavvufta rüyanın önemi ve etvâr-ı seb'a uygulamaları araştırılmıştır. Mezkûr eserin 11 adet nüshasına ulaşılmıştır. Bunlardan 10 tanesi yurtiçinde bulunan kütüphane kataloglarında, bir tanesi ise Almanya Milli

Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Nüshaların aralarında birkaç harf ya da kelimenin dışında farklılık tespit edilememiştir. Farklılığın sebebi, müstensih hatasından kaynaklanabileceği gibi yanlış okuma sebebiyle de olması ihtimal dâhilindedir.

- *Mir'âtü'l-Esmâ* isimli eserde Salâhî Efendi, etvâr-ı seb'a uygulamalarını detaylı bir şekilde anlatmıştır.
- Salâhî Efendi esere, seyr u sülûk makamlarını anlatması ve sâliklere konuyu tanıtmayı sebebiyle *Mir'âtü'l-Esmâ* isminin verildiğini zikrederek başlamıştır. Daha sonrasında “nefs-i emmâre” sıfatını tanıtmaya başlamıştır. Salâhî Efendi'ye göre “nefs-i emmâre” sıfatının üç hali bulunmaktadır ki bunlar sâlikin kalbinde hissettiği duygular ile ilgilidir. Salâhî Efendi, sâlikin bu mertebeden kurtulması için emmâre sıfatının helakini müşahade etmesi gerektiğini söylemiştir. Fakat müşahadenin detayı hakkında bilgi vermemiştir.
- Salâhî Efendi, eserinde ikinci mertebe olarak “nefs-i levvâme” safhasını işlemiştir. Bu mertebeyi Salâhî Efendi, İbnü'l-Arabî'den örnekler vererek açıklamıştır. Levvâme merhalesinde olan sâliklerin “Ya Allah” zikrini çekmesi gerektiğini ve bu zikri çektiklerinde ne isterlerse ona göre tecellî olunduğunu zikretmiştir.
- *Mir'âtü'l-Esmâ'da* üçüncü nefis mertebesi olarak “nefs-i mülhime” mertebesi işlenmiştir. Salâhî Efendi bu merhalede sâlikin “Hû” zikrini çekmesi gerektiğini, “Hû” zikrinin manasının bilinmediğini fakat bütün varlığın bu zikir vesilesiyle meydana geldiğini Niyâzî Mısrî'den örnek vererek açıklamıştır. Salâhî Efendi'nin, nefs-i mülhime mertebesini açıklarken verdiği örneklerden ve devamındaki sözlerinden vahdet-i vücûd görüşünü benimsediğini düşünmek de mümkündür.
- Salâhî Efendi, eserinde nefsin dördüncü mertebesi olarak “nefs-i mutmainne” merhalesini işlemiştir. Salâhî Efendi, diğer nefis mertebelerinde olduğu gibi burada da çeşitli örnekler vermiştir. “Nefs-i mutmainne” sıfatına kavuşan sâlikin kalbinde Allah'tan gayrisinin bulunmaması gerektiğini, çekmiş olduğu zikirler ve mücahadesi sayesinde kalbinde sadece Allah'ın bulunması gerektiğini söylemiştir.

- Mezkûr eserinde Salâhî Efendi, nefsin beşinci safhası olarak “nefs-i râziyeyi” ele almıştır. Salâhî Efendi’ye göre, “nefs-i râziye” sıfatında bulunan sâlikin âlim ve idrakinin yüksek olması gerekmektedir.
- Nefsin altıncı merhalesi olarak “nefs-i marziye” işlenmiştir. Salâhî Efendi, bu mertebede olan sâlikin “bütün mevcûdâtın ayakta kalması Allah’ın istemesiyle ve zatının varlığı sebebiyledir” bilinç düzeyinde olması gerektiğini söylemiştir.
- Salâhî Efendi nefsin yedinci mertebesi olarak “nefs-i safiyeyi” ele almıştır. Salâhî Efendi’ye göre bu makamda sâlik, Allah’tan başka kuvvet ve kudret sahibi olmadığı bilincine ulaşmıştır, ulaşması beklenilmektedir. Niyâzî Mısırî’den örnekler vererek neden bu bilince kavuşması gerektiği konusunda bilgiler vermiştir.
- Salâhî Efendi, mezkûr eserinde nefsin safhalarını anlattıktan sonra “hazerât-ı hamse” ismi verilen beş mertebeden daha bahsetmektedir. Bu mertebelerin genel olarak görülen rüyalarla ilgili olduğunu ve sâlikin takınması gereken tutumdan bahsetmiştir. “Hazerât-ı hamse” makamında olan sâliklerin görmüş oldukları rüyaları değerlendirme konusunda şeyhlerine çok ihtiyaçları olduğunu ve sâlikin seyr u sülûk esnasında elde etmek istediği kemâlâta burada erdiğini zikretmiştir.
- Uşşâkî Tarikatı, Salâhî Efendi’den sonra silsile yoluyla faaliyetlerine devam etmiştir. Bazı kaynaklar Salâhî Efendi’ye nispetle bu tarikata “Salâhiyye” demişlerse de Salâhî Efendi’nin eserleri incelendiğinde ana akım Uşşâkilerden ayrı bir usûl benimsememiştir. Harîrîzâde’nin *Tibyânü’l-Vesâil* isimli eserinde “Salâhiyye” ibaresi geçmesi sebebiyle bu isim ile isimlendirilmiş olma ihtimali üzerinde durulabilir.
- Şeyh Ömer Hulûsi Efendi’ye kadar tek koldan devam eden tarikat, bu zattan sonra farklı bölgelerde yaşayan kişilerin icâzetnâme almaları sebebiyle çeşitli kollara ayrılmıştır. Günümüzde kendisini Uşşâkî Tarikatı’na nispet edenlerin sayısı fazla olsa da araştırmanın konusunun dışında kalmaları sebebiyle o kollar hakkında detaylı bilgi verilmemiştir.
- Balıkesir Kolu’nun silsilesi incelendiğinde arada fâsıla olmadan Salâhî Efendi’ye kadar ulaştığı görülmüştür. *Mir’âtü’l-Esmâ* isimli eser ile kıyaslandığında çok ciddi farklar olmasa da yer yer usûl bakımından, rüyaya verilen değer bakımından

ve telkin olunan zikirler bakımından ayrıştığı görülmüştür. Salâhî Efendi, seyr u sülûk esnasında sâliklere on iki esmâdan başka zikir telkin etmemiştir. Sâlikin bu zikirlerle kemâle ereceğini söylemiştir. Ancak Sıddık Naci Efendi, seyr u sülûk esnasında sâliklerin durumlarına göre 24 ayrı esmâ telkin etmiştir.

- Salâhî Efendi, seyr u sülûk esnasında sâlikin görmesi gereken rüyaları işaret etmekle yetinmiştir. Fakat Sıddık Naci Efendi rüyaları detaylı bir biçimde anlatmış ve bazı yerlerde rüyaların yorumunu da değinmiştir.
- Uşşâkî Tarikatı'nın günümüzdeki temsilcilerinden Balıkesir ve Tekirdağ Kolları'nın aralarında da yer yer ayrılıklar bulunmaktadır. Sıddık Naci Efendi seyr u sülûkün ilerleyişinde rüyaya önem verirken, Necdet Efendi çekilen zikirlerle ve mürşidin tavsiyelerine önem vermektedir. Bunun yanı sıra Sıddık Naci Efendi'ye göre “nefs-i emmâre” sıfatından kurtulmak mümkün olsa da Necdet Efendi'ye göre bu sıfattan kurtulmak mümkün değildir.
- Sıddık Naci Efendi, sâlikin bulunmuş olduğu nefis mertebesine göre sosyal hayattaki davranışlarının değiştiğini savunurken, Necdet Efendi ise sosyal hayatta değil manevî olarak davranışların değiştiğini zikretmektedir.
- Sıddık Naci Efendi, kerâmet gibi olağanüstü hallerin “nefs-i râziye” mertebesinde olduğunu söylerken, Necdet Efendi “nefs-i mutmainne” safhasında bu hallerin olacağından bahsetmektedir.

KAYNAKLAR

- Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdülhâdî. *Keşfü'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs*. I-II Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1351.
- Açıkalın, Bünyamin. "Kur'an-ı Kerim'de Zikri Geçen Rüyalar". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi* 4/7 (2014), 28-55.
- Albayrak, Mehmet. *Halvetî-Uşşâkî Yolunda Manevi Eğitim (Balıkesirli Sıddık Naci Eren Örneği)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Akkuş, Mehmet. *Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî (Sâlâhî)'nin Hayatı ve Eserleri*. Ankara: M.E.B. Yayınları, 1998.
- Akot, Bülent. "Tasavvufî Terbiyede Rüyanın Değeri". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/19 (2011), 93-113.
- Ardıç, Necdet. *İrfan Mektebi*. İstanbul: H Yayınları, 2016.
- Ardıç, Necdet. *Gönülden Esintiler Divan 14 (İrfan Mektebi Hak Yolu'nun Seyr Defteri ve Şerhi)*. Tekirdağ: Şahsi Baskı, ts.
- Avcı, Seyit. "Keşif Yoluyla Hadis Rivayeti Meselesi". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4 (2004), 161-193.
- Ayiş, Mehmet Şirin. "Semennûdî'de Halvet Anlayışı". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XX/33 (2015), 36-56.
- Ayni, Mehmed Ali. *Tasavvuf Tarihi*. ed. Hüseyin Rahmi Yananlı. İstanbul: Büyüyenay, 2017.
- Ayvansarâyî, Hafız Hüseyin. *Veşeyât-ı Ayvansarâyî*. ed. Ramazan Ekinci. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.
- Baş, Emrah. *Tekke Etrafında Teşekkül Eden Tarikat Âdabı (Himmet Efendi'nin Âdab-ı Hurde-i Tarikat ve Manzûm Tarikatnâmesi Örneği)*. Marmara Üniversitesi, 2020.
- Bostancı, Ali Haydar. *Tasavvufta Etvâr-ı Seb'a ve Sofyalı Bâlî Efendi'nin Etvâr-ı Seb'ası*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim. "el-Câmiu's-sahîh". *el-Kütübü's-sitte (Mevsûatü'l-hadîsi's-şerîf içerisinde)*. thk. Sâlih b. Abdülazîz. 1-631. Riyad: Dâru's-Selâm, 2000.
- Bursalı, Mehmed Tahir Efendi. *Osmanlı Müellifleri*. 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, 1972.
- Bursevi, İsmail Hakkı. *Kitabü'n-Netice*. ed. Ali Namlı - İmdat Yavaş. İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yay., 2009.
- Celveti, Mehmed Muizzüddin. *Hüdayi'nin Vakıat-ı Üftade Tercümesi*. ed. Zehra Gökmen Çakır. İstanbul: Eflatun Kitap, 2021.
- Ceyhan, Semih. *Abdullah Sâlâhî'nin Vücûd Risâleleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Ceyhan, Semih. "Sâlâhî Efendi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 17-19. İstanbul, 2009.
- Çakmak, Muharrem. "Niyazî-i Mısırî'nin 'Etvâr-ı Seb'a' Adlı Risâlesi'nde Seyr u Sülûk'un Evrelerinde Görülen Rüya/Vâkıât". *Turkish Studies = Türkoloji*

- Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* XI/5 (2016), 137-158.
- Çelebi, İlyas. “Rüya”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ruya>
- Çelikoğlu, Şahver. *Nefs Tezkiyesi/Kendini Arıtma*. İstanbul: Marifet Yayınları, 2001.
- Denkçi, Serkan. *Uşşâkî Kültürünün Günümüze Yansıması “Necdet Ardıç Örneği”*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Ebû Nasr es-Serrâc. *el-Lüma’*. thk. Abdülhalim Mahmud / Taha Abdülbaki Sürur. Bağdat: Dârü’l-Kütübî’l-Hadîs, 1960.
- Ebû’l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr Ed-Dımaşki. *Tefsîru İbn Kesir*. thk. Muhammed Enes Mustafa El-Hın. Beyrut: Risâleti Âlemiyeye, 2021.
- Efendi, Seyyid Mustafa Rasim. *Tasavvuf Sözlüğü (İstılahat-ı İnsan-ı Kamil)*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2008.
- Enverî, Sadullâh. *Târîh-i Enverî*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, 067/1.
- Eren, Sıddık Naci. *Kalplerin Anahtarı*. İstanbul: Şelale Yayınları, 1999.
- Eren, Sıddık Naci. *Allah ve Resullah’ı Sevenlerin Yolu*. İstanbul: Şelale Yayınları, 2003.
- Eren, Sıddık Naci. *Allah’a ve Resulüne En Yakın Yol*. İstanbul: Demir Kitabevi, 1985.
- Eren, Sıddık Naci. *Cennet Yolu*. İstanbul: Şelale Yayınları, ts.
- Eren, Sıddık Naci. *Müslümanlıkta İbadet, Ahlak ve Âdâb*. İstanbul: Şelale Yayınları, 1999.
- Eren, Sıddık Naci. *Pir Seyyid Hasan Hüsameddin Uşşâkî*. İstanbul: Uşşaki Vakfı Yayınları, 1995.
- Eren, Sıddık Naci. *Sırlar Hazinesi*. İstanbul: Şelale Yayınları, 2008.
- Eren, Sıddık Naci. *Tarikatların İç Yüzü*. İstanbul: Şelale Yayınları, ts.
- Eren, Sıddık Naci. *Tarik-i Uşşâkide Usul ve Âdâb*. İstanbul: Uşşaki Vakfı Yayınları, 1995.
- Erguner, Süleyman. “Osman Dede Nâyî”. 33/461-462. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2007.
- Eşrefoğlu Rûmî, Abdullah. *Müzekki’n-nüfûs*. İstanbul: Bosnevî el-Hac Muharrem Efendi Matbaası, 1874.
- Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed. *İhyâu ulûmi’d-dîn*. Beyrut: Dârü’l-Mârifet, 1431.
- Gedik, Nusret. “Salâhî’nin Bilinmeyen Bir Eseri: Terceme-i Lisânü’l-Âşıkîn”. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2022).
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şîlik*. İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1967.
- Gümüshânevî, Ahmed Ziyâüddin. *Câmiu’l-usul fi’l-evliyâ*. thk. Ahmed Ferîd el-Mizyedî. Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2010.
- Gündüz, İrfan. *Gümüshânevî Ahmed Ziyâüddîn (k.s.) Hayatı-Eserleri-Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikatı*. İstanbul: Seha Neşriyat, 1984.
- Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin b. Abdurrahman el-Harîrî el-İstanbulî. *Tibyânu Vesâili’l-Hakâ’ik fi Beyâni Selâsili’t-Tarâ’ik*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 1016v.
- Hatun, Asiye. *Rüya Mektupları*. ed. N. Ahmet Özalp. İstanbul: Büyüyenay, 2018.
- Hulvi, Mahmud Cemaleddin el-. *Lemezât-ı Hulviyye / Ez Lemeat-ı Ulviyye*. ed. Mehmet Serhan Taysi. İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2013.
- Hücviri. *Hakikat Bilgisi*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

- Hür, Mahmut Yücer. “Sa’diyye Literatürüne Ait İki Eser: Terceme-i Behcetü’l-minhâc ve Risâletü’t-tarîka”. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 1 (2013), 130-171.
- İşıtan, İbrahim. “Halvetiyye Geleneğine ve Bir Halvetiyye Şeyhi Olan Sofyalı Bâlî Efendi’ye Göre Sülûkün Yedi Evresi (Etvâr-ı Seb’a)”. *Hikmet Yurdu* 4/7 (2011), 89-113.
- İbn Kayyim el-Cevziyye. *Medâricü’s-Sâlikîn*. çev. Heyet. İstanbul: İnsan Yayınları, 1990.
- İbn Manzûr, Ebü’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü’l-Arab*. thk. Abdullah Ali Kebir vd. I-VI Cilt. Kahire: Dâru’l-maârif, 1985.
- İbnü’l-Arabî, Muhyiddin. *Fütühât-ı Mekkiyye*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yay., 2007.
- İlyas Çelebi. “Rüya”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ruya>
- İz, Mahir. *Tasavvuf*. İstanbul: Rahle Yayınları, 1969.
- Karabaş Velî. “Miyâr-ı Tarîkat”. *Halvetî Şabânî Yolunun Adâbı*. ed. Mustafa Tatçı. İstanbul: H Yay., 2013.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’da Hayvan Davranışlarına Benzetilen İnsan Karakterleri”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2006), 47-75.
- Kaya, Bayram Ali. “Veysî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yay., 2013.
- Kelâbâzî, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhim el-Buhârî. *et-Taarruf li-mezhebi ehli’t-tasavvuf*. thk. Ahmed Şemsüddin. Beyrut: Daru’l-kütübi’l-ilmîyye, 1993.
- Kılıç, Mahmud Erol. “Cemâleddin Uşşâkî”. 7/314-315. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1993.
- Kır, Hüsamettin Çelebi. *Necdet Ardıç ve Necm Suresi*. Tekirdağ: Şahsi Baskı, 2004.
- Konur, Himmet. “Sezâî-yi Gülşenî”. 79-81. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2009.
- Kotku, Mehmed Zahid. *Nefsin Terbiyesi*. İstanbul: Server Yayınları, 2019.
- Küçük, Hülya. *Tasavvufa Giriş*. İstanbul: Dem Yay., 2011.
- Küçük, Osman Nuri. “Muhyiddin İbnü’l-Arabî’ye Göre Rüya ve Tabiri”. *Marîfe: Dini Araştırmalar Dergisi* XIV/3 (2014), 31-56.
- Küçüktiryaki, Fatih. 16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunda Yazılan Etvâr-ı Seb’a Eserlerinin Mukayeseli Değerlendirilmesi. Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Marmaravî, Yiğitbaşı Ahmed Şemseddîn. “Hurde-i Tarîkat”. *Halvetî Şabânî Yolunun Adâbı*. ed. Mustafa Tatçı. İstanbul: H Yay., 2013.
- Meral, Arzu. *Seyyid Seyfullah Külliyyâtı*. İstanbul: Revak Kitabevi, 2014.
- Muhammed Abdülhay b. Muhammed el-Leknevî. *el-Asarü’l-Merfua fi’l-Ahbari’l-Mevdua*. Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmîyye, 1984.
- Muhammed Bin Said El-Bûsirî. *Kaside-i Bürde*. çev. Şemseddin Sivâsî, Hasibe Durmaz. İstanbul: Menekşe Kitabevi, 2018.
- Muhasibi, Haris el-. *er-Riâye/Nefs Muhasebesinin Temelleri*. çev. Hülya Küçük - Şahin Filiz. İstanbul: İnsan Yayınları, 2021.
- Muslu, Ramazan. “Halvetiyye’de ‘Etvâr-ı Seb’a’ Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî’nin Etvâr-ı Seb’a Risalesi”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 8/18 (2007), 43-63.
- Kur’ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Muzaffer Şahin, Halil Altuntaş. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009.

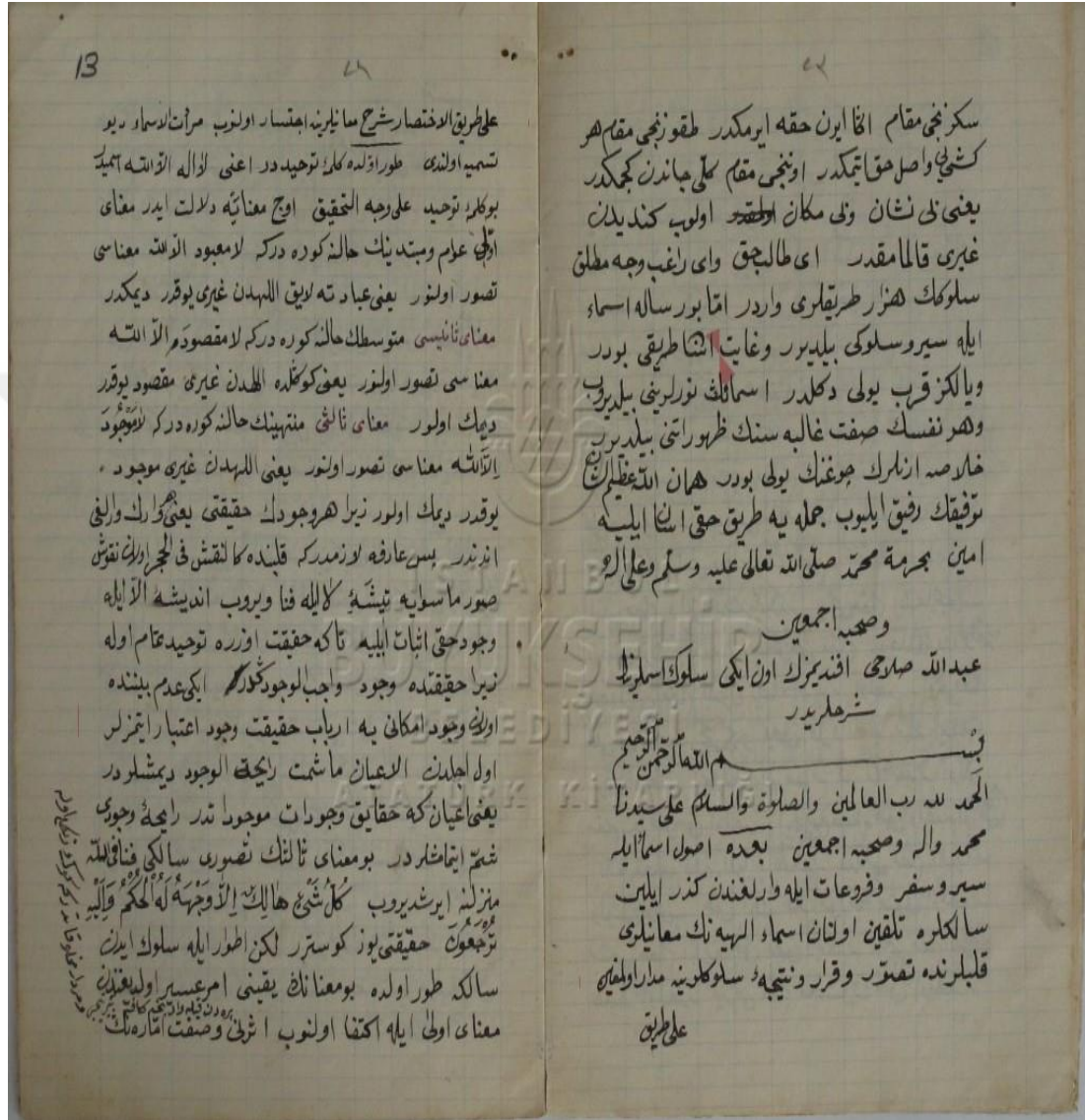
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin en-Nisâbü'rî. "Sahîh". *el-Kütübü's-Sitte (Mevsûatü'l-Hadîsi's-Şerîf içerisinde)*. thk. Sâlih b. Abdülazîz. 673-1202. Riyad: Dâru's-Selâm, 2000.
- Niyâzî Mısri Mehmed b. Alî Malâtî. *Şerh-i Esmâ'ü'l-Hüsnâ*. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmalar, 297.4, 93 v.
- Orhan Şaik Gökyay - Vildan Coşkun. "Tâbirnâme". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, ts.
- Öcalan, Hasan Basri. "Mehmed Emin Kerkükî ve Emîniye Dergâhı Vakfiyesi". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/34 (2018), 215-231.
- Ögke, Ahmet. *Ahmed Şemseddin-i Marmaravi / Hayatı, Eserleri, Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.
- Ögke, Ahmet. *Kur'an'da Nefs Kavramı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- Öteleş, Zeliha. "Tasavvufun Metafizik Omurgası: Rüya -Fusûs Merkezli Bir Değerlendirme-". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (Şubat 2019), 139-147.
- Özdamar, Mustafa. *Hüsameddin Uşşâkî ve Uşşâkîler*. İstanbul: Kırkkandil Yayınları, 2001.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Büyük Türk Mutasavvıfı Muhammed Tevfik Bosnevi Hayatı Mektupları Halifeleri*. İstanbul: Fatih Yayınevi, 1981.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*. İstanbul: Yeni Boyut, 1998.
- Paçacı, İbrahim. "Rüyanın Delil Değeri ve İstihâre". *Dinî Araştırmalar* 48 (2016), 103-128.
- Sadık Vicdânî, Ebû Rıdvân M. *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden Halvetiyye*. İstanbul: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1338.
- Sarı Abdullah Efendi. *Semerâtü'l-fuâd*. thk. Yakup Kenan Necefzade. İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1967.
- Serin, Rahmi. *İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*. İstanbul: Petek Yay., 1984.
- Şengün, Necdet. *Kuloğlu Şeyh İlyas Etvâr-ı Seb'a Nefsin Yedi Mertebesi*. Ankara: İlahiyat Yay., 2013.
- Soysaldı, İhsan. *Salâhaddin-i Uşşâkî'nin Tasavvuf Felsefesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Sühreverdi, Ebu'n-Ne'vib. *Adabü'l Müridin Yol Ahlakı*. çev. Süleyman Gökbulut. İstanbul: Büyüyenay, 2014.
- Sühreverdi, Şihabüddin. *Avarifü'l-Ma'arif - Tasavvufun Esasları*. ed. H. Kamil Yılmaz - İrfan Gündüz. 1018. İstanbul: İber, 2022.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmani - Osmanlı Ünlüleri*. ed. Nuri Akbayar. çev. Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurtları, 1996.
- Şahin, Mehmet. "Etvâr-ı Seb'a Geleneği ve Vâhib Ümmî'de Etvâr-ı Seb'a". *Turkish Studies Comparative Religious Studies* 15/1 (2020), 77-96.
- Şengül, Fatma. *Uşşâkîlerde Etvâr-ı Seb'a*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Tatcı, Mustafa (ed.). *Halveti Şabânî Yolunun Adabı Miyar-ı Tarikat*. İstanbul: H Yayınları, 2013.
- Tatcı, Mustafa - Günaydın, Yusuf Turan. "Türk İslam Edebiyatında Tasavvufi Rüya Tabirnameleri". *Keşkül: Sufî Gelenek ve Hayat* 11 (2007), 22-27.
- Tatcı, Mustafa. - Halil Çeltik. *Türk Edebiyatında Tasavvufî Rüyâ Tâbirnâmeleri*. Ankara: Akçağ, 1995.

- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sülemî. “el-Câmi”. *el-Kütübü’s-Sitte (Mevsûatü’l-Hadîsi’s-Şerîf içerisinde)*. thk. Sâlih b. Abdülazîz. 1629-2061. Riyad: Dâru’s-Selâm, 2000.
- Tosun, Necdet. “Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi’nin Tasavvuf Anlayışında Rüya”. *Câmî-i Rûm-ili: Köstendilli Süleyman Şeyhî*, 233-240.
- Türer, Osman. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Ataç Yayınları, 2019.
- Türer, Osman - Gündoğdu, Cengiz. “Salahaddin-i Uşşâkî’nin Vahdet-i Vücut’la Alakalı İki Risalesi”. *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 2 (2009), 601-639.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı, 2012.
- Uludağ, Süleyman. “Rüya”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ruya>.
- Usta, Muhiddin. *Tasavvufta Etvâr-ı Seb’a Metodu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Uşşâkî, Abdurrahmân Sâmi-yi. *Tuhfetü’l-Uşşâkiyye*. thk. Mahmud Erol Kılıç. İstanbul: Sufi Kitap, 2016.
- Uşşâkî, Mehmed Cemâleddin. *Etvâr-ı Seb’a*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2713.
- Uşşâkî, Salâhaddin. *Muhammed Zühdi-i Nazillîye Mektub*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Uşşâkî Tekkesi, 84.
- Uşşâkî, Salahaddin - Uşşâkî, Abdurrahman Sami-i. *Tuhfetü’l-Uşşâkiyye Uşşâkî Salıklarının Adabı*. ed. Mahmud Erol Kılıç. İstanbul: Sufi Kitap Yayınları, 2016.
- Vassâf, Osmânzâde Hüseyin. *Risâle-i Salâhiyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, 2320, 1b-40a.
- Vassâf, Osmanzade Hüseyin. *Sefîne-i Evliya*. İstanbul: Kitapyurdu Kitabevi, 2015.
- Vassaf, Osmânzâde Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. çev. Mehmet Akkuş. thk. Ali Yılmaz. I-V Cilt. İstanbul: Kitabevi Yay., 2015.
- Vassâf, Osmânzâde Hüseyin. *Vâkıât*. thk. Abdullah Taha Orhan. İstanbul: Büyüyen Ay, 2012.
- Yıldırım, Enbiya. “Beyhakî ve Hadis Rivayetinde Rüyaya Verdiği Değer”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2001), 169-190.
- Yıldız, Fatih (ed.). *Halvetî Azizlerinin Etvâr-ı Seb’a Risaleleri*. İstanbul: Büyüyenay, 2019.
- Yılmaz, Hasan Kamil. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Yay., 2012.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. “Hâşim Baba”. 406-407. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1997.
- Yılmaz, Kadriye - Çetin, Kamile. “Rüyalar ve Niyazi-i Mısırî’nin Ta’bîrâtü’l-Vâkı’ât adlı eserinde rüyaların dili”. *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları (Dergi)* 4 (2) (2007), 1066-1076.
- Yüksel, Hasan Avni. *Türk İslâm Geleneğinde Rüya*. İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1996.

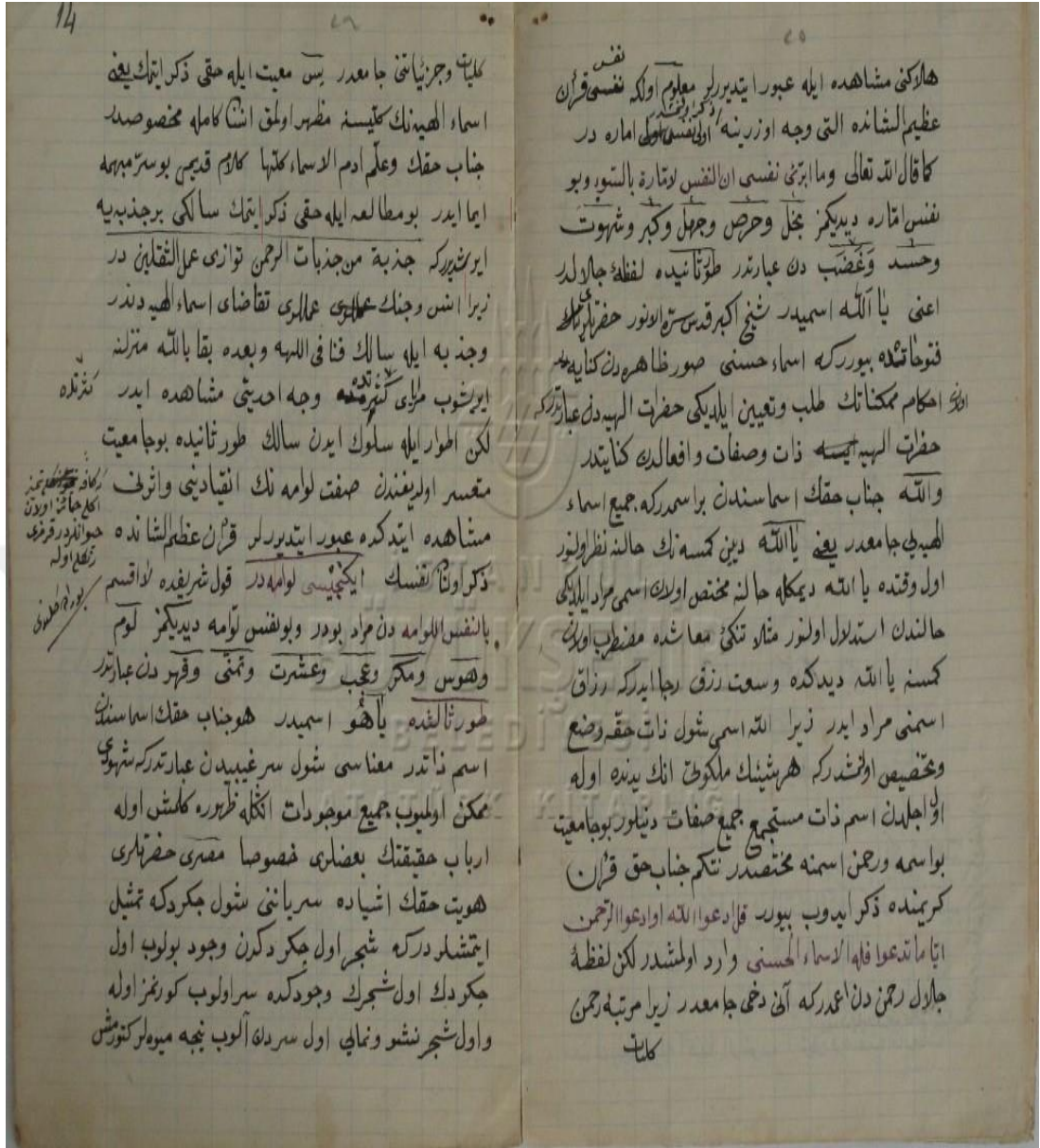

EKLER

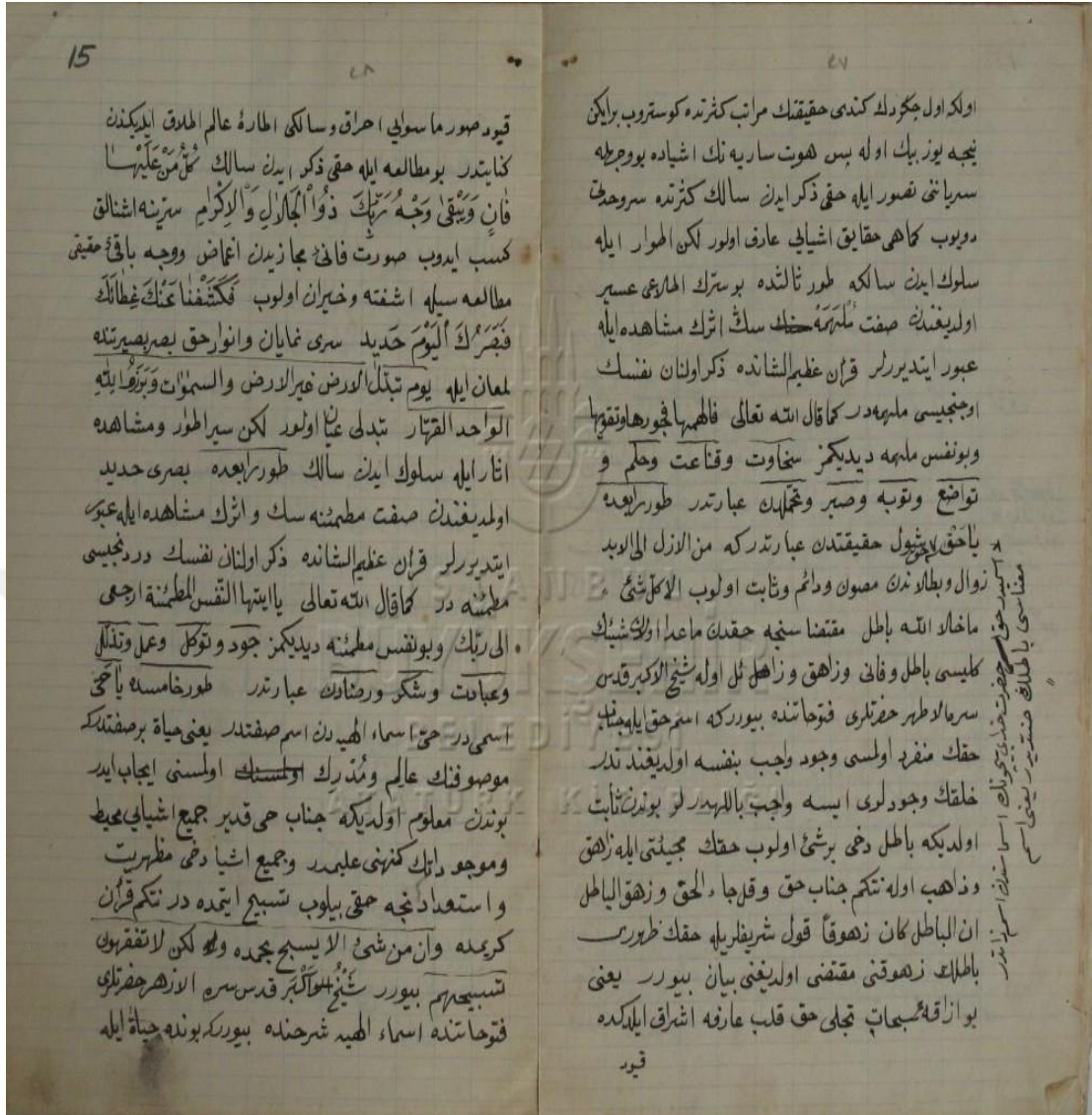
Ek 1. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Odası, Nr. Oe_Yz_001501/03 (A Nüshası)

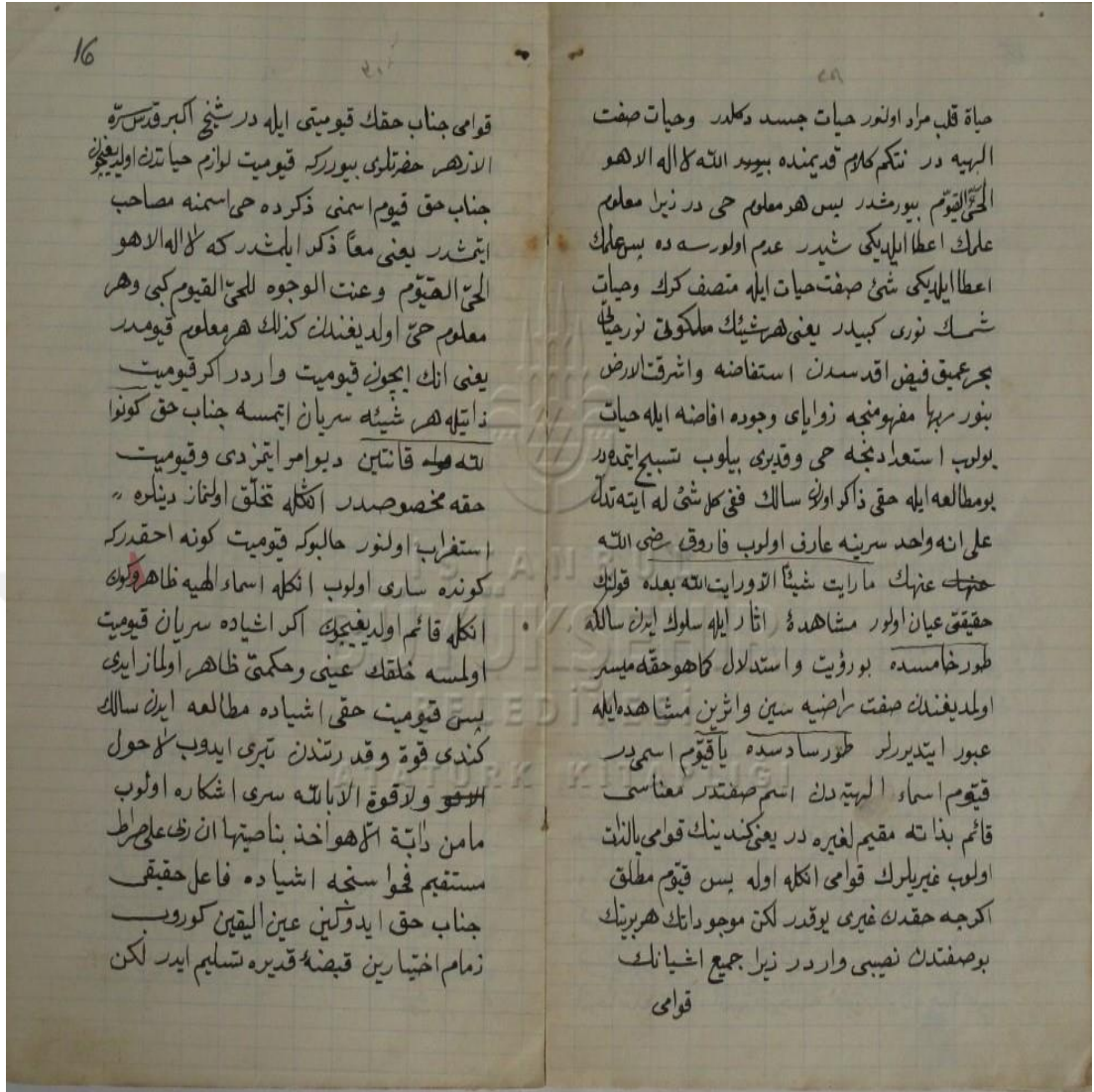
(Mir'âtü'l-Esmâ eserinin 13a ve 13b varakları.)

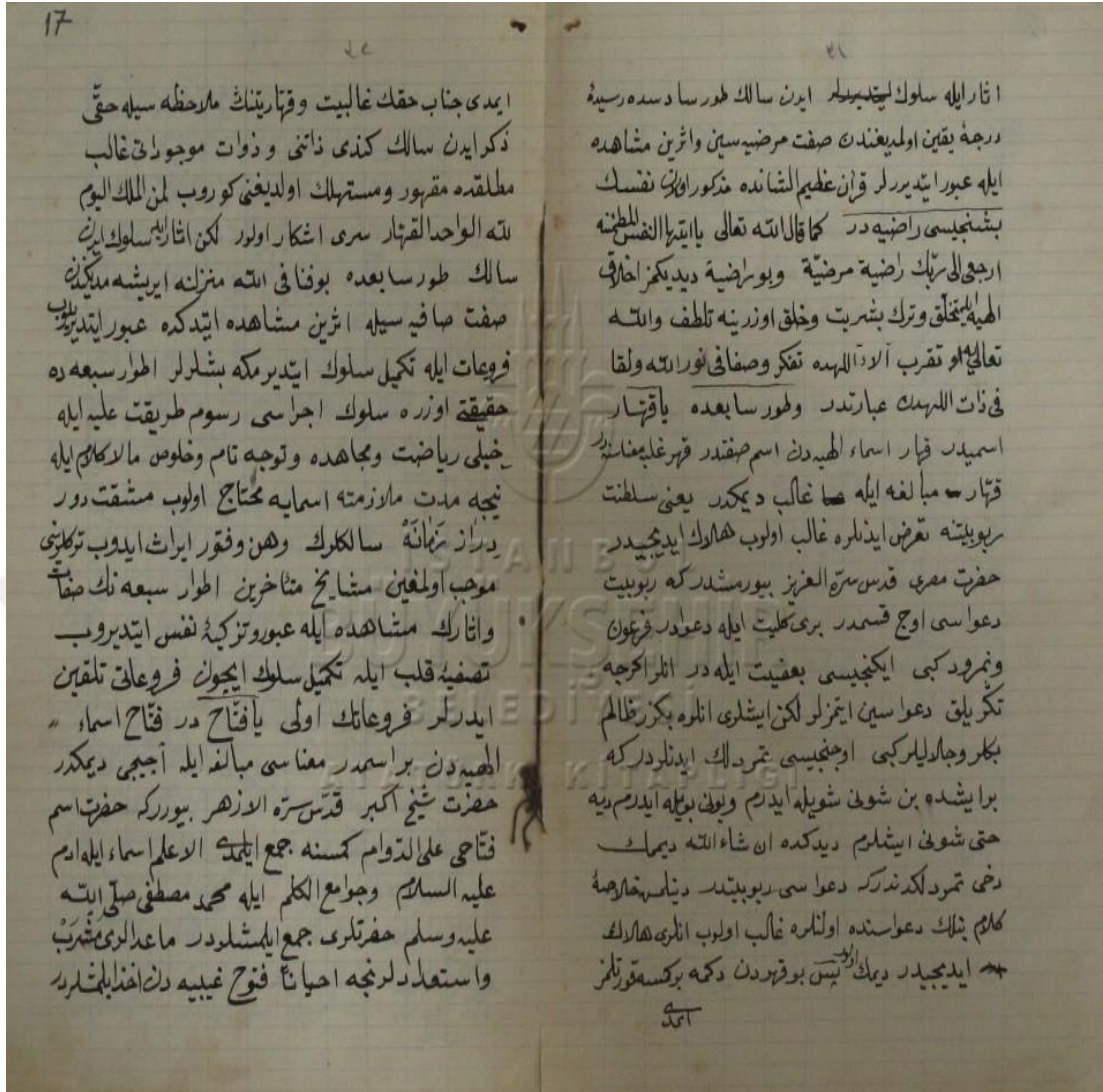
(Mir'âtü'l-Esmâ eserinin 14a ve 14b varakları.)

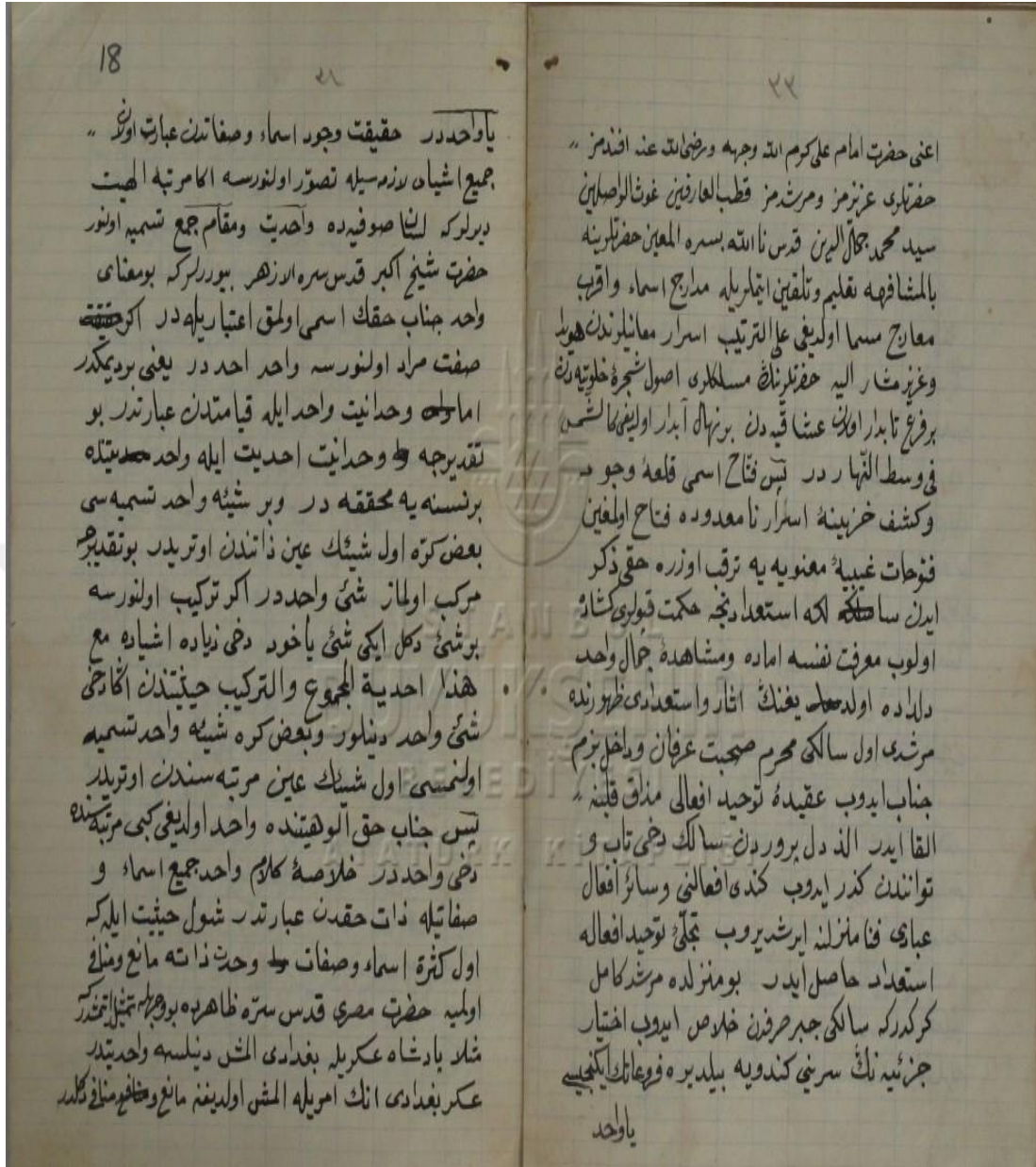
(Mir'âtü'l-Esmâ eserinin 15a ve 15b varakları.)

(Mir'âtü'l-Esmâ eserinin 16a ve 16b varakları.)

(Mir'âtü'l-Esmâ eserinin 17a ve 17b varakları.)

(Mir'âtü'l-Esmâ eserinin 18a ve 18b varakları.)

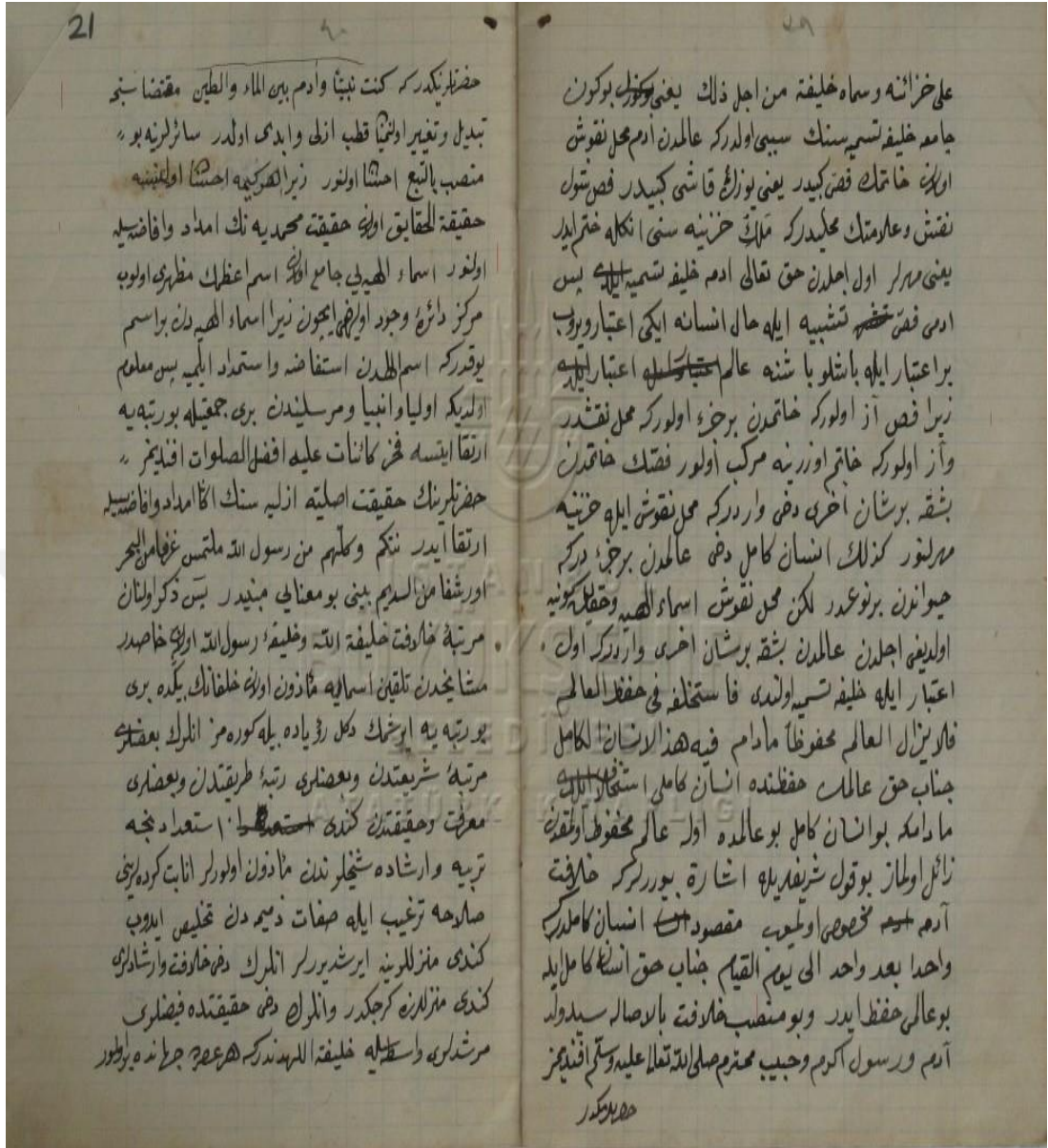
و شوقابی بز الخزله یازوق دینلسه واحدیتدر و جابجقل
رحمتی و غیبی مغفطی و انتقامی و احدیت مرتبه سنددر
اعوذ برضاک من سخطک بومرتبه یه اشارتدر بس
واحد مطلق کمال واحدیتی اوزره مطالع ایله ذکر ایدن سالک
کندی صفاتی و صفات موجوداتی فانیه استعداد اثری
ظهور ایلدکم مرشد دخی صهربای توحید صفاتی دهان
جائنه اشراپ ایتدیر اول کیفیت جان فزادن سالک
مست و خراب اولوب کندی صفاتی و سایر صفات
موجوداتی فانیتر لنه ایرشیدروب تجلی توحید صفاته
مستعد اولور بومنزله دخی مرشد کامل کدکر سالکی
تشبیه و تجسمدن فارص ایدوب توحید بین التشبیه
والتزیه اولدیغاک بایدره فوغانک اوچونسی یالک
یا احددر مرتبه احدیت کال الله ولم یکن معه شی
مقتضا سنجه جمیع اسما و صفات حقیقت وجود ده محو
کا و مستهلک اولقدن عبارتدر که انجا جمع الجمع و
حقیقه الخاق و عما تشبیه اولور بومرتبه ده اسما
و صفات تصور اولمان یعنی احد جمیع نسب و
اضافاتی اسقاط و کثرت اسما و صفاتی نفی ایتک
اعتبار ایله ذات حقدر عبارتدر بونی دخی مهری حضرت
ظاهره بوجوه تمثیل ایتدیر که مثلا پادشاه بقدری
المش دینلسه و عسکری انکاسه احدیتدر و شوقابی
بن

بن یازدم دبسک احدیتدر اعوزیک منک بومرتبه یه
اشارتدر بس سالک اسقاط اضافات ایله احدیت ذاتی
مدح ایله ذکر ایدرک کندی ذاتی و ذات ممکنات
ذات حقده افانیه استعداد اثری ظهورنده مرشد لنه
جام توحید ذاتی دهان سره نوش و هستی ممکنات
فراموش ایدوب کندی ذاتی ذات حقده افانیله
تجلی توحید ذاته مستعد اولور بومنزله دخی مرشد
کامل کدکر که سالکی سکدرن صحوه کتوروب حکمت
و نسب و اضافاتی کندویه اعلام و تحصیل کمال ایچون
بقا باله منزله فرق ذاتی یه ایندیروب مرتبه قصوی
ایوب عبودیتی افهام ایلیر فوغانک در فحیسی یا احمدیت
شیخ اکبر قدس سره الازهر بیورو که صمد شول ملها
و مسنددن عبارتدر که هر فقیر انجا التجا و اسناد
ایدوب لهر حاجتک اندر قضا اوله جفین بابوب احتیاجک
عرض ایلیر معناسی و الله غنی عن العالمین الله
جمیع عالمردن غنی و جمله ماسوسیه لهر مرده انجا
محتاجدر دیمک اولور وان من شی الا عندنا خزائنه
مقتضا سنجه خزائن غیب لدر یبدن جمیع موجودات
حاجت لری روایدر بس ایمدی خزائن سنسین
و حق عندنده سین و چونکه قلبک حقه و اسع اولد
حق تعالی دخی سنک عندنده و سن انک عندنده سین

(Mir'âtü'l-Esmâ eserinin 19a ve 19b varakları.)

صمدیدن سنك دخی نصیبك واردر زیر معرفت حارثه سنكله
 حاصل اولور پس انجق سنكله ظروره كاله شینه صمدیتك
 رنك تری ایلدیكى شینه تجاوز اتمیوب هرامرده قصدك صمد
 مطلق اولسون خلاصه كلام صمد اولدرك جمع حاجتین
 توجیهی توجیهی اكا اوله یعنی جمع خلق اكا محتاج اوله لصیت
 مطلق جناب حقكدر لكن بواسطه موجودك هر برینك
 نصیبی واردر جمع خلق بر برینه محتاج در و حقیقته
 احتیاجی باطن یوزدن جناب حقه در پس سالك
 صمدیت ذات حقى ملاحظه اید ذكر ایدرك اول اسم
 مظهریت ایله سری جمع مكانك سیرینی جامع اولوب
 موجودك ایچ یوزدن احتیاجی صمدی سیرینه منتهی
 اولدیفین یقین ایدر زیر مقتضای مرتبه احدیتدر
 پس مرشده كركدر كمالی اول منزلدن آلوب فقر
 وعجز منزله ایرشیدر وب بر شینه خور باقیر میوب
 هر یوز دن حقه احتیاجك بلیدره اینا تولا فتم وجه الله
 ترانجه هر و حیده فقرین اظرار ایلوب فقر تاته
 ایرشیدره كه اذا تم الفقر فهو الله سیرینه مظهر اولور فرعونك
 بشخصی الله در طور ثانیده ذكر اولدیغی اوزره
 لفظة الله اسم ذات مستقیم صفا اولدیغی معلومدر
 سالك بومنزله اسماء الهیهك جمع جمع معنی مقام حرك
 وقیلدن جمع ایله جمع مراتب الهیه وكونیك جامع اولور مرتبه
 ان

اسنك لامله ایرشوب خلق حقه دعوت اینكه اجابت حقدر مأمور اولوب
 خلیفه الله اولور شیخ اكبر قدس سر ازهر حقنری انسانه انسان
 و خلیفه تسمیه سنك سببی مقصوده فق امدده قسیمی هذا المذكور
 انسانا و خلیفه و اما انسانیه فلعوم نشأته و حقه الحقایق كلها
 وهو الحق بمنزلة انسان العین من العین الذي به يكون النظر وهو العبر
 عنه بالبر فلهذا اسمى انسانا بورر بكون جامع یعنی ادم
 انسان و خلیفه تسمیه اولدی پس انسان تسمیه الهی ایلدیغی
 بری مرتبه خلیفه نشأته ادم مراتب عالمی و حفران حقایقك
 کلیسی مشتمل اولدیغی و در زیر انشأ یا اسندن یا خود
 نسیانك مأخوذ در اسندن اولدیغی كوره اسماءك کلیستك
 مجمعی و مظهری الوب حقایق انكله استیفا من ایلدیكندن اوتردر
 و نسیانك اولدیغی كوره بر شینه توجیهی صكره بر غیرین
 شینه اشتغال بعض اشیا دن ذهلندن اوتردر زیر
 انسان كمال یوم هو فی شأنك ایله انصاف حكمته شأن و حده
 ایل و قوی ممكن دكلدر قفی شفقندن اولور سه اولسون اسم ایله سبی
 جیفه بیننده مناسبت جامع بولدیغی اوتوریدر ایچین و حده
 انسان جناب حقك كوز بیکی منزل منجمه سنده درك انصاف
 انسان العین بر لر نكم كوزدن مقصود اصلی كوز بکیدر كذللك
 عالمك كلیسندن مقصود اصلی انساندر زیر اسرار الهیه و
 معارف حقیقیه مقصوده انساندن ظاهر اولور و انسان العین
 منزله سنده اولور انسان كاملك غیری دكلدر فیه من العالم
 كفض الحاتم من الحاتم الذي هو محل النقش والعلامة التي بها يحتم الملك

(Mir'atü'l-Esmâ eserinin 21a ve 21b varakları.)

۹۱
حقیقتده صاحب دل دید کلری اول ذات شریفه عبارتدر
نکم حضرت مولانا قدسنا الله بسره الیسنی مشویده
بیت ده اندر صد هزاره خاص علم : در یکی پلند کرامت این کدام
بیت شریفید صاحب دل عالمده بر اولدیفنی اشارت پویشدر
بر عصرده ایکه اولماز بدن انسانده روح بر اولدیفنی کمی
خلیفه الله مظهر حقیقت محمدیه اولوق حیثیتله تعریف
وتوصیفی دفتر دیوانه صغیر حقیقت محمدیه اندر
قیاس واذعان اولنه همان حضرت فیاض مطلق اول
نور اقدم وحبیب محترم صلی الله علیه وسلم
حضرتلرنک قدم اکبر توأملرنده یونفده استیلاز رضا
سعادت اقتضالرنه موفق ایلیمه امین

(Mir'âtü'l-Esmâ eserinin 22a ve son varâğı.)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : PAKSOY, İbrahim

Uyruğu : T.C.

Eğitim

Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi	Derece
Yüksek Lisans		
Lisans	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	2022 Lisans
Tamamlama		
Önlisans	: Anadolu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	2018
Lise	: Sincan Anadolu İmam Hatip Lisesi	2013

İş Deneyimi

Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı (Keçiören İlçe Müftülüğü)

Unvan: Veri Hazırlama ve Kontrol İşletmeni

